BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

ONDER REDACTIE VAN
PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
EN
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL X

Veritatem facientes in charitate

1952

DRUK: N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING J. VAN POLL SUYKERBUYK
ROOSENDAAL

REDACTIE:
P. DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M., GOUWE, 39, GOUDA.
P. CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M., LEUNSEWEG 2, VENRAY.

ADMINISTRATIE:
N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING
J. VAN POLL SUYKERBUYK, ROOSENDAAL.

De Bijdragen voor de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden verschijnen in bundels van ongeveer 160 blzz. Drie bundels vormen één deel. Bij de derde bundel worden Inhoud en Register gevoegd. Intekenaren op de delen betalen per bundel *f* 4.—, verhoogd met de frankeerkosten. De prijs voor afzonderlijke bundels - voor zover voorradig - bedraagt *f* 6.—.

Stukken ter plaatsing alsmede boeken ter recensie worden ingewacht bij de Redactie. Aan de medewerkers wordt de vrijheid gewaarborgd hun artikelen naar eigen wens en gewoonte te redigeren.

Voor alle zaken, de uitgave betreffende, wende men zich tot de Administratie.

PLACET IMPRIMATUR:

P. DR APOLLINARIS VAN LEEUWEN, O.F.M.
Minister Provincialis.

Werthae, in festo S. Antonii Patavini, 13 Iunii 1952.

NIHIL OBSTAT:

H. TH. BOUTERS, PR.
Censor ad hoc deputatus.

Goudae, in festo S. Ephrem, 18 Iunii 1952.

INHOUD

CONTENU. Le trois octobre prochain le P. Dalmatius van Heel sera soixante ans Frère Mineur. - Son collaborateur veut commémorer ce fait surtout par une continuation de la bibliographie de ce jubilaire actif.

CONTENU. On y publie la première partie de l'histoire du monastère des Frères Mineurs à Ruremonde. On y raconte d'abord la fondation en 1308 (1307) et des détails détachés jusqu'à l'établissement de l'Observance. Après les avoir traités on y parle de la destruction et de la reconstruction des bâtiments en 1572 et les années suivantes. On y fait part de quelques faits se rapportant à introduction de la Recollection. Ensuite l'auteur procède à la description de l'église avec son inventaire, de la soit dite Tour du Sanctuaire, du monastère avec sa bibliothèque.
Une longue liste de bienfaiteurs termine la première partie de ce traité.

CONTENU. L'Auteur cite d'un index de pièces qui autrefois reposaient aux archives générales de l'Ordre des Frères Mineurs à Rome, quelques documents disparus qui concernaient les Martyrs des Frères Mineurs néerlandais.

CONTENU. Dans le ms. in-12⁰ n. 10 de la Collection Amplonienne à Erfurt, se trouve un poème latin assez curieux donnant des renseignements sur les habitants du couvent des Frères Mineurs à Bolsward en 1374. Il montre que ce couvent était alors la résidence du *custos* de la custodie de *Frisia* et qu'on y enseignait les arts et la théologie.

CONTENU. Le grand organisateur de l'édition des „Opera omnia Banoventurae" a été le Père Fidelis a Fanna. Deux de ses lettres ayant rapport à des Néerlandais furent déjà publiées dans „Collectanea Franciscana Neerlandica I (1927). On trouve publiée ici la minute d'un troisième écrit.

CONTENU. Afin de suppléer Monasticon Batavum Schoengen-Boeren 1942, on publie des annotations détachées se rapportant aux fondations des trois Ordres de Saint François.

CONTENU. Afin de pouvoir parvenir à un Dictionnaire biographique de Frères Mineurs néerlandais, on communique de petites trouvailles se rapportant à des membres des trois Ordres de Saint François.

CONTENU. Des annotations, dispersées ça et là et ayant rapport aux oeuvres et aux membres des trois Ordres de Saint François, peuvent donner des indications précieuses pour la construction d'une bibliographie franciscaine complète. - C'est pourquoi elles seront publiées dans cette rubrique.

CONTENU. Des données tirées d'archives, de livres et de revues d'intérêt pour l'histoire franciscaine aux Pays-Bas.

Adressen van medewerkers aan deze Bundel:

DR AMIDEUS VAN DIJK O.F.M., Tongersestraat 28, Maastricht.

P. MARCULPHUS HEIJER O.F.M., Kloosterstr. 26, Megen N.B.

DR WILLIBRORD LAMPEN O.F.M., Wittevrouwensingel 26, Utrecht.

JAN VERZIJL, Sint Hubertuslaan 1, Maastricht.

PATER DALMATIUS VAN HEEL O.F.M., DIAMANTEN JUBILARIS 1892-1952

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Op 3 October 1952 zal het 60 jaren geleden zijn, dat Pater Dalmatius van Heel het kleed van Sint Franciscus ontving in het klooster te Alverna.
Geen onbevangen criticus zal het ons, die zoveel jaren in ongebroken eensgezindheid met deze Jubilaris samenwerkten, en met wie wij onder de zegen en de volle goedkeuring van de Provinciaal, Pater Prudentius van Leusden, deze Bijdragen in het leven riepen, ten kwade duiden, dat wij het wél bijzonder feit hier vermelden.
Bij het gouden jubilé van Pater van Heel hebben wij in Franciscaans Leven (25e Jaargang, 1942, blzz. 179-183) een korte karakteristiek van Pater van Heel gegeven. Wij hebben daar de bescheiden Pater geen genoegen mee gedaan. Ten kwade zal hij het ons niet duiden, als wij hier de bibliographische lijst aanvullen van de publicatiën, die wij in genoemd tijdschrift blzz. 183-190 plaatsten. Zij is een bewijs van onverwoestbare kracht, die hij vond in groot geloof en in bekoorlijke liefde tot de Orde, waarin hij met grote ere zestig volle jaren doorbracht.
Bedoelde lijst bevatte 133 nummers.
Wij vervolgen deze nummers.

134. Bespreking: I. H. van Eeghen. Vrouwenkloosters en Begijnhof in Amsterdam van de 14e tot het eind der 16e eeuw. Tijdschrift voor Geschiedenis 57 (1942) blzz. 219-221.
135. Een Bidprentje met grafschrift.
Amstelodamum 30 (1943) blz. 75.
136. Bespreking: David de Kok O.F.M., Monasticum Batavum Deel I Supplement.
Franciscaans Leven 26 (1943) blzz. 125-128.
137. Het Minderbroedersklooster te Kampen.
Franciscaans Leven 26 (1943) blzz. 131-137, 27 (1944) blzz. 78-87, 127-139, 161-169.

138. De Minderbroeders te Haarlem.
Haarlemse Bijdragen 60 (1946) blzz. 134-205.
139. Aardige Bijzonderheden in Middeleeuwse Gebedenboekjes.
De Navorscher 91 (1946) blzz. 65-68.
140. Is de bekende Minderbroeder Dirk van Munster te Rotterdam gestorven en begraven?
Rotterdams Jaarboekje 5e Reeks 3e Jaargang 1945 (Rotterdam 1946) blzz. 170-173.
141. Een weinig bekende Dordrechtenaar (Boudewijn de Jonghe).
Haarlemse Bijdragen (Feestbundel opgedragen aan Mgr. J. C. van Loos) 61 (1946) blzz. 119-135.
142. De Statie der Minderbroeders te Hoorn.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders I blzz. 15-95.
143. Naschrift (Een Middeleeuws gebed).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders I blzz. 183-186.
144. Het Minderbroedersklooster te Kampen.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders I blzz. 187-226.
145. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders I blzz. 233-240.
146. De Minderbroeders te Gouda I 1418-1572.
Gouda 1947. 109 blz. Ill.
147. Aantekeningen omtrent de kloosterzegels der Nederlandse Minderbroedersprovincie.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders II blzz. 415-449.
148. Uit boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders II blzz. 453-461.
149. De Stichtingsoorkonde van het H. Hart hofje of 't Herten erf op de Nieuwe Haven.
Bijdragen van de Oudheidkundige Kring „Die Goude" 5 (1947) blzz. 117-121.
150. Het toedienen van het Sacrament des Vormsels in de Sint Janskerk te Gouda in de jaren 1560 en 1564.
Bijdragen van de Oudheidkundige Kring „Die Goude" 5 (1947) blzz. 122-125.
151. Een reeds lang weerlegde fabel.
Nieuwe Zuid-Hollander 4 Februari 1948.

PATER DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.
DIAMANTEN JUBILARIS

152. Reeds lang weerlegde fabel (dupliek).
Nieuwe Zuid-Hollander 14 Februari 1948.
153. De Minderbroeders in Gouda II (1633-1947).
Gouda 1948 218 blzz. Ill.
154. Het Hofje van Buytewech te Gouda.
Nieuwe Zuid-Hollander 26 Mei 1948.
155. Een zeer belangrijk boek over het onderwijs. Bespreking P. Cunibertus Sloots O.F.M., Haga Mariana.
De Leidse Courant 1 Juni 1948.
Nieuwe Zuid-Hollander 1 Juni 1948.
156. Begrafenispenningen van Minderbroeders.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders V blzz. 368-373.
157. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders V blzz. 374-385.
158. Middeleeuwse Handschriften op godsdienstig gebied in het bezit van de Bibliotheek der Gemeente Rotterdam, beschreven door P. Dalmatius van Heel O.F.M., met een voorwoord van Dr. F. Kossmann. Gouda, 1949, 203 blzz.
159. Oude Kloosters te Gouda. Sint Maria Magdalenaklooster.
Nieuwe Zuid-Hollander 29 en 30 Juni, 1 Juli 1949.
Van deze artikelen werden gestencilde afdrukken gemaakt, 22 blzz.
160. Handschriften berustende in de Goudsche Librye. Gouda 1949, 47 blzz.
161. Erasmiana in de Goudse Librye. Gouda. 1949, 31 blzz.
162. Oude Kloosters te Gouda. De reguliere Kanunniken van het klooster Emmaüs in het land van Stein.
Nieuwe Zuid-Hollander 8, 9 en 13 September 1949.
163. Het Maria-beeld in de Parochiekerk van Waddinxveen, afkomstig uit Gouda?
Nieuwe Zuid-Hollander 28 September 1949.
164. Oude Kloosters te Gouda. Het Cellenbroedersklooster genaamd Emmaus.
Nieuwe Zuid-Hollander 30 November en 6 Dec. 1949.
Van deze artikelen werden ook gestencilde afdrukken gemaakt 15 blzz.

165. Het Brigittinessenklooster op de Westzijde van de Raam, genaamd Mariensterre.
Gestencild 30 blzz.

166. Het Hofje van Buytenwech te Gouda.
Bundel VI van Oudheidkundige Kring „Die Goude" blzz. 39-53.

167. Priesters van Gouda afkomstig en gewijd tussen de jaren 1505-1518.
Bundel VI van Oudheidkundige Kring „Die Goude" blzz. 53-55.

168. Het Sint Margaretaklooster te Gouda.
Bundel VI van Oudheidkundige Kring „Die Goude" blzz. 55-96.

169. Dodenlijst van de Regulieren uit het klooster Emmaus te Steyn.
Bundel VI van Oudheidkundige Kring „Die Goude" blzz. 96-118.

170. als nr. 160. Haarlemse Bijdragen 62 (1950) blzz. 32-69.

171. Regel van leven voor het Maagdenhuis te Amsterdam 1591.
Haarlemse Bijdragen 62 (1950) blzz. 70-76.

172. Oude Kloosters te Gouda nr. 5. Het Sint Agnietenklooster.
Gestencild 26 blzz.

173. Het Kapittel der Reguliere Kanunniken te Syon bij Delft met beschrijving en afbeelding van 25 kloosterzegels.
Historia 15 (1950) blzz. 107-114.

174. Doctor Herman Lethmaet. Een beroemd Gouwenaar (1492-1555). Schenker van glasvenster nr. 11 in de St. Janskerk te Gouda.
Gouda 1950, 24 blzz. Ill.

175. Franciscana in Handschriften in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders VI blzz. 398-403.

176. Marnix van St. Aldegonde, bestreden door de Minderbroeder Willem van Spoelberch.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders blzz. 407-429.

177. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).

Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders blzz. 497-530.

178. Het St. Luciagesticht, vroeger Rottekade, in 1940 geheel verwoest, thans gevestigd: Heemraadssingel 101-103. 1951, 30 blzz. met 11 gravuren.

179. Het Minderbroedersklooster te Lichtenberg bij Maastricht, genaamd „Slavanten".
Gouda, 1951, 109 blzz. met register Ill.

180. De Goudse Drukkers en hun uitgaven I.
Gouda, 1951, 20 blzz. gestencild.

181. De Goudse Drukkers en hun uitgaven II.
Gouda, 1951, 28 blzz. gestencild.

182. Het klooster der Reguliere Kanunniken te Den Hem bij Schoonhoven.
Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht 69 (1951) blzz. 164-198.

183. De Minderbroeder Thomas van Herenthals.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders VII blzz. 75-85.

184. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders VII blzz. 115-132.

185. De Goudse Drukkers en hun uitgaven III. Gouda, 1951, 31 blzz. gestencild.

186. Begrafenissen bij de Minderbroeders te Roermond.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders VIII blzz. 292-298.

187. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders VIII blzz. 303-307.

188. De Goudse Drukkers en hun uitgaven IV.
Gouda, 1952, 15 blzz. gestencild.

189. Hoe de Minderbroeders van Roermond in Testamenten werden bedacht.
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders IX blzz. 404-429.

190. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.).
Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders IX blzz. 432-444.

HET MINDERBROEDERSKLOOSTER TE ROERMOND

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

STICHTING

Met zekerheid kunnen wij zeggen, dat de Minderbroeders zich in 1308 (volgens de toenmalige Keulse stijl 1307) te Roermond vestigden. Alsdan schonk graaf Reinold I een terrein voor de kloosterbouw, volgens anderen een van zijn hoeven bij zijn paleis nabij de stadsmuur, of zijn jachtslot „Castrum Pott" genaamd, aan de Minderbroeders om daar een klooster te bouwen. Het Castrum Pott was een burcht of kasteel met grachten afgesloten en verleende toegang tot het oppidum Roermond. Het grafelijk complex van deze „Castrum Pott" bedroeg 40 arcas, ongeveer 65 hectaren gronds. Zij lagen tegen de Zuidzijde aan het oorspronkelijke oppidum in de vorm van een rechthoek, dus het complex dat thans zo ongeveer wordt ingesloten door Maasstraat, Paredisstraat Noordzijde van het Munsterplein en Leliestraat tot aan de Veldstraat met de Veldstraat als Oostelijke begrenzing en Kloosterwandstraat met Bakkerstraat als Zuidelijke afsluiting.[1]

Over de stichting in genoemd jaar kan geen twijfel bestaan, want in een omzendbrief van de Keulse Provinciaal, Gerardus de Pomerio (20 Februari 1308)[2] wordt vastgesteld, tot welke Custodie Roermond zou behoren en hoever de termijn van het klooster zich zou uitstrekken, 'n bewijs dat het een nieuwe stichting betrof. Er zijn schrijvers die een ander jaar voor de stichting van het klooster aangeven en wel het jaar 1229 onder Johannes de Plano Carpino. Zo beroept Pater Patricius Schlager, O.F.M.[3] zich op het getuigenis van Bürvenich en Jan Brugman. Maar onze medebroeder Pater Beda Verbeek heeft deze beweringen nauwkeurig en zorgvuldig onderzocht en duidelijk en overtuigend aangetoond dat er geen klooster te Roermond bestaan kan hebben vóór het jaar 1308.[4]

In het schrijven van Gerardus de Pomerio (20 Februari 1307) werd ook bepaald, waar het klooster te Roermond termijn zou

houden. Neusz moest afstaan de plaatsen Venlo, Wassenberg, Oberkrüchten, Bracht en Kaldenkirchen; het klooster te Aken de plaatsen Heinsberg, Voigte en alle andere welke ten Noorden van Susteren lagen; Maastricht, 's-Hertogenbosch en Diest moesten aan Roermond afstaan de aangrenzende gebieden.

Op het Provinciaal Kapittel te Fulda, gehouden 9 Mei 1315, waren tegenwoordig de gardiaan P. Symon en fr. Gerhardus discreet, beiden uit het klooster te Roermond.[5]

Vanaf de stichting van het klooster tot het jaar 1569 zijn ons weinig gegevens bekend om een geregelde beschrijving van het leven en werken der Minderbroeders in die tijden te geven. Wij kunnen niet anders doen, dan enige losstaande gebeurtenissen en feiten uit die jaren vermelden.

In het archief van de abdij Susteren[6] bevindt zich een beschadigde oorkonde van Juni 1360, waarin frater Arnoldus, guardiaan en de overige broeders van het convent der Minderbroeders te Roermond mededelen aan Vritzwindis de Wirst, dekanes van de abdij Susteren, dat zij haar „ac omnibus vestris amicis tam vivis, quam defunctis" voortaan deel schenken aan de vruchten van een H. Mis, welke dagelijks aan het hoogaltaar van hun kerk gelezen zal worden. Zij, verlenen deze gunst „propter devotionem quam vos ad ordinem nostram et specialiter ad nostrum convéntum geritis ob Dei reverentiam beate Marie sanctique Francisci ut plurima vestra beneficia indicant" etc.[7]

1 Juni 1382. Frater Tilmannus gardiaan en de overige fraters van het klooster te Roermond berichten aan Hertogin Mathilde van Gelderen, geboren gravin van Blois, dat zij uit dankbaarheid voor de ontvangen weldaden, ieder jaar voor haar en voor de zielerust van de graven van Blois, Lossen en Kleef „et pro omnibus quibus desideratis" een H. Mis zullen opdragen op het hoogaltaar van hun kerk.[8]

In een geschil ontstaan tussen de Minderbroeders en de kanunniken van de H. Geestkerk te Roermond over de voorrang in de stadsprocessiën, verklaarde de bisschop Jan van Beijeren (1390-1418), dat volgens de Luikse ritus van de domkerk en van de overige kerken van het bisdom, aan de leden van de collegiale

kerken de voorrang toekwam boven de ordesgeestelijkheid.[9]
15 Januari 1420. Johannes de Arwilre, deken van de St. Joriskerk te Keulen, verdediger van de rechten en privilegiën der Minderbroeders enz., schrijft aan de plebaan te Roermond en verdere geestelijken, notarissen enz. dat hij ter regeling van de kosten ontstaan in een geschil tussen het klooster van de Minderbroeders te Roermond ter eenre en Johannes Capsor alias Gravekamp perpetuus vicarius van de parochiekerk aldaar ter andere zijde, deze laatste naar Keulen gedagvaard had; dat hij, toen aan de dagvaarding geen gevolg gegeven werd, bij verstek tot regeling van die kosten is overgegaan en de Apostolische Notaris Wilhelmus Ducis benoemd heeft om een schatting daarvan op te maken, die tot een bedrag van 15 Rijnse gulden werd vastgesteld.
De deken veroordeelt derhalve de perpetuus vicarius om dit bedrag binnen 60 dagen na de publicatie van deze veroordeling aan het Minderbroedersklooster op straf van excommunicatie te voldoen.[10]
23 Juni 1496. Burgemeester, Schepenen enz. bekennen, dat de Stad Roermond verkoopt een stadsrente van $6^1/_2$ Rijns goud te betalen aan de Broedermeesters van de St. Franciscusbroederschap in de Minderbroederskerk te Roermond.[11]
17 Februari 1527. Johan Stycker van Venlo, gardiaan, Willem van Zittart, jubilarius et pater superintendens, Bruno van Ratynghen, leesmeester ende voert alle andere senioren en de gemeyn broders van het convent der Orde van St. Franciscus te Roermond, verklaren dat Johan van Loon aan hun convent geschonken heeft, 40 Hornse guldens, waarvoor zij jaarlijks omtrent O. L. Vr. Hemelvaartsdag een jaargetijde zullen houden met vigilien en missen voor de ziel van zijn overleden huisvrouw Margaretha van Vernighen ende vur hem als het der zeelen gedeghen is ende vur hunre beyder alder ende frunden zeelen".[12]

DE INVOERING VAN DE OBSERVANTEN

In een Pauselijk schrijven van 1567-November 2 aan Pater Angelus van Averso wordt gezegd, dat de broeders der Orde van St. Franciscus, genaamd Conventuelen in de Provinciën van Gal-

lië, België, Vlaanderen en andere plaatsen welke behoren tot het gebied van Koning Philips II, reeds sedert enige jaren misbruik maken van de voorrechten hun door de Apostolische Stoel toegestaan en een leven leiden geheel in strijd met de regel van St. Franciscus, tot ergernis van de Christen gelovigen.

Hem werd opgedragen de kloosters der Orde van St. Franciscus te visiteren, „tot behoirlycke ordenen ende regel" te brengen en de Conventualen „te reduceren onder de gehoirsaemheyt van de observantie".

Het klooster te Roermond werd ook bewoond door Minderbroeders Conventuelen of Gaudenten, die in de loop van de jaren verschillende verzachtingen in de onderhouding van de regel van de Paus hadden bekomen. Maar in het midden van de 16e eeuw schijnt hun leven te Roermond verre van voorbeeldig te zijn, er kwamen ernstige tekortkomingen voor in het onderhouden van de regeltucht en men trof er kloosterlingen aan die hervormingsgezind en alles behalve rechtzinnig waren in de leer. Herhaaldelijk kwamen er bij de Regentes en bij de Vorst-bisschop van Luik klachten in over het gedrag van de kloosterlingen. In 1547 preekte een afvallige Minderbroeder, Johannes genaamd te Echt.[13] In 1551 vroeg de bisschop aan de Landvoogdes om de Stadhouder van Roermond te verplichten het preken te verbieden aan een schoolmeester en een franciscaan. „Item audict Remunde au couvent des Mineurs y at ung.... lecteur que ceulx dudict couvent ont faict venir d'Allemaigne, aussi très suspect de non estre catholicque, à qui aussi le peuple dudict Remunde donne très grande et soigneuse audience; a qui conviendroit faire samblable deffence...."[14] In 1553 wees de bisschop op het grote gevaar dat er gelegen was in de vastenpreken, welke gehouden waren te Roermond. Hier had een Minderbroeder uit Keulen verdachte sermonen gehouden en bepaald ergernis gegeven.[15] Op 29 Mei 1556 ontving het Hof een schrijven van de bisschop, waarin de aandacht werd gevestigd op de zeer verdachte prediking van Peter Stommel, gardiaan van het Minoritenklooster te Roermond op Dinsdag na Pasen en diens aanhouding verzocht werd, opdat door de Luikse inquisiteur tegen hem zou kunnen worden geprocedeerd.

De magistraat van de stad (die misschien zelf niet onverdacht was) beweerde, dat er geen redenen bestonden om de kloosterling te vervolgen en aan de inquisiteurs over te leveren.[16] Op 12 September 1560 schreef de Regentes, Margaretha van Parma aan de nieuwe Stadhouder Charles de Brimeu, graaf van Megen, dat de Luikse archidiaken Poictiers haar had medegedeeld op verschillende plaatsen van zijn archidiaconaat en wel met name te Roermond en te Erkelenz toestanden te hebben aangetroffen die in alle delen verkeerd waren te noemen. O.a. schrijft hij zijn bezwaren tegen het handhaven van de Gaudenten te Roermond, met verzoek de Observanten in hun plaats te doen nemen. „Eget maxime hic populus maiori clero et presertim aliquot insignibus concionatoribus, quemadmodum utile videretur introducere insignes Observantes loco Franciscanorum conventualium, quos Gaudentes vocant, qui ibi sunt neque vite exemplaris neque alicuius doctrine".[17]

De Commissaris Angelus de Aversa gaf opdracht aan de Paters Michael van Rethy, gardiaan van het klooster te Bergen op Zoom en aan Pater Herman van Lochem, vicarius van het klooster te Amersfoort om namens hem het klooster van de Gaudenten te visiteren en te reformeren. Door het Hof van Gelderland werd aan Wilhelmus Lindanus, bisschop van Roermond gevraagd om aan genoemde Paters hierbij de behulpzame hand te bieden. Opdat de goederen van het convent niet zouden worden vervreemd, verzocht men de bisschop zich met een paar schepenen en de secretaris van de Stad Roermond naar het klooster te willen begeven en daar een inventaris te maken van alle roerende en onroerende goederen. Eén inventaris moest gesteld worden in handen van de gardiaan met het bevel de goederen tot nader order te bewaren en een ander inventaris in handen van de bisschop.[18]

De bisschop bericht aan het Hof van Gelderland (1569-Augustus 3), dat hij een inventaris heeft gemaakt en alles wat gemakkelijk vervreemd zou kunnen worden in bewaring heeft genomen. Wanneer de aangewezen Commissarissen komen, zullen zij van harte welkom zijn en zal hun gaarne logies en alimentatie worden geschonken.

In een schrijven van de Provinciaal der Minderbroeders, Aegidius de Monte gedateerd Brussel 21 Februari 1569 (d.i. Paasstijl, dus volgens de gewone rekening 21 Februari 1570) aan Alva wordt bericht, dat door hem in het klooster te Roermond de reformatie is ingevoerd, dat de nieuwe kloosterlingen in de grootste armoede en ellende verkeren, omdat de Magistraat alle goederen van het klooster in bewaring heeft genomen; hij vraagt de Hertog dat die goederen zullen worden teruggegeven.[19]
Hierop kwam 28 Februari 1569 (1570) het volgend schrijven van Alva: hij heeft aan degenen die de goederen in bewaring genomen hebben bevolen „dat mhergemelten convente de voirs. goederen gerestitueert wordden ende volgen moegen, nementlijck dat alle onroerlycke goederen, hebbende nature van renten, zullen bij u vercocht und die pennongen soo van sullicke vercopinghe gemaeckt sullen wordden, gelacht ende gekeert sullen wordden tot reparatien des voirs. convents twellick gantz vervallen ende vergaen is."
„dat alle roerlycke goederen der kirchen des voirs. convents toebehoerende gemelte gardiaen und broederen gerestituert worden".
„dat alle onroerlycke goederen, hebbende danzicht nature van almusen als die jairlicxe almussen tot onderhaldung der voirs. minnebroederen und van wyn und holt sullen den selven minnebroederen gegeven wordden".
„und in lesten dat oyck yetzgemelte broederen gegeven sullen wordden alle goederen, sy syn dan roerlycke oder onroerlycke, die tot enigen dienst belanden und verplicht syn, soe lange als dieselve broeders sulliche dienst doen wirdden".[20]
Kort na de invoering van de Observantie, werd het klooster te Roermond door een verschrikkelijke ramp getroffen. In 1572 verzamelde Prins Willem van Oranje in Duitsland een aanzienlijk leger en trok hiermede naar Nederland om de gebieden aan de Spaanse koning te ontrukken. Op 23 Juli verscheen hij aan de poorten van Roermond en met behulp van enige laffe verraders kon hij die stad bezetten. Onmiddellijk verspreidde zich de woeste bende soldaten door de straten van de stad, zij drongen de huizen van de burgers, maar ook de kloosters en kerken binnen en roof-

den alles wat zij krijgen konden. Een verschrikkelijk bloedbad werd aangericht. Gedreven door godsdiensthaat werden vele priesters en kloosterlingen lafhartig vermoord. Ook het Minderbroedersklooster werd niet gespaard, ook daar werd de kerk ontheiligd, de beelden vernield, de kerkelijke gewaden en sieraden geroofd, ook hier vielen slachtoffers.[21]

De Minderbroeder Antonius Gonsales, die alvorens een pelgrimstocht naar Jerusalem te ondernemen, enige tijd te Roermond vertoefde en later zijn bevindingen in deze stad en elders als reisverhaal in 1673 ter perse legde, schrijft over de wrede gebeurtenissen van het jaar 1572 het volgende:

„maer (het klooster) is verdestrueert gheweest door de boose Geusen die Remundt hadden ingenomen anno 1572 den 23 Julij, als wanneer sy den Eerw. Pater Reynerum van Linteren in den choor van onse kercke wreedelijck hebben omghebrocht, afsnijdende neus ende ooren: met desen heeft gheleden den seer Eerw. P. Gregorius van Maldert Guardiaan van dese plaetse den welcken sy in t'convent ghevonden hebbende, naer seer wreede tormenten soo hebben dese selve ketters hem met eenen strop verworght ende ghehangen. Van den Eerw. P. Joannes vicaris leest men datse hem den volghenden dagh met hun roers hebben doorschoten, soo hebbense oock de reste met verscheyde tormenten omghebracht.

Hier en sal men niet verswijghen het ghene dat de borghers die het naeste by t'convent hebben ghewoont, plachten te verhaelen, hoe wel het convent geheel verlaten was nochtans datse op den selven tijdt dichwils op den middernacht in de kercke van de Religieusen hebben gehoort den sanck, gheheel als oft de Religieusen noch levende zijnde de lofsanghen vande metten naer de ghewoonten hadden ghesonghen".[22]

Gonsales heeft hier medegedeeld hetgeen door velen ter goeder trouw werd geloofd, maar of dat alles overeenkomt met de historische waarheid, kan met reden betwijfeld worden. De toenmalige Provinciaal, Pater Florentius van Oyen heeft een relaas van de droevige gebeurtenissen te Roermond naar Rome gezonden,[23] waarin alleen melding wordt gemaakt van de wrede marteling van

P. Reinerus van Linter; over de weerzinwekkende mishandeling van andere Paters wordt niet gesproken. De moord van Pater Reinerus kan moeilijk betwijfeld worden. Zijn medebroeders hebben zijn nagedachtenis geëerd door op zijde van het koor het volgend doodsbericht te plaatsen: Anno 1572-23a Julii hoc loco pius Chri sacerdos: P. Reynerus A. Lintris, Professione Fr. Minor, ab Haereticis naribus auribusque immaniter mutilatus, tandem multis confossus vulneribus, atrociter interemptus, Chri victima effectus est".[24]
Bij de plundering schijnen veel kostbaarheden en sieraden naar Duitsland gebracht te zijn, want 1572-October 25 schrijft Alva aan de steden Keulen, Neuss en Aken, ten einde de teruggave te vorderen van de aldaar zich bevindende voorwerpen, die bij de plundering van Roermond ontroofd zijn aan de kerken en aan de burgers.[25]
Enige weken later (November 8) schrijven Burgemeester, Schepenen en Raad van de Koninklijke Stoel en Stad Aken aan de Magistraat van Roermond, in antwoord op twee brieven aan hen gericht aangaande de plundering die te Roermond plaats had, dat zij zich alle moeiten gegeven hebben om de voorwerpen, die uit de kerken en kloosters geroofd waren, op te sporen en dat zij grote koperen kandelaars en andere koperen voorwerpen, ook allerhander huisraad ontdekt hebben; zij geven verder de wenselijkheid te kennen, dat er iemand uit Roermond afgezonden zou worden, om deze objecten te herkennen, belovende de teruggave daarvan zonder kosten te doen en zelfs de misdadigers te straffen.[26]
Toen de stad weer voor de Spaanse Koning veroverd was, keerden de verdreven Minderbroeders naar hun deerlijk gehavend klooster terug. In 1576 verbleven daar Pater Laurentius ab Ischa of Ascha en vijf medebroeders. Alle pogingen werden in het werk gesteld om de geleden schade te herstellen en de overige gevluchte medebroeders terug te brengen.
Grote verdiensten heeft zich in de jaren 1576-1589 verworven Pater Laurentius ab Ischa. Veel heeft hij gedaan voor het welzijn van zijn medebroeders, maar ook voor dat van medeburgers. Fel trad hij op in de bestrijding van de ketterij, zodat hij voortdurend

in levensgevaar verkeerde. Als hij naar de parochiekerk ging om daar te preken, moest hij steeds door katholieke soldaten beschermd worden. De Katholieken waren er van overtuigd, dat door zijn toedoen de ketterij weinig ingang kon vinden. Aan zijn krachtdadig optreden is het te danken, dat het Katholiek geloof in de harten niet verloren ging, maar opnieuw opbloeide. Betreurd door medebroeders en burgers overleed de verdienstelijke kloosterling 1589-October 26.[27]

INVOERING VAN DE RECOLLECTIE

Sedert het begin van de 16e eeuw ontstond in de Minderbroedersorde de gewoonte om voor kloosterlingen, die zich aan een strengere regeltucht wilden verbinden, enige huizen als „domus recollectionis" te bestemmen. Deze beweging werd door Paus Clemens VII bij een bul van 1532-November 16 in bescherming genomen en tot alle Provincies uitgestrekt. Toen het generaal Kapittel van Valladolid (1593) deze instelling ook voor de Franse en Belgische Provincies had aanbevolen, deed de Recollectie ook in ons land weldra haar intrede. Onder het Provincialaat van Pater Servatius Myricanus werd het klooster te Mechelen in 1597 als eerste Recollectieklooster aangewezen. Kort daarop in 1609 werd het convent van Roermond tot tweede Recollectiehuis bestemd.[28]

Omtrent de invoering van de Recollectie in het klooster te Roermond lezen wij in de Stadsarchieven het volgende bericht:

> „Alsoe der Eerw. h. pater Balthasar Vincent provinciaal der minnerbrueders oorden deser nederprovincien ons voorgedragen heeft, welcker gestalt mit wille ende consent des generaelen capittels veurhebbens wheese een reformation alhier in den minrebrueders clooster te sullen ende in plaetse van Minrebrueders Recollecten in tho vueren, waerdeur niet alleijn grooten ijver devotie und eyn exemplaire leven tho sien, sonder ouch die Gemeijnte, so mit predicken, biechten ende andere Godtsalige diensten grootelick versien ende gedient solde weesen, versueckende daeromme soo veel in ons daer toe onse consent, so ist dat wij considererende het goet ende salich profeit der sielen, dat dair duer ons ende onse

stadt aencomen solle, und den geringen laste, consentiert hebben und verwillicht, wie wyr doen midts desen, dat soe wanneer den bemelten Eerw. Heer Provinciaal gelegen sal sijn alsulcke veranderinge und reformatien tho doen, ihm gheine verhinderingh auer vilmeer alle behulp und assistentie so veel in ons, sall gedaen werden. Actum 14 Octob. 1609.[29]

1 *Gedenkboek ter gelegenheid v. h. zevenhonderd-jarig bestaan van Roermond als stad* (Roerm. 1943), blz. 20.
2 Door Bürvenich volledig, door Sedulius verkort medegedeeld. (*Polius-Bürvenich, Annales Almae Prov. Coloniae.* H. S. *Landes- und Stadtbibl. Düsseldorf,* afgedrukt in *Collectanea Franc. Neerl. II* (1931) 304-305. Sedulius, *Prov Inf. Germ.* 38 r.
3 P. Patricius Schlager, O.F.M., *Beiträge zur Geschichte der Kölnischen Franziskaner Ordensprovinsz im Mittelalter* (Köln 1904) S. 50.
4 Collectanea Franc. Neerl. II, 100-102.
5 Zie: M. Bihl. O.F.M., *De capitulo provinciali Provinciae Colon. Fulde habitum anno 1315* in *Archivum Franc. Hist.*, I (1908), 88-93.
6 *Rijksarchief te Maastricht.*
7 De oorkonde is bezegeld met het zegel van het convent der Minderbroeders te Roermond. Dit zegel is ernstig beschadigd, het heeft een ovale gothieke vorm; in het midden van het veld staan twee figuren (de Boodschap des Engels?); aan de voet van deze figuren in een nis een figuur afgebeeld tot aan de borst (St. Franciscus?). Het zegel is een afdruk van hetzelfde stempel als waarvan een eveneens beschadigde afdruk hangt aan charter Rijksarchief Maastricht, Minderbroeders Roermond 1527-Februari 17.
Een afdruk van het zegel in *Bijdragen v. d. Gesch. v. d. Provincie der Minderbr. in de Nederlanden,* Bundel II (1947) blz. 445 n. 22.
8 Origineel, met conventszegel, Dusseldorf, *Staatsarchiv.. Sectie Julich-Berg* charter n. 1028.
9 Habets, I, 309 noot 1.
10 Origineel, perkament, latijn, zegel verloren in *Gem. archief te Roermond in* doos VIII n. 59; Vgl. Sivré, III, blz. 389.
11 Origineel, perkament met uithangend zegel in *Rijksarchief te Maastricht;* Vgl. Limburg's Jaarboek, XXII (1916), blz. 121.
12 Origineel, perkament met uithangend maar zeer beschadigd zegel van het convent in groene was, *Gem. archief te Roermond,* doos VIII. n. 26; Vgl. Sivré, IV, blz. 103.
13 *Publications de Limbourg,* XLI (1905), 318.
14 *Publications de Limbourg,* XLI, 329.
15 *Publications de Limbourg,* XLI, 331
16 *Publications de Limbourg,* XLI, 331.
17 *Publications de Limbourg,* XLI 337. Zie ook Leon Halkin, *Histoire religieuse des règnes de Corneille de Berghes et de Georges d'Autriche princes -evêques de Liège* (1538-1557). Liège 1936, pag. 91-92.
18 Schrijven van het Hof van Gelderland 1569-Juli 23.
19 Afgedrukt in P. Dalm. van Heel, O.F.M., *Aegidius de Monte, bisschop van Deventer,* blz. 110.
20 De verschillende brieven zijn afgedrukt in *Limburg's Jaarboek,* XII (1906) 150 v.v., en XIII (1907), 58 v.v.
21 Zie *Volksmissionaris,* IX (1886), 401 v.v. en 446 v.v., Habets, II, 174, maar voornamelijk de gedegen studie van de oud-archivaris der Nederl. Minderbr. Provincie P. Gijsbertus Hesse, O.F.M.: *De Martelaren van Roermond,* Sittard 1911.
22 *Hierusalemsche Reyse* 1673, dl. I, blz. 49.

[23] *Historia Passionis Novorum in Germaniae Inferioris provincia constantissimorum Martyrum Ordinis sancti Francisci ex observantia a Reverendo Patre Florentio Leydano eiusdem Provinciae Ministro collecta: sicut ab eis accepit, qui sanctissimorum Fratrum Martyrio adfuerunt, et propriis oculis ad finem conspexerunt......* Ingolstadii, Ex Officina Wolffgangi Ederi Anno 1582 (tweede uitgave), blz. 48. Zie deze Bijdragen Bundel IX blz. 329.

[24] H. S. *Origo, progressus et modernus Status Provinciae Germaniae Inferioris* anno Dni 1647 fol. 58 b.

[25] *Gem. Archief te Roermond,* omslag 9 n. 25 vgl. Sivré, I, 99.

[26] Origineel, *Gem. archief te Roermond,* in Omslag I n. 33, Vgl. Sivré, I, 100.

[27] Wadding, t. XXII, 262. Zie ook *Recommendatieboek* bij October.

[28] Zie over de invoering van de Recollecten en hun Statuten het artikel van Pater Hieronymus Goyens, O.F.M., *Norma vivendi in Provincia Germaniae Inferioris a 1598 praescripta pro domibus Recollectionis,* in *Archivum Franc. Historicum,* XXV (1932), fasc. I.

[29] *Gem. archief te Roermond, Verdrachsboek der stad Roermond,* fol. 145.

Omtrent de stichting en de bouw van genoemde kerk schrijven wij hier neer, wat tot oordeel bevoegde personen, ons daaromtrent hebben medegedeeld.
Het gebouw is een driebeukige bakstenen, Vlaams verband, hallenkerk van 6 traveeën en een waarschijnlijk iets ouder koor van een travee en een 5/8 koorsluiting. Zware vierkante pijlers, van welke twee uit een weinig gebruikte Belgische kalksteen zijn opgetrokken, scheiden de beuken. De ribben der gewelven met versierde sluitstenen rusten in het koor op balken, in het overige gedeelte op uitkragingen. De vensters der zuidelijke beuk beginnen op grotere hoogte dan die der noorderlijke wegens de daaraan sluitende, thans verdwenen kloostergebouwen. Sporen van wimbergen zijn nog te constateren. De middenbeuk is aan de westzijde gesloten, wegens de loodrecht afgesneden westelijke helft van de vroegere toren, thans portaal. De 2 Meter dikke muren zijn beneden van zware stukken kolen zandsteen, hoger op van mergel, daarboven meer van baksteen. De kerk is aan de westzijde afgesloten door drie puntgevels en draagt in het midden een dakvenster. De kerk stellen wij als hallenkerk en naar haar vorm in het laatste gedeelte van de 15e eeuw, wellicht in de eerste helft van de 16e eeuw.[1]
Oorspronkelijk zegt A. F. van Beurden[2] was de kerk eenschepig, terwijl de vloer lager lag, men kan dit zien aan de basementen van de schalken, die de ribben der gewelven of de praalbogen opvangen en wel een Meter onder de tegenwoordige koorvloer liggen, onder de basementen en daaraan aansluitend is nog duidelijk de oude hardstenen bevloering te zien. Om de toeloop des volks is de kerk vergroot, de zijbeuken zijn gedeeltelijk na 't doorbreken der muren bijgebouwd, zodat een drieschepige kerk ontstond.
De kerk werd in 1572-Juli 13 door de Geuzen van haar schatten beroofd en gedeeltelijk verwoest. Reeds drie maanden later, 1572-October 26 schrijft Alva aan de steden Keulen, Neuss en Aken, ten einde teruggave te vorderen van de aldaar zich bevindende voorwerpen, die bij de plundering van Roermond aan kerken en

aan burgers ontroofd zijn.[3] Op 8 November schrijven Burgemeester, Schepenen en Raad van de koninklijke stoel en stad Aken aan de magistraat van Roermond, in antwoord op twee brieven aan hen gericht, aangaande de plundering, dat zij zich alle moeite gegeven hebben om de voorwerpen, die uit de kerken en kloosters geroofd waren, op te sporen, en dat zij grote koperen kandelaars en andere koperen voorwerpen, ook allerhande huisraad ontdekt hebben; zij geven verder de wenselijkheid te kennen dat er iemand uit Roermond afgezonden wordt om deze voorwerpen te erkennen, belovende de teruggave daarvan zonder kosten te bewerkstelligen en zelfs de daders te straffen.[4]

Bij de herstelling van de aangebrachte schade na 1576 schijnt men grote veranderingen te hebben aangebracht. Men legde de vloer hoger en metselde grafkelders. Bij de restauratie zijn de traceringen vernieuwd en is de kerk beschilderd met ornament, naar gevonden voorbeelden. Midden in het koor, op de plaats waar vroeger het hoogaltaar stond, kwam een bijzonder grote grafkelder, met tongewelf, van binnen geraapt en met een vooruitspringende trapruimte.

De ontheiligde kerk werd 1576-September 6 door Bisschop W. Lindanus gereconcilieerd. Als patroon werd vereerd St. Nicolaas, als Patrones St. Maria Magdalena. Het feest van de Kerkwijding moest jaarlijks plaats hebben op de eerste Zondag van Augustus. Het Hoogaltaar werd gewijd ter ere van St. Maria Magdalena en van alle Heiligen. Tevens werd een altaar gewijd in de noordelijke hoek van de kerk ter ere van St. Nicolaas en een altaar ter ere van Maria ter Engelen of Portiuncula in de zuidelijke hoek. Op 25 Juni 1586 werd onder het oxaal aan de Zuidkant een altaar gewijd ter ere van de H.H. Catharina en Barbara en op dezelfde dag onder het oxaal aan de Noordzijde een altaar ter ere van de H. Franciscus en van alle Heiligen der Orde.

In het begin van de 17e eeuw, op 9 Maart 1628, is het hoogaltaar vernieuwd en gewijd door de bisschop Joannes a Castro, die daarin plaatste de reliquieën van S. Theodorus, Martelaar.

Behalve deze altaren kwamen er in de loop der jaren nog andere altaren. Zo vinden wij vermeld, dat Maria Cuytelincks een altaar

schonk ter ere van O. L. Vrouw Boodschap.[5]
De talentvolle broeder-beeldhouwer Petrus Vincken vervaardigde een altaar ter ere van de H. Antonius.[6]
Onder het gardianaat van Pater Petrus Brans (1775-1777) en het kosterschap van Pater Mathias Janssens consacreerde de bisschop Philippus Damianus, 13e bisschop van Roermond een altaarsteen voor de kapittelzaal, voor het ziekenhuis, maar ook voor een altaar van Maria Onbevlekt Ontvangen. In een aanbesteding van biechtstoelen uit het jaar 1625 is sprake van een St. Joseph-altaar.
De *Preekstoel* van de Roermondse Kathedraal „een waar kunststuk van compositie en bouwwerk en tevens een voortreffelijk beeldhouwwerk" is afkomstig uit de Minderbroederskerk en werd vervaardigd tussen de jaren 1725 en 1732 door de jonge begaafde broeder beeldhouwer Petrus Vincken. Onder de kuip vindt men de H. Joannes a Capistrano. Hij staat met ongeschoeide voeten op de dij en de borst van een forse mannenfiguur, die een brandende toorts in de linkerhand draagt en de ketterij verzinnebeeldt. Zijn markante kop kijkt naar een giftige slang boven een drinkbeker, die hij met zijn linkerhand vasthoudt. De linkerhand toont een ander feit uit zijn leven. Na al zijn preken en wonderen wilde men Joannes eren en de bisschoppelijke waardigheid aanbieden. Een engel biedt de mijter aan, een andere de bisschopsstaf, maar de heilige wijst ze alle twee van de hand en weigert de hoge eer te aanvaarden.
Op de vier hoeken van de kuip komen de symbolen van de vier evangelisten naar voren. Op het middelste vak ziet men het beeld van de H. Bernardinus van Siena, die tot de toehoorders spreekt over de zoete Naam Jezus. Zijn rechterhand en zijn linkerhand wijzen naar de monstrans in de hoek omgeven door een stralenkrans en drie engelenkopjes. De monstrans draagt niet de H. Hostie, maar de drie letters van de Zoete Naam Jezus I.H.S. en het kruis, het teken van de verlossing. Een uitvoerige beschrijving van de preekstoel gaf Pastoor H. Schwartzenberg.[7]
Biechtstoelen. Tot het jaar 1625 waren er slechts twee biechtstoelen in de kerk. Daar de toevloed van biechtelingen steeds groter werd, sloot de gardiaan en de geestelijke Vaders van het

klooster in genoemd jaar een overeenkomst met de schrijnwerkers Mr. Sybert Nehr, Michel Smit en Hendrick Meyer om vier nieuwe biechtstoelen te maken aan de Noordzijde van de kerk, van af het portaal tot aan de communiebank van het St. Josephaltaar voor de som van „achthondert gulden ende drijpont groet Ruremondtscher nehringe".[8]
Honderd jaar later werden deze biechtstoelen door andere vervangen, waarop men de beelden aanbracht van Heiligen der Orde. Men vindt er grote beelden van St. Franciscus, St. Bonaventura, St. Antonius, St. Clara, St. Bernardinus, St. Didacus. Enige werden waarschijnlijk vervaardigd door de begaafde broeder-beeldhouwer Petrus Vincken tussen de jaren 1725-1735. Wij zeggen „enige", want de biechtstoelen aan de Noordzijde verschillen in ornamentatie en in de vorm van de beelden van die der Zuidzijde. Men vindt aan de Noordzijde een biechtstoel met St. Franciscus en St. Bonaventura en aan de Zuidzijde een biechtstoel met St. Franciscus en St. Antonius. De twee beelden van St. Franciscus zijn verschillend bewerkt.
Orgel. In de Handelingen van de Magistraat der Stad Roermond (1691-1707)[9] staat vermeld bij het jaar 1700-Juni 28: „De Minderbroeder Cornelius maakt den grooten orgel". Dit orgel was in 1821 nog aanwezig en schijnt door de Stad te koop aangeboden. In gemeld jaar hadden pastoor en Schout van Meerlo aan de orgelmaker Titz opdracht gegeven dit orgel na te zien en op te meten, waarvoor deze 5 gulden en 6 suiver Kleefsch in rekening bracht; het is echter daar ter plaatse niet gekomen. Wellicht in een of ander van de naburige Hollandse of Duitse dorpen.[10]
In 1794 gebruikten de Keizerlijken gedurende enige tijd de kloosterkerk tot kazerne. Op 13 Februari 1797 werden kerk en klooster opgeheven. De Fransen verbrijzelden op die dag enige beelden en begingen allerlei schanddaden met de heilige gewaden. Enige gendarmen aangevoerd door een Commissaris van de Republiek en de agent van de Municipaliteit verdreven de Paters uit kerk en klooster.
Later werden de gebouwen aangeslagen als domein. Het koor van de kerk werd afgestaan als bedehuis voor de Protestanten. Het

overige gedeelte bleef bergplaats. In 1906 werd de gehele kerk door Dr. Cuypers gerestaureerd en van af die tijd in haar geheel door de Protestanten gebruikt.[11]

Velen toonden van af het begin van de 16e eeuw tot aan het einde van de 18e eeuw hun genegenheid jegens de Minderbroeders door giften te schenken aan de kerk.

Maria van Elmpt-van Leeck schonk bij overlijden (1636-October 20) een zijden kleed voor de kerk en andere sieraden.

Theodora Aen de Beeck echtgenote van Conradus Solemaker, later van Segerus van Wichem overleden in Annendael (1662-September 7), schonk vele jaren het meel voor de hosties.

Maria van Horen, Tertiaria, schonk bij overlijden (1715-Juni 6) 20 Imperiales voor nieuwe kerksieraden.

Mechtildis Theresia van Riswijck, Tertiaria, schonk bij overlijden (1717-Mei 14) 40 Imperiales voor kerksieraden.

Mechtildis Schoncken, Tertiaria (overleden 1743-December 11) maakte alle nieuwe paramenten, verzorgde de sacristie, en schonk aan de kerk bij overlijden enkele schone schilderijen.

Wed. M. C. Clerq schonk 35 pattacons opdat nu en dan een kaars zou worden opgestoken bij het beeld van de Engelbewaarder (1769-Juli 18).

Cornelia Anna Hanlo-van Staden schonk bij overlijden (1780-Mei 16) een aalmoes voor kerksieraden.[12]

[1] Aldus L. A. J. Keuler, *Oud-Roermond* in *Bulletin v. d. Ned. Oudh. Bond*, 13e Jaarg. 1920, 131-133 Hier ook foto's van de kerk naar het N.O. (blz. 131), naar het Z.W. (blz. 132), naar het Oosten (blz. 133) en naar het Westen (blz. 134). Gezicht in vogelvlucht van de kerk, klooster en tuin v. d. Minderbroeders te Roermond ± 1580 in G. Braun, *Steden Atlas*, III, pl. 17; *Gezicht in vogelvlucht van kerk en terrein v. Minderbroeders te Roermond* door F. de Wit excudit in Maastricht, *Rijksarchief* VIII K.P. 118.

[2] *De Maasgouw*, XXVI (1909) 63.

[3] *Gem. archief te Roermond*, omslag n. 9 n. 25; Vgl. Sivré, *Inv v. h. Oud-Archief der Gemeente Roermond*, I, 99.

[4] Origineel in *Gem. Archief te Roermond* in omslag n. 33; Vgl. Sivré, I, 100.

[5] *Memoriale Conventus* 1628-April 11.

[6] *Memoriale* 1732-Juni 28.

[7] *Bijdragen v. d. Gesch. v. d. Prov. der Minderbroeders*, Bundel VI, 393-97.

[8] *Gemeentearchief te Roermond*, Omslag n. 22 n. 12.

[9] *Limburg's Jaarboek*, X (1904) 271.

[10] *De Maasgouw*, XXIX (1912), 24.

[11] Zie Habets in *Almanak v. h. Arrondissement Roermond voor het jaar 1869*, blz. 89-91; *Gedenkboek ter gelegenheid v. h. zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad* (Roermond 1932), blz. 372.

[12] Alles staat vermeld in het *Recommendatieboek* bij aangegeven datum.

Bij de Minderbroederskerk was oorspronkelijk een „Heiligdomstoren" aanwezig, waarin kostbare reliquieën werden bewaard, die op bepaalde tijden aan de mensen werden vertoond. Deze toren kan blijkens het bouwmateriaal uit het tijdperk van de stichting-1372 dagtekenen.
Uit een tekening van Roermond 1650 blijkt dat de toren in de Neerstraat lag, dus aan de Oostkant van de kerk en niet aan de Westzijde bij de Stadsmuur, zoals door sommigen werd beweerd; ook was het geen afzonderlijk bouwwerk.
Slechts enkele malen wordt van de Heiligdomstoren melding gemaakt. Zo lezen wij in de Rekening van H. Snywynt erffraigt tho Ruermunde over 1460: „Item doe mijn Heer (Hertog Arnold) dat Heyldom toe Ruermunde sache eine gedain dat he offerde 1 alder post gln facit 1 gln xlii gr."[1]
In de „Ordeningh mitten poelen" lezen wij: „die poel in die broderstrate gehoeren alle die naeburen den den Heyligdomts Thoren an der Nederstraten aff then beyden sijden bisthot der brughstraten ort, enz.[2]
En het Cartularium van de huisarmen vermeldt bij 12 December 1467: „Heynrich Kellener ind Derick Steinbitser meystere indertijt dess heilichdoms tot Ruremunde". Zij dragen aan de huisarmen eene rente over, welke „Heinrich van Inckvoirt ende Heynrich Kellener in behueff des heiligdoms tot Ruremunde op 6 October 1454 verkregen hadden.[3]
Aanhoudend verleende het Stadsbestuur steun tot herstel van de toren. Zo lezen wij in de Donderdagse Protocollen bij 26 Mei 1608: Na Paschen zal men de toren achter het Minderbroeders convent bezien en beslissen of het niet beter ware deze af te breken;[4] en op 1 September 1616: De Paters Recollecten tot reparatie van hun toren „soo in perickel van vallen staet" 50 daler.[5]
1622-October 24: „Alsoe den 24e October 1622, quaede tydinghe van Bisschop van Halberstadt ende den graeve van Mansfelt was gecommen, als dat dieselve mit hunnen leegher het omtrent Gennep aengelangt waeren, syn den Minderbroeders op hun gesinnen

om daermede van thoren achter hun convent, defensie te doen, toegeschickt sesse dobbel haecken, daertoe noodighen polver, looten ende lonten".[6]

Zegerus Cleven (overleden 1640-Mei 11) legateerde aan het klooster 200 gulden te betalen na de dood van zijn echtgenote Anna Bortelmans, maar deze schonk uit grote genegenheid jegens de Paters reeds tijdens haar leven deze som gelds tot herstel van de kerktoren.[7]

1623-Juni 10 ... aan de Minderbroeders werd door de magistraat tot reparatie van hun toren aan de Wal „soo in perickel van vallen staet" 50 daler geschonken.[8]

1644-Juni 2. Op het verzoekschrift van de Paters Recollecten te Roermond stemt de magistraat er in toe, dat de toren van hun kerk wegens bouwvalligheid worde afgebroken, ten einde meerdere schade en ongelukken te voorkomen.[9]

1 Van Hasselt, *Gelders Oudheden* blz. 480 n. 21.
2 *Jura et Priv. Rur.* pag. 9 (*Oud archief van de Gemeente*). Een tussengevoegde noot vermeldt over de heiligdomstoren, dat nu, d.w.z. het tijdstip, waarop het afschrift gemaakt werd - op die plaats was „den uyt en inganck van t'kerkhoff der p.p. Minderbroeders mits den hilligdomsthoren gants bouwvalligh anno 1695 is worden affgebroken, mit kennis en permissie van t'magistraet by gardiaen affgevraeght".
3 *Oud archief R. C. Godshuizen.*
4 *Limburg's Jaarboek,* IX (1903), blz. 51.
5 *Limburg's Jaarboek* IX, 71.
6 *Verdrachtsboeck* blz. 222-Ve, Zie Sivré, III, 118.
7 *Recommendatieboek* bij aangegeven datum.
8 *Limburg's Jaarboek,* XXI (1915) blz. 209, Vgl. Sivré, II, 221.
9 *Dond. Protoc.,* deel II, blz. 197, Vgl. Sivré, IV, 285.

In 1572 werd niet alleen de kerk door de Geuzen vernield en geplunderd, maar ook in het klooster werden gruwelijke verwoestingen aangericht. Na vier jaren keerden de verdreven Minderbroeders uit hun ballingschap terug n.l. Pater Laurentius ab Ischa (of ab Ascha) en vijf medebroeders, die dadelijk alle pogingen in het werk stelden om de aangerichte schade in het klooster te herstellen.[1] De restauratie werd in volgende jaren verdienstelijk voortgezet onder de gardiaans Joannes van Haarlem, Christophorus Hompes en werd voltooid onder het bestuur van Pater Lazarus Sanguessa,[2] behalve de vleugel aan de Westzijde, welke totaal bouwvallig was en dreigde in te storten. Men had het klooster weer enigszins bewoonbaar gemaakt.
Hermannus, graaf van den Berghe versierde het pand met glazen vensters.[3]
In 1619-Augustus 28 schijnt de gardiaan Lazarus Sanguessa steun gevraagd te hebben aan het Stadsbestuur om sommige gedeelten van het klooster te vernieuwen, maar ook een officiële verklaring omtrent de bouwvalligheid en aan het verzoek hebben Scholtis, Burgemeester, Schepenen en Raad volgaarne voldaan: „dennae attesteren ende certificeren wy midts desen dat het voirsz. dormitorium in dacke ende muirwerck (soe geheel hooch voortyts is opgetimmert geweest) tsaemen van ende vuyt ein anderen geweken bouwfeilich is, dat men niet sonder groot ende merckelick gefhaer ende peryckel langer daer sal verblieven kunnen of derven, overmits alles mit grooten ende hoogen windt wel lichtlick over hoop selde komen te vallen. Sulcx dat het voorsz. dormitorium hoe eerder hoe beter dient ende moet affgebroecken en weder opgetimmert werden". De burgers worden verzocht om uit liefde Gods de Paters bij hun herstelpogingen te willen helpen.[4]
Talloze giften kwamen binnen voor het herstel van het klooster, ook van de stedelijke en provinciale overheid.
In 1610-December 18 hebben de Staten van het Overkwartier op verzoek van de Pater Gardiaan van het convent der Minderbroe-

ders te Roermond een som van honderd daalders gegeven tot onderhoud en restauratie van het convent.[5]
In 1619-Januari 14 hebben de steden van het Overkwartier een subsidie van honderd gulden verleend aan de arme Recollecten ter restauratie van hun bouwvallig convent.[6]
Op een rekest van de Paters Recollecten ingediend 1620-Juni 11, waarin men verzocht om stenen voor de begonnen bouw, wordt door het Stadsbestuur geantwoord, dat aan het verzoek gevolg zal worden gegeven, als de stenen gebakken zijn[7] en 1622-Juni 16 werden aan de Paters gegeven 10.000 stenen uit de 1e en 2e oven.[8]
Eerst in 1664 en 1665 werd de vleugel aan de Westzijde door de gardiaan Marianus Broeckmans geheel vernieuwd, daarbij geholpen door de milde steun van toegenegen weldadige vrienden. In de nieuwe vleugel werd de bibliotheek ondergebracht; daaronder bevonden zich twee dormitoria en op de begane grond het kapittelhuis, waarvan ook gebruik werd gemaakt door de Broederschap van het Koordje van de H. Franciscus.
Christoffel Schenck van Neydeggen, Gerard Boedels, Burgemeester van Roermond en Peter Claessens Schepen aldaar leggen (1664-Mei 19) namens de Staten van het Overkwartier de eerste steen van het op te richten gebouw tot uitbreiding van het Recollectenklooster te Roermond, waartoe de Staten 300 gulden Brab. schenken.[9]
In 1811 werd het klooster aangekocht door de Roermondse advocaat Arnold Matthieu Joseph Germain en 4 Mei 1861 kocht de Gemeente de kloostertuinen voor de som van *f* 18.000,—, terwijl in 1863 de gebouwen werden afgebroken.

[1] In Wadding, *Annales Minorum*, XXII, 262 staat het volgende over hem geschreven. Op 26 October 1589 overleed in het klooster Sint Maria Magdalena te Roermond de onvermoeide verdediger van het Katholiek geloof, Pater Laurentius van Ischa (of van Ascha). Hij verbleef te Roermond van 1576 tot 1589, in welke jaren hij veel voor de geestelijke belangen van zijn medebroeders en van de burgers heeft verricht; hij herstelde het klooster, dat aanzienlijke schade geleden had door de vernielende Geuzen en deed de in ballingschap verdreven medebroeders daarin terugkeren. Bij zijn pogingen om de met ketterij reeds grotendeels besmette stad te zuiveren, verkeerde hij in voortdurend groot levensgevaar. Als hij in de parochiekerk ging preken en waarschuwen tegen de ketters, was hij steeds omgeven door Katholieke soldaten. Door zijn toedoen kon de ketterij weinig ingang vinden; de stad bleef voor het Katholiek geloof behouden. Diep betreurd zowel door zijne medebroeders als door de burgers, werd hij in de kerk van de Minderbroeders begraven. In het *Recommendatie* boek van

het klooster staat als sterfdag vermeld 28 October. Bij Schoutens, *Martyrologium Minoriticum Belgicum* wordt als sterfdag 26 October aangegeven. Aldaar staat ook aangetekend dat hij in de Orde verschillende ambten eervol heeft bekleed.

2 Pater Lazarus Sanguessa, geboren te Mechelen in 1588, was gardiaan te Venlo in de jaren 1617-1619 en 1627-1629, in 1621 treffen wij hem aan als zodanig in het klooster te Roermond. Hij was een welsprekend predikant en bekleedde in de Orde verschillende eervolle posten; hij was in verschillende plaatsen gardiaan, o.a. in het klooster te Boetendaal, was meermalen definitor en custos, werd visitator van België en Duitsland. Toen hij in 1639 deelnam aan het generaal Kapittel, dat te Rome in het klooster Ara Coeli werd gehouden, overleed hij aldaar op 27 Juni 1639. Aldus Recommendatieboek van het klooster. In G. Hesse, O.F.M., Het voormalige Minderbr. klooster te Venlo (Venlo 1911), blz. 63 staat als sterfdag aangegeven 31 Juli.
Dirks bericht in zijn werk: *Histoire littéraire et Bibliographique des Frères Mineurs* blz. 185, dat hij bij de Zusters Annuntiaten te Tirlemont een klein werkje gevonden heeft over het bidden van de Getijden, dat P. Lazarus Sanguessa geschreven heeft voor de Zusters Annuntiaten te Leuven, waar hij enige tijd rector was. De titel van het geschrift luidt: Hier volght de preparatie van den goddelyken Dienst, van den Eerweerdigen Pater Lazarus Sanguessa.

3 Recommendatieboek bij 1611-Augustus 12.

4 *Gem. archief Roermond,* Minute in omslag 25 n. 23; Vgl. Sivré, III, 110.

5 *Gem. archief te Roermond,* Orig. in omslag 11 n. 36; Vgl. Sivré, II, 15.

6 *Gem. archief Roermond,* Orig. in omslag, 1 n. 20; Vgl. Sivré, I, 184.

7 *Donderdagsche Protocollen,* Limburg's Jaarb. IX (1903), blz. 78.

8 *Donderdagsche Protocollen, Limburg's Jaarb.,* IX (1903), blz. 84.

9 *Gem. archief Roermond, Kwartierrecessen,* dl. XIII, blz. 80, 90. Vgl. Sivré, IV, 330.

In de nieuwe vleugel aan de Westzijde van het klooster, werd, zoals wij reeds schreven, in 1664-65 de bibliotheek ondergebracht. Op kosten van Mechtildis van Riswijck (overl. 1717-Mei 14) en van haar zuster Bernardina van Riswijck (overl. 1734), werd de bibliotheek opnieuw bepleisterd. Men vond er nu juist geen groot aantal boeken, maar wel vele werken van praktisch nut voor de Theologische studie, die in het klooster gevestigd was. Vele boeken waren door schenking verkregen.

Zo vermaakte Deken Pollius of van de Poll, S. Th. D. overleden in 1626-December 21, bij testament zijn boeken aan de Karthuizers, Jesuieten en aan de Minderbroeders.[1]

Hermanus Bootzelaar, deken en Pastoor in Montfoort, overleden 1615-Februari 10, schonk aan de Minderbroeders een grote brevier, de werken van Lessius en van Feuardens.[2]

Joannes Henricus Hessius, overleden 1624-Februari 13, schonk enige boeken aan de bibliotheek van de Minderbroeders te Roermond.[3]

Joannes Gerardus Brantz, pastoor en kanunnik van de kathedrale kerk, overleden 1634-Mei 18, schonk aan het klooster zijn bibliotheek.[4]

Joannes Mercati, pastoor te Swalmen, overleden 1691-November 26, schonk aan het klooster zijn bibliotheek.[5]

Petrus Collius, S. Th. Doctor, Deken van het kathedraal Kapittel, overleden 1627-December 25, schonk aan het klooster enige boeken.[6]

Hermannus graaf van den Berghe schonk aan de bibliotheek de werken van Bellarminus. „His tribus tomis controversiarum fidei nostram bibliothecam illustravit generosiss. D.D. Hermannus comes de Bergis, Gubernator Geldriae, qui obiit 1611-Aug. 12".[7]

In Beyerlinck's Biblia Sacra Variarum Translationum, Antverpiae 1616, eertijds behorende aan de bibliotheek te Roermond, thans berustende in de klooster-bibliotheek te Weert, treft men op de keerzijde van het titelblad het volgende opschrift aan: „offerebat in grati animi tesseram R.R.P.P. Recollectis Ruremundanis Fran-

ciscus Joannes Desideratus, princeps Nassovius, Ducatus Gueldriae et Comitatus Zutphaniae Gubernator et Capitaneus generalis 4a Martii anni 1682. Dignentur orare pro eo vivente et mortuo nec non pro tota illius familia".[8] In Morery, Le grand Dictionnaire historique eccl., VI, Amst. 1694 berustende eveneens in het klooster te Weert, staat op het titelblad van deel II, dat Arnoldus van Langenacker, Schout van Echt, een bijzonder weldoener van het klooster te Roermond, aan de bibliotheek van de Paters heeft geschonken de twee delen van het voorname werk: Magni Dictionnarii historici auctore Ludovico Morerij onder voorwaarde dat slechts de toekomstige religieuzen van dit convent er gebruik van zullen maken en de boeken in geen geval uit het klooster verwijderd worden. Roermond 1701-Maart 9.[9]

Toen tijdens de Franse overheersing de kloosters in beslag werden genomen en de biblotheken verkocht, zijn waarschijnlijk de boeken der bibliotheek van de Minderbroeders te Roermond bijtijds in veiligheid gebracht. In het Departement der Nedermaas (Rijksarchief te Maastricht) vindt men 22 lijsten van boeken uit bibliotheken van opgeheven kloosters in Limburg, men treft er een catalogus van de bibliotheek der Minderbroeders te Venlo, Weert, Reckheim, en Maeseyck aan, maar men vindt geen gegevens over de bibliotheek der Minderbroeders te Roermond. Niet onmogelijk dat vele boeken dezer bibliotheek zich bevinden in het Groot Seminarie te Roermond, maar vele boeken kwamen terecht bij de Minderbroeders te Weert (Zie bijlage).

In dit klooster bevindt zich een zware folioband met 300 geschreven bladen gebonden in twee houten planken met leder overtrokken, de rug is vernieuwd met wit leder, waarop een zwart etiquet met gouden letters: Catalogus librorum conv. Ruraem. 1710. Twee koperen sloten, waarvan de klemmen ontbreken, op de hoeken en in het midden van iedere zijde der band koperen versierde platen met koperen knoppen.

Hierin worden in regelmatig schrift door twee handen ongeveer 3200 boeken beschreven.

Blz. 1-105 Classis 1a Sacrae Scripturae et Interpretum. Scamnum signatum littera A. I. habet libros hos. . . .

Blz. 106-244. Index Praenominum secundum alphabetam. Prima littera significat rotam, 2e numerum, 3a cellam.

Blz. 245-271. Index cognominum secundum alphabetam.

Blz. 273-274 blanco.

Blz. 275-279. Index librorum contentorum in cellis. In unaquaque per ordinem alphabeti dispositorum (36 cellen).

Blz. 300r. LIbrI retentI In CapsULa aD LatUs fenestrarVM.

Jammer dat men bij de titels van de boeken niet vermeld heeft het jaar van de uitgave, dan had men beter de belangrijkheid en kostbaarheid kunnen beoordelen. Verreweg het grootste gedeelte zijn latijnse boeken, van de Nederlandse boeken, die in de bibliotheek aanwezig waren, geven wij een lijst in de Bijlage.

1 *Recommendatieboek*, 1626-Febr. 21.
2 *Recommendatieboek*, 1615-Febr. 10.
3 *Recommendatieboek*, 1624-Febr. 13.
4 *Recommendatiebiek*, 1634-Mei 18.
5 *Recommendatieboek*, 1691-Nov. 26.
6 *Recommendatieboek*, 1627-Dec. 25.
7 *Recommendatieboek*, 1611-Aug. 12.
8 *De Maasgouw*, dl. XXXVII (1915), blz. 250. De Katholieke Johann Franz Desideratus, graaf van Nassau-Siegen, diende evenals zijn vader, Johann de Jongere, die in 1613 tot het Katholicisme was teruggekeerd, het Spaanse vaandel in de Nederlanden. Hij werd in 1681 benoemd tot Stadhouder van Gelderland en stierf in 1699.
9 *De Maasgouw*, Jaarg. XXXVII (1915) blz. 250v.

In het Minderbroedersklooster te Roermond verenigde men, evenals in de andere kloosters der Orde, het contemplatieve, het beschouwende leven met apostolische arbeid. Men preekte in de kerken van de stad. Wij vermeldden reeds, dat Pater Laurentius ab Ischa preekte in de kathedrale kerk en fel optrad tegen de ketters. In een verslag, dat de bisschop Jacobus a Castro over de toestand van zijn bisdom gaf, zegt hij o.a. dat er in de stad slechts weinig ketters waren. Niet alleen de bisschop en de pastoor trad tegen hun dwalingen op, maar veel medewerking ondervond men hierbij van de Minderbroeders Recollecten en de Paters Jesuieten, die tweemaal in de week aan de kinderen catechismusles gaven.[1]
Gedurende de vasten werden de preken volgenderwijze ingericht. 's Avonds onder het Lof werden de geheimen van het Lijden des Heren elke Vrijdag in de Vasten overwogen. De eerste Vrijdag in de Domkerk: Christus in de Hof van Olijven. De tweede Vrijdag in de kerk der Paters Jesuieten: de Geseling. De derde Vrijdag bij de Zusters Penitenten: De Kroning met doornen. De vierde in de Munsterkerk: het Ecce Homo. De vijfde in het Begijnhof: de Kruisdraging. De zesde bij de Kruisheren: de Kruisiging, en eindelijk de zevende bij de Minderbroeders: de begrafenis.[2] Van Pater Mathias Canisius, die in dit en in andere kloosters gardiaan was, staat vermeld, dat hij gedurende vier uren onvermoeid sprak over het Lijden van de Zaligmaker.
Ook in de verschillende parochies, welke binnen hun termijn lagen, verleenden de Paters hulp en bijstand, zowel bij feestelijke gelegenheden, als ter vervanging van de pastoor. Zo was Pater Joannes Baptista van den Corput in 1718 deservitor in Swalmen.[3]
Groot was het aantal die bij de Paters hun zonden kwamen belijden. Had men in het begin twee biechtstoelen, spoedig bleek het noodzakelijk nog vier biechtstoelen in de kerk bij te maken. Om de godsvrucht van de kerkbezoekers op te wekken, richtte men in de kerk verschillende broederschappen op. In de Stadhuismen in de kerk verschillende broederschappen op. In de Stadhuishouding te Roermond treft men in het jaar 1579 de volgende posten aan: Item St. Catharina und St. Barbara broederschap then

minrebroederen 4 goldtg. noch $1^{1}/_{2}$ goldtg. maeckt 12 g. 13 st. current, betaelt. Item St. Joseph's broederschap thoe minrebroederen 10 Horns gulden maeckt 11 gl. 10 st. current, betaelt aen Johan Pessen. Item St. Franciscus Broederschap 6 goldtg.maeckt 12 gulden 13 st. current betaelt aen Johan Pessen.[4]
In 1786 werd bevolen alle Broederschappen op te heffen. Men maakte toen van de Broederschap van St. Franciscus of van de H. Vijf wonden de volgende inventaris, waaruit haar voorname plaats blijkt in het godsdienstig leven.

Inventaris van alle welckfaenige goeden en incompsten ende lasten van het Broederschap van den H. Franciscus ofte de H.H. vijff Wonden in de kercke van d'Eerw. P.P. minderbroeders binnen de stadt Ruremonde opgestelt door ons Commissarissen van t'selve Broederschap ingevolgh het edict van Sijne Majesteyt van den 8 April 1786.
Eerste Capittel
grontgoederen . . . . nihil.
Tweede Capittel
Chinsen, renten en active obligatie . . . . nihil.
Derde Capittel
Liggende gelden.
Gevonden bij liquidatie mit den bedel oft custer van voorn. Broederschap gedaen voor de jaeren 1783, 1784 en 1785 overigh te wesen deductis deducendis de somme van 8 pattacons 7 schilt. bestaende in presenten loopende cours 8 pattacons 7 schilt, 0 stuv.
Vierde Capittel
Meubilaire effecten.

1. Eenen staef mit silvere plaete representeerende St. Franciscus en St. Antonius.
2. Eenen dito mit silvere plaete representeerende O.L.Vr.
3. Een roode syde vendel representeerende St. Franciscus.
4. Een wit dito representeerende de Seven Wee.
5. Vyftigh geele wasse flambouwen nieuw opgemaeckt.
6. Ses dito aftgebrande.

7. Vier en twintigh witte wasse flambouwen nieuw opgemaeckt.
8. Twee holtere machinen om de flambouwen in te stellen.
9. 3 coopere backen om de flambouwen te blussen.
10. Acht dobbele knijbancken staende in de kerck en eenige voetbancksken naegelvast int Capittel huys.
11. 136 geschilderde blicke plaetiens.
12. Eene schaele om te gaen tot den offer.

Vijfte Capittel

Het Broederschap besatt noch op den eersten Januarij van het tegenwoordigh jaer 1786 de selve objecten.

LASTEN

Eerste Capittel

Lasten uytgaende op de goederen van de Broederschap geene.

Tweede Capittel

1. Eene Reeckeninge van gedaene avances door den Hr. Coelen als Commissaris van dit Broederschap gedaen voor den jaere 1783, 1784, 1785 en 1786 beloopen aftgetrocken den offer van de selve jaeren de somme van drij en veertigh pattacons, 5 schilt, 6 stuv. en een oortien.... 43-5-6-1.
2. Eenen staet van uytgave doer den custer van de Broederschap gedaen ten behoeve van de selve Broederschappen inbegreepen syn gagie voor den jaere 1786 beloopend de somme van ses en veertigh pattacons seven schilt en 4 stuv. ....46-7-4.
3. Joannes van Neer den welcken enige jaren het Broederschap bedient heeft in hoepe van mitter tijdt custers plaetse te becoomen versoeckt voor synen tydtverschijnen vergoedinge by de medecomende Reqte.

   N.B. dese schulden syn gemaeckt ter oorsaecke van de dierte van t'was ende de veelheyde van de processien, voorts met het laeten maecken van een silveren plaete op eenen staef en noch andere mobilien hier voor geinventariseerd.

Derde Capittel
Van de titels, acten en documenten

1. Eenen ouden registre waerinne de naemen van de Broederschap syn geëxprimeert, met het gene sy s'jaers vort wasch contribueeren.
2. Eenen nieuweren dito.
3. Een kleen bij een genayt register beginnende mit den 21 April 1776 waerinne de Broederschap hebben laeten in schrijven den boni ennati van de selve Broederschap sedert den voorn. jaere.

Gedaen gebesoigneert by de ondergeteeckende commissarissen van het Broederschap uytgedruckt int hooft van den tegenwoordigen inventaris den 18 Meij vant jaer 1786.

Fr. van Beaumont - F. G. Coolen.

De comité gestelt by den sesden art. van Sijne Majts van 8 April 1786 raeckende de afschaffinge van de broederschappen opgericht in de kercken en kapellen deser stad, verclaert van de voors. Commissarissen van voorn. Broederschap van den H. Franciscus ofte de H. Vijf Wonden ingevolgh den selven article ontfangen te hebben het liggend geld, registers ende mobilaire effecten inden voors. inventaris beroepen. Oirconde Ruremonde den 20 Maij 1786.

Ter ordonnantie van de voorn. Comité
J. B. Jochams.

(opzijde staat): het voors. is alle gerestitueert uytgenomen de roode zijde vaen en de flambouwen, die door het Comité verkogt sijnde, l'import in rekeninge is gebragt waer naer dit broederschap by tot schuldig bleef f. 113-12 $^{3}/_{4}$ . . . . die door den heere Coolen sijn betaelt.

ita est J. B. Jochams.[5]

Oók te Roermond bewezen de Minderbroeders belangrijke diensten ten tijde van de pest. Tekenend is wel het volgend officiële getuigenis van het Stadsbestuur te Venlo uit het jaar 1637:
„Wij Burgemeesteren Schepenen ende Raedt der Stadt Venlo, doen condt, tuygen ende bekennen, dat die Patres vanden orden

van St. Franciscus, die gereformeerde oft Recollecten genoemt worden, ende dewelcke de geestlicheydt ende de gemeente voor eenige jaeren van Ruermunde hier geroepen hebben, tot noch toe genoechsaem volcomentlich ende overvloedelich den geestelicken diensten totte welcke sy geroepen waeren, soo ten ordinarissen tyde, als oock in den uytersten noodt, te weten van peste, ende andere smettelicke sieckten, voldaen hebben ende noch voldoen, alsoo dat nyemandt oorsaeck gegeven wordt oft daerover te clagen, oft dat anderes Ordens Religieusen besunderlich de ghene, die de cleyne ende verarmde gemeente mochten swaereliche ende lastich vallen, hier zij te begeren, te roepen ofte te admitteren, want wij ghene andere willen, ofte begeren dat tot laste vande gemeente sullen toegelaten werden, dan de voors. Patres Recollecti ende dat ghene andere nyeuwe yetwes hopen ende te verwachten staet, dat van hun nyet overvloedelich gedaen wordt, oft meynen hiernaemaels gedaan te werden. Des t'oirconden ... enz."[6]
Toen in 1636 de pastoor Gosewij Deckers door de pestziekte werd aangetast en overleed, werd in zijn plaats gezonden een Minderbroeder, Henricus de Pape, die in Roermond de dagen van „groote sterfte" had meegemaakt. Eerst kort geleden priester gewijd, ging hij de zieken en stervenden, die te Roermond door de pest waren aangetast bezoeken, zolang tot hij er zelf mede besmet werd.
Nauwelijks genezen, snelde hij naar Venlo, niet lettende op de gevaren welke hem bedreigden bij dit liefdewerk. Aan zijn zijde stierf Pater Bonaventura als slachtoffer van zijn plicht. Maar Pater Henricus zette onvermoeid het liefdewerk voort en toen de ziekte had uitgewoed, trok hij naar andere plaatsen om het liefdewerk voort te zetten.
Onvermoeid werkte Pater Mathias Canisius te Roermond om de pestzieken te troosten en te helpen, nacht en dag bezocht hij de lijdenden zonder vrees voor besmetting; tweemaal werd hij door vreselijke ziekte aangetast, de tweede keer stierf hij in 1634.[7]
Toen er in Brussel in 1668 een hevige pestziekte uitbrak, bood de Roermondse Minderbroeder Josephus van den Berghen zich aan om de zieken daar bij te staan. Hij werd zelf door de ziekte aangetast en stierf te Brussel in 1668-September 15.[8]

Ook Pater Aegidius Wijnants bood zich geheel vrijwillig aan om de pastoor in het helpen der pestzieken bij te staan. Hij stierf te Roermond 1634-October 2.[9]

Behalve in hun eigen kerk, verleenden de Minderbroeders ook geestelijke hulp in de verschillende vrouwenkloosters, waar zij biechtvader waren. Bijzondere zorg droegen zij voor de arme Zusters Clarissen, van wie het klooster lag in de Neerstraat, schuin tegenover de Minderbroeders.
De Clarissen waren in 1614 van Brussel naar Roermond gekomen. Onder geleide van Pater Balduinus van Cranendonck, gardiaan van Brussel, werden tien zusters gezonden, die allervriendelijkst door de burgerij van Roermond ontvangen, bij de Zusters van de H. Dominicus in de Mariawee een korte tijd haar intrek namen, totdat de bisschop, na een dienst vooraf in de kerk van de Minderbroeders, haar met inwilliging van de geestelijkheid, van de koninklijke senaat en van de Regering overbracht naar een nieuwe woning, daarvoor gereed gemaakt; en na de zegen ontvangen te hebben, zongen zij daar het officie, naar het gebruik van haar Orde.
Egidius van Elshout, president van de Rekenkamer kocht voor hen een stuk grond, waarop zij een klooster met een kerk bouwden. De eerste steen gezegend ter ere van de H. Joseph legden de Staten van Gelderland in 1617 en het volgend jaar viel de gouverneur graaf Ferdinand van s'Heerenberg de eer te beurt de eerste steen te mogen leggen van het kerkgebouw. Toen de gebouwen voltooid en door de bisschop Jacobus a Castro ingezegend waren in 1620, betrokken zij dezelve op de feestdag van de H. Kruisvinding.[10]
Niet alleen Paters en Broeders woonden in het Minderbroedersklooster te Roermond, maar daar verbleven ook enkele fraters, die zich voorbereidden voor het H. Priesterschap en die van twee lectoren onderricht ontvingen in de wetenschap van de godgeleerdheid. Van Coudenhove zegt in H.S. Compilatio chronologica, dat er later in plaats van theologie, philosophie gedoceerd werd. Wij hebben echter nergens een bewijs hiervoor gevonden. Alle theses

welke verdedigd werden in het klooster van 1683-1754, behandelen een theologisch onderwerp.[11] De philosophie werd gedoceerd in het klooster te Venlo, zoals blijkt uit de theses verdedigd in de jaren 1694-1791.[12]

De lessen in de theologie konden ook bijgewoond worden door de seculiere geestelijkheid; door de bisschop werd dit niet verboden.[13] Jaarlijks werden er theses verdedigd over een of ander onderwerp van de theologie. In 1749 zou onder voorzitterschap van Pater Franciscus Buysmans een thesis verdedigd worden over „de Poenitentiae Sacramento". Hierin kwam ook de volgende stelling voor: „nihilominus Religiosus in hac tantum diocesi approbatus et habitans, in alia peregrinus existens, absolvere poterit penitentem suum similiter peregrinum in alia". De bisschop verbood de verdediging van deze stelling, die hij „temeraria et praxi pernitiosa" noemde.[14]

In 1730 klaagde de drukker Frans Maximiliaan van Ophoven te Roermond, bij het bestuur van Oostenrijks Gelderland, dat de lectoren van de Minderbroeders en die van het bisschoppelijk Seminarie hun theses en andere drukwerken te Maastricht lieten drukken tot groot nadeel van zijn drukkerij. Diensvolgens besloot de Raad van Gelderland, dat gene boeken of tractaten, van welke aard ook, mochten verkocht of uitgedeeld worden, tenzij die gedrukt waren door geoctrooieerde drukkers van Zijn Majesteit. Zoals men weet maakte Maastricht geen deel uit van de Oostenrijkse Nederlanden.[15]

In de hierop volgende jaren werden theses gedrukt te Leuven en te Antwerpen, maar in 1746 weer te Maastricht bij Joannes van Gulpen, in 1748 bij Jacobus Lekens te Maastricht, in 1748 te Gelderen bij Henricus Korsten.

Als Lectoren van de theologie te Roermond worden vermeld:

Jacobus a Kempis 1683.[16]
Nicolaus Bertenchamp 1688.[17]
Franciscus de Pottere 1688, 1689.
Mathias van Aarssen 1690-95.
Petrus Deckers 1691.
Joannes Henrici 1694-1705.

Theodorus van Vucht 1694, 1695.[18]
Mathias Grouwels 1701.[19]
Joannes Bapt. van Oosten 1706.[20]
Theodorus Bachswylder 1708.[21]
Joannes Mertens 1712.
Paulus Glabbach 1721, 1722.[22]
Martinus Minten 1723.[23]
Petrus Halen 1744.[24]
Cornelius Peeters 1744.[25]
Lambertus Houben 1745-1749.
Franciscus Buysmans 1747-1753.
Carolus Buysmans 1754.[26]
Joannes Bapt. Lindemans 1758-1762.
Henricus van Loubbeeck 1758-1761.[27]
Antonius Peeren 1760, 1761.
Josephus Vermeiren 1761-1767.[28]
Michael Nickey 1765-1770.[29]
Adrianus Kocken 1765.
Reinerus Schoolmeesters 1766-1770.[30]
Petrus Brants 1769-1771.[31]
Matthaeus Lemmers 1773-1778.[32]
Laurentius Coopmans 1775-1781.
Cornelius Wouters 1777-1781.[33]
Joannes Ploum 1780, 1781.

Belangrijke diensten werden door de Minderbroeders in sommige omstandigheden bewezen aan het Stadsbestuur. Toen in 1632 Roermond door de Staten van Holland aan de Spaansen ontnomen was, werd de gardiaan van het Minderbroedersklooster, Pater Franciscus Pratanus van wege de Magistraat tot de Landvoogdes Isabella te Brussel gezonden om te verkrijgen voor de Magistraat en de burgers een paspoort voor twee of drie jaren en voor de Magistraat ontslag van de eed aan Zijn Majesteit gedaan. In 1632-Juni 11 schreef de Magistraat aan de gardiaan:
„Eerweerdige heer gardiaen. Wat sijne hoichwerden onsen heer bisschop aen haere durchluchtige hoicheden in faveur van ons schrijvende en begerende sulcx sal u eerwaerdige vuijt bijgaende

copie naeder gelieven te sien. Gelanght demnae ons dienst ende vruntlich begeren u eerw. sullen sich gefallen laeten, die voirsorge te draegen dat die selve brieven haire durchluchte hoicheden schicklich ter handen moegen comen ende wijders allen moegelichken debvoir ende vervolch doen datter favorable expeditie ende resolutie vuijtgebracht worden. Wij en weten aen nije anders di saecke beter te recommanderen, als aen u eerw. ende sullen ihre moeijten, arbeit ende diligentie mit danckbaren gemuetz nijet onderlaeten te recompenseren. Actum den 11 Junij 1632 etc.".

De gardiaan reisde naar Brussel en zijne pogingen bij de Infante werden met succes bekroond, hij kon bij zijn terugkeer te Roermond berichten dat „de voirscr. Magistraet sampt alle borgers ende ingesetenen, soo catholicq sijn, sollen paspoort moegen becomen voer den tijt van twee jaeren" en wat de eed betrof, kon hij mededelen dat, indien de leden van de magistraat de verlangde eed aflegden, zonder de Koning van Spanje daarbij af te zweren „sy niet en souden aen haere Con. Maj. misdoen".[34]

De Magistraat was hoogst voldaan over de door Pater Pratanus verkregen gunsten en om hem dankbaarheid te betuigen, schreef men 1636-April 10 aan het vergaderde Kapittel van de Recollecten, dat de gardiaan Franciscus Pratanus in het afgelopen tijdperk aan de Stad en aan de burgers gewichtige diensten had bewezen en men verzocht hem in de tegenwoordige omstandigheden niet uit Roermond te verwijderen.[35]

Dat het Stadsbestuur de Minderbroeders bijzonder genegen was, blijkt wel uit de geldelijke bijdragen, welke bij het herstel van het verwoeste klooster en bij de uitbreiding daarvan werden geschonken. Ook bij andere gelegenheden toonde men zijn genegenheid.

In 1609 schonk de Stad aan de Minderbroeders voor „hun gemaeckten en opgerichten Crucifix" een dobbel ducaat.[36] Dit zal het nog bestaande grote crucifix in de Neerstraat kunnen zijn.

Vóór het jaar 1602 schijnt het Stadsbestuur geregeld op het feest van St. Franciscus bij de Minderbroeders een maaltijd te hebben gehouden. In genoemd jaar werd de maaltijd afgeschaft wegens

de geringheid van de stadsmiddelen.[37] In de Donderdagsche Protocollen vindt men nu eens melding gemaakt van 100 pond stokvis aan de Minderbroeders geschonken, dan weer van een malder rogge aan de gardiaan of een Rozennobel, bijna jaarlijks van een of twee tonnen haring. In 1607-October 11 schonk men de gardiaan voor zijn preken „inder Hoiger Kercken" een Rozennobel. In 1664 besloot men geen portiën meer te geven aan de kloosters, als men schuldig is, maar aan de Minderbroeders gaf men 10 Rijksdaalders.
Volgens de Handelingen van de Magistraat der stad Roermond gaf men in 1698 aan de Minderbroeders voor het feest van Portiuncula: een vette hamel, een kalf, twee stukken rundvlees om te zouten, elk van 20 pond, 3 koopbroden, 40 Spaanse wittebroden van 1 stuver en 20 kannen Rijnse wijn.[38]
Vooral met Portiuncula werden de Minderbroeders goed door de Stad bedacht.
In 1755 schonk men een portie vlees, wijn en brood cadeau, in 1756 een vet kalf en een vette hamel, in 1759 een anker wijn, rundvlees en wittebrood, in 1760 en volgende jaren wijn, in 1766 een anker wijn en rundvlees.
Dit goede voorbeeld vond navolging bij de burgers van Roermond. In het Recommendatieboek van het klooster staan talloze giften vermeld als zovele bewijzen van genegenheid, als bewijzen hoezeer de geestelijke arbeid van de Paters op prijs werd gesteld en gewaardeerd. Wij laten hier een uittreksel volgen uit het Recommendatieboek, waarin de namen en giften van de verschillende weldoeners.

1 Habets II, 481.
2 Habets III, 423.
3 *Recommendatieboek* 1718-Juni 2.
4 *Limburg's Jaarb.* X (1904), 189.
5 *Bissch. archief te Roermond,* portef. 65-xxxvi n. 3.
6 Afgedrukt in *De Maasgouw* dl. XVII (1900), blz. 63.
7 *Recommendatieboek* bij 1634-October 13.
8 *Recommendatieboek* bij 1668-September 15.
9 *Recommendatieboek* bij 1634-October 2.
10 Zie F. G. H. Luyten, *Uit Roermond's verleden, Nieuwe Koerier* 10 Juni 1899 v.v.
11 Zie Dalm. van Heel, O.F.M., *Theses theologicae* enz., blz. 1-25 en Supplement blz. 4-8.
12 Zie Dalm. van Heel, O.F.M., *Theses theologicae* enz., blz. 24-25 en Supplement, blz. 8-9.

13 Infrascriptus Secretarius illustr. Ruraemundensis presentibus attestor quod scholae Theologiae R.R.P.P.ff. Min. Recoll. hujus civitatis sciente et non contradicente Episcopo publice frequentatae sunt a saecularibus. Datum Ruraemunda 29 Dec. 1720. (*Bissch. arch. te Roermand,* Portef. 65, xxxvi n. 1.).

14 Habets, III, 570.

15 Habets, II, 409.

16 Was in 1687 lector te Antwerpen, alhier overleden 1705-September 20, zie Recommendatieboek - van Antwerpen en Schoutens, *Martyrologium* bij 20 Sept. - Over zijn geschriften zie Dirks, blz. 328.

17 Was in 1693 lector in Leuven. Zie over hem: Schoutens, *Martyrologium* bij 17 Augustus; *De Godsdienstvriend* dl. 86 (1861), 265.

18 Was 1677-80 lector in Antwerpen, zie over hem: *Recommendatieboek van Antwerpen* blz. 41, Schoutens, *Martyrologium* bij 21 November, over zijn geschriften, Dirks, blz. 290.

19 Was in 1711 lector in Mechelen, in 1711-1712 te Leuven, in 1714 te Brussel, in 1714 gardiaan te Slavanten, over zijn geschriften zie: Dirks blz. 370. Zie Schoutens, *Martyrologium* bij 14 Februari.

20 Was in 1712 lector in Antwerpen.

21 Zie over hem: *Recommendatieboek van Antwerpen,* Schoutens, *Martyrologium* bij 21 Juli; over zijn geschriften zie *De Godsdienstvriend* dl. 87 (1861) blz. 67.

22 Was in 1725 lector in Antwerpen in 1728 gardiaan te Slavanten.

23 Zie over hem: Schoutens, *Martyrologium* bij 18 December.

24 Was in 1748 lector te Antwerpen, zie over hem: *Recommendatieboek van Antwerpen,* blz. 94.

25 Was in 1747 lector in Mechelen, in 1750 lector in Brussel, van 1750-1755 lector te Leuven, in 1756 lector te Antwerpen, in 1757 gardiaan te Leuven, in 1759 gardiaan te Mechelen.

26 Was in 1760 lector in Leuven, in 1762 lector in Brussel, van 1759-1762 en van 1764-65 gardiaan in Mechelen.

27 Was van 1770-71 gardiaan te Leuven, 1784 gardiaan te St. Truiden, 1775-1777 gardiaan te Mechelen, in 1783 definitor Provinciae.

28 Was in 1761 lector Philosophiae te Turnhout, in 1784, 1786, 1788 definitor.

29 Was in 1787 gardiaan te St. Truiden; Zie over hem Schoutens, *Martyrologium* bij 10 December.

30 Was in 1785 gardiaan te St. Truiden.

31 Was in 1789 gardiaan te Maastricht, in 1775 gardiaan te Roermond.

32 Was in 1786 gardiaan te Maastricht, in 1788 definitor. Zie over hem: Schoutens, *Martyrologium* bij 29 October.

33 Was in 1794 gardiaan te Leuven, zie over hem *Recommendatieboek van Antwerpen,* blz. 91.

34 Vgl. Sivré, IV, 243 v.v.

35 *Gem. archief te Roermond,* Minute in omslag 34 n. 2, Vgl. Sivré, IV, 262.

36 *Limburg's Jaarboek,* XXI (1915), 208.

37 *Limburg's Jaarboek,* IX (1903), 30.

38 *Limburg's Jaarboek,* X (1904), 267.

WELDOENERS VAN HET MINDERBROEDERSKLOOSTER TE ROERMOND [1]

1577-Jan. 24	Otto van Gaelen	bijzondere weldoener.
1588-Nov. 2	Mgr. Guilielmus Damasus Lindanus	bijzondere weldoener.
1598-Febr. 25	Joannes Andreas Cioniae, stadsbestuurder	schonk milde bijdragen voor herstel van kloosterkerk.
1609-Oct. 7	Rev. Henricus Cuyckius, bisschop	schonk 50 gulden en was een bijzondere weldoener.
1610-Juli 28	Wed. Jacoba Janssens	op haar kosten werd de kloosterkerk gewit.
1611-Aug. 12	Graaf Hermannus van den Berghe	schonk vele aalmoezen, versierde het pand met glazen vensters en schonk een boek aan bibliotheek.
1614-Febr. 15	Rev. Dnus Gerardus, pastor in Roggel	schonk 60 gulden.
1614-Apr. 22	Wed. Elisabeth Cuytelinckx	schonk 100 gulden.
1615-Febr. 10	Rev. Dnus Bootzelaer, pastoor en deken in Montfort	schonk 300 gulden.
1618-Mrt. 10	Petrus Renault, plaatsvervanger van Graaf Frederik van den Berghe	gaf iedere week aan het klooster levensmiddelen.
1618-Sept. 4	Elisabeth Moons, tertiaria	schonk 300 gulden.
1621-Febr. 5	Anna de Velraedt-Spee	bijzondere beschermster.
1622-Sept. 13	Christina van Baerle	schonk 100 gulden.
1623-Juni 18	Theodoor aen de Beeck	schonk 5 mud tarwe en 50 gulden.
1623-Aug. 8	Casparus Merwijck	bijzondere weldoener.
1624-Jan. 15	Henricus Laer	schonk 150 gulden.
1624-Febr. 13	Rev. Dnus Henricus Joannes Hessius, S. Th. Baccalaur., pastoor in Wessem	voorzag het pand van plavuizen.
1624-Febr. 15	Reynerus Pauli	schonk 100 gulden.
1624-Mrt. 18	Joanna van Dyck	schonk 100 gulden.
1625-Oct. 5	Mr. Antonius, kok van Graaf Henricus van den Berghe	schonk 100 imperialen.
1626-Dec. 4	Agnes Wierdt	schonk 200 gulden.
1627-Febr. 18	Maria Gillis	schonk twee zilveren vazen ter waarde van 24 imperialen.
1627-Mrt. 27	Margaretha van Withem, echtg. van Graaf Henr. v. d. Berghe	schonk 100 gulden en 1000 gulden voor uitvaart en begrafenis.
1627-Apr. 12	Catharina van Breij	schonk 50 gulden.
1627-Oct. 8	Eva van Baxen, kanonikes in Susteren	schonk aan klooster 300 gulden.
1627-Oct. 18	Hieronymus Kerckhoven, griffier	schonk 50 gulden.
1627-Nov. 10	Maria Bogarts	schonk 50 gulden.
1627-Dec. 25	Rev. Dnus Petrus Collius, S. Th. Doctor en deken v. h. Kathedraal Kapittel	schonk aan het klooster al zijn zilverwerk ter waarde van ongeveer 100 gulden.
1628-Apr. 11	Maria Cuijtelincks	schonk behalve een altaar en andere weldaden bij testament 400 gulden.
1628-Sept. 12	Matthias van Leuven	schonk 150 gulden.
1629-Mei 27	Anna aen de Beeck	schonk 5 mud koren en 50 gulden.
1629-Juli 26	Anna Gonsales Sanguessa, Wed.	schonk 100 gulden.
1629-Oct. 9	Godefridus Quyzen	schonk 150 daalders.

[1] Vermeld in het *Memoriale Conventus Fratrum Minorum Recollectorum Ruraemundensis.*

29-Nov. 4	Dochter van Consul Matthias van Leuven	schonk 100 gulden.
34-Mei 10	Philippus Welfs en echtg.	vermaakten al hun goederen aan het klooster.
34-Mei 18	Anna Floracken	schonk 50 gulden.
34-Mei 30	Maria van Oost-Kinckes	schonk 50 gulden.
34-Sept.	Anna Maxis	schonk 50 gulden.
34-Oct. 6	Franciscus Heilghers	schonk 100 daalders
34-Oct. 17	Johanna van Baxen	schonk 50 gulden.
34-Oct. 17	Johannes Horpus	schonk 600 gulden.
36-Jan. 15	Ruthgerus van Baxen, syndicus	bijzondere weldoener.
36-Oct. 20	Wed. Maria van Elmpt. van Leeck	schonk 500 gulden.
38-Febr. 21	Wed. Catharina Stroobant	schonk 1000 gulden.
39-Febr. 3	Conrardus a Velraedt	bijzondere weldoener.
39-Mei 19	D. Henricus Woestingh, J.U.L.	schonk 300 gulden.
39-Juni 13	Theodoricus van Griept en echtg. Margarita van Meer	schonken 100 Rijnse gulden.
40-Mei 11	Zegerus Cleven	schonk 200 gulden.
41-Febr. 19	Georgius Haverlandt	schonk 100 daalders.
41-Sept. 4	Henricus Peggen	schonk 50 gulden.
43-Mei 9	Jacobus Cox	schonk 170 gulden.
44-Febr. 9	Bertus Leuwen	schonk 50 gulden.
44-Mrt. 16	Wed. Henrica Kinckens	schonk 100 gulden.
	Wed. Maria van Rey-Schreven	schonk 20 gulden.
44-Mei 19	Gertrudis Daerthaer, tertiaria	schonk 40 imperiales.
645-Oct. 18	Wed. Gertrudis Dyeneberg-Lanssens	schonk 100 gulden.
648-Dec. 25	Rutgerus Pietersz. van Bay	schonk 100 gulden.
649-Juli 13	Joannes de Becker	schonk 250 gulden.
649-Aug. 2	Elisabeth Rencken	schonk 400 gulden.
649-Sept. 21	Catharina van der Linden	schonk 250 gulden.
651-Mrt. 2	Anna Solemakers	schonk 50 imperiales.
653-Mrt. 3	Didacus Zonilla	bijzondere weldoener.
656-Jan. 10	Joannes van Rey (consul) en echtg.	bijzondere weldoeners.
657-Apr. 29	Joannes van Neerstraeten	100 brabantse gulden.
658-Apr. 1	Rev. D. Anthonius Dossman, kanunnik der Kathedrale kerk en vic. gen. sede vacante	bijzondere weldoener.
659-Juni 3	Wed. Aemilia van den Bergh-Grokens	schonk 500 gulden.
659-Juni 8	Lutghen van. . . .	schonk 100 gulden.
659-Nov. 6	Joannes Voestinck, schepen en gedurende 25 jaar syndicus	bijzondere weldoener.
660-Jan. 24	Johanna Kelleners	schonk 100 gulden enz.
660-Mrt. 8	Albertus van den Boyen	schonk 300 gulden en daarenboven het doek waarmede het hoogaltaar geheel bedekt werd en nog 50 imperiales.
660-Sept. 20	Gertrudis de Raer, tertiaria	schonk 100 gulden.
660-Oct. 3	Severinus ter Dam	schonk 33 imperiales.
661-Jan. 17	Mill (Aemilia) Haes Lenaerts	schonk 100 gulden.
661-Apr. 18	Wed. Maria Holtmans-Stricken	schonk 100 gulden.
662-Mrt. 30	Elisabeth Cuypers-Denen	schonk 100 gulden, dat de erfgenamen met 50 gulden hebben vermeerderd.

1662-April	Henricus Smitz, syndicus	bijzondere weldoener.
1662-Juni 23	Ludovicus Vinc. Sijcerom, stadsschepen	schonk 76 gulden.
1662-Sept. 7	Theodora Solemaker-aen de Beeck	bijzondere weldoenster, schonk verschillende jaren het meel voor de hosties.
1662-Oct. 30	Elisabeth van der Donck syndica, echtg. van Tilman Moestingh, syndicus	bijzondere weldoenster.
1663-Mrt. 5	Maria Stephens (genaamd Biggelen)	schonk 300 gulden.
1663-Apr. 13	Margaretha Moestingh	schonk 100 gulden.
1663-Oct. 10	Wed. Angela Meijers	schonk 400 gulden.
? -Oct. 22	Maria en Gertrudis Wassenberch	schonken 100 patacons.
1664-Juni 19	Matthias Bongartz	schonk 50 gulden.
1665-Jan. 25	Wilhelmus Cuypers	schonk 100 daalders.
1665-Febr. 6	Wed. Elisabeth Bongaerts v. d. Linden	schonk 100 daalders.
1665-Febr. 13	Catharina van Roux	schonk 100 gulden.
1665-Apr. 5	Maria van Merstraten-Pepin	schonk 25 gulden.
1665-Mei 10	Jacobus Molenden	schonk 50 patacons.
1666-Juni 1	Wed. Corvers	vermaakte de helft van een huis gelegen in de Oleystraat en de helft van een bunder land gelegen in Maasbracht.
1666-Aug. 4	Maria Urssen, tertiaria	schonk 100 gulden.
1666-Aug. 10	Maria Vischer, tertiaria	schonk 100 gulden.
1667-Juni 5	Catharina van den Boije echtg. van Raadsheer Dustot, heer van Flosquenes	schonk 150 gulden en 150 gulden voor H. Missen.
1667-Juni 8	Zacharias Merla	schonk 80 daalders.
1667-Juli 9	Adam Boonen	schonk 100 gulden.
1667-Juli 11	Maria van Roer, tertiaria	schonk 100 imperiales.
1667-Nov. 1	Anna van Bocholt, Vrouwe van Macken, Meersche etc.	bij overlijden schonken de kinderen 82 imperiales.
1668 Febr. 11	Gerardus Roux Hagster, van de Rekenkamer	schonk 150 imperiales.
1668-Dec. 10	Barbara van Neer	schonk 50 gulden.
1669-Jan. 14	D. Jacobus Melchiers, Kanunnik tertiaris	schonk 50 gulden.
1669-Oct. 3	Petronella Schoncken, tertiaria	schonk 100 daalders.
1670-Apr. 3	Elisabeth Henkenbosch.Buenkens	schonk 100 imperiales.
1671-Jan. 20	Petrus Brant, burg. in Montfort	schonk 50 imperiales.
1671-Mei 5	Agnes de Bauxen-van Eijl	schonk 150 imperiales en 50 imperiales voor 400 H. Missen.
1672-Mrt. 28	Franciscus Henr. van Spee	schonk 25 imperiales.
1672-Sept. 3	Petronella Tacquers, tertiaria	schonk 100 gulden.
1675-Mei 10	Gerardus Cerinen	schonk 300 ducatons.
1675-Aug. 8	Helena Geelen	schonk 150 gulden.
1679-Jan. 24	Gertrudis Bongarts, tertiaria	schonk 100 gulden.
1680-Sept. 28	Wed. Maria Zouteland-van Velraedt	bijzondere weldoenster.
1681-Mrt. 3	Joannes van Zoutelande	schonk een grote aalmoes.
1683-Mei 18	D. Joannes Gerardus Brantz, past. en kanunnik der Kathedrale kerk	schonk behalve vele aalmoezen aan het klooster zijn bibliotheek.
1683-Juli 31	Elisabeth Buggen, tertiaria	schonk 50 imperiales.
1683-Nov. 30	Petrus Boshuysen	bijzondere weldoener.
1684-Febr. 1	Joannes van der Winden, Doctor medicus	bewees vele diensten aan het klooster.

584-Apr. 5	Reinerus van Haxbergen, pastoor in Montfort	schonk 100 gulden.
584-Aug. 14	Paulus Janssen en echtg. Cornelia Hendrix	schonken 50 gulden.
586-Mrt. 27	Wed. Joanna Bollen	schonk 40 imperiales.
586-Apr. 10	Margarita Nelissen, tertiaria	schonk 100 gulden.
586-Juli 25	Leonarda van Cuijk, tertiaria	bijzondere weldoenster.
589-Jan. 4	Mattheus Crommen	schonk 340 gulden.
591-Nov. 26	Rev. D. Joannes Mercati, pastoor in Swalmen	schonk aan het klooster zijn bibliotheek.
591-Nov. 27	Maria Gerlinckx	schonk 100 daalders.
695-Aug. 15	Gertrudis Sincets-Strithagen	schonk 30 imperiales.
696-Oct. 10	Gertrudis de Haen-Dulcken	bijzondere weldoenster.
698-Mrt. 1	Nicolaus Scholten, tertiaris	schonk 100 gulden.
699-Dec. 17	Johannes Franciscus hertog van Nassau, graaf van Catzimelibori Vianden etc., Ridder v. h. Gulden Vlies, Bestuurder v. h. Hertogdom Gelder en Zutphen	bijzondere weldoener.
700-Mrt. 25	Gertrudis Witgens, tertiaria	schonk 100 gulden en onroerende goed.
700-Mei 6	Margarita Heubgens, tertiaria	schonk 100 gulden.
700-Sept. 10	Advocaat Stijns	schonk 40 gulden.
700-Sept. 16	Wed. Anna Cath. Bolman, Carpentier	schonk 30 imperiales.
701-Juli 29	Catharina van der Haegen, tertiaria	schonk 50 imperiales.
703-Mei 22	Mr. Guilielmus Winckens, doct. med.	bijzondere weldoener.
705-Apr. 9	Gerardus Joosten	schonk 40 imperiales.
706-Juni 21	Joanna van Horst, tertiaria	weldoenster bij leven en bij testament.
707-Jan. 9	Elisabeth Winckens, van Lerop	schonk 100 imperiales voor een nieuw altaar ter ere van St. Antonius.
709-Juni 28	Barbera Stams, tertiaria	schonk 100 gulden.
715-Apr. 25	Margaretha van Nimmeghen, tertiaria	schonk 250 imperiales.
715-Juni 6	Maria van Horen, tertiaria	schonk 20 imperiales voor nieuwe kerksieraden.
715-Dec. 28	Anna van Boecket-Peeters	schonk 30 imperiales.
717-Mei 14	Mechtildis Theresia van Riswijck, tertiaria	schonk 40 imperiales voor sieraden.
1717-Aug. 15	Maria Jacoba Knijff, tertiaria	schonk 100 gulden.
1719-Apr. 2	Maria Moors	schonk een ruime aalmoes.
1731-Juli 12	Joannes Bapt. Crijsancker, schepen gedurende 33 jaren syndicus	schonk 400 gulden.
1741-Sept. 1	Joannes Herm. Mertens	schonk 45 imperiales.
1743-Dec. 11	Mechtildis Schoncken, tertiaria	schonk 50 imperiales en schone schilderijen.
1745-Jan. 12	Maria Schreurs	schonk 50 patacons.
1746-Mrt. 15	Wilhelmus Zegers	schonk een ruime aalmoes tot herstel van orgel.
1751-Sept. 14	Anna Cath. Ingnes, tertiaria	schonk 50 imperiales.
1767-Mei 20	Joannes Hanlo	bijzondere weldoener.
1769-Juli 18	Wed. M. C. Clerq	schonk 35 patacons.
1780-Mei 16	Cornelia Anna Hanlo-van Staden	schonk aalmoes voor kerksieraden.
1780-	Petrus Ant. Dungen, kanunnik van St. Christoffel	schonk in 1780 nieuwe bloemen voor het altaar en 50 patacons.

VERDWENEN DOCUMENTEN BETREFFENDE NEDERLANDSE MARTELAREN VAN DE MINDERBROEDERS

DOOR Dr WILLIBRORD LAMPEN O.F.M.

In het algemeen archief van de Orde der Minderbroeders te Rome bevindt zich een index van stukken, die vroeger in het Archief aanwezig waren, toen dat nog in „Ara Coeli" bewaard werd, doch die bij een of andere saecularisatie blijkbaar verdwenen zijn.

De titel van deze Index (blz. 1) luid: Materia Annalium Totius Archivi redacta in annos sub quibus tractari debent.

De algemene Archivaris van de Orde, P. Anicetus Chiappini, was zo welwillend ons een afschrift te geven van hetgeen in de lijst voorkomt over Nederlandse Martelaren. Wij laten dat hier letterlijk afdrukken.

Pag. 13. 1598. Notitia aliquorum fratrum qui Alckmaria Enchusiam ducti mortem pro Christi amore passi sunt. Ar. 3 no. n. fol. 280.

Ibidem, fol. 288. Nomina aliorum fratrum qui martyrisati fuere credo quod sint gorcomienses.

Pag. 259-261. Provincia Inferioris Germaniae. 1614 etc. Fundatio Conv. Venloae. Fundatio Conv. Tungrensi, Breda, Heynsberg etc.

Ibid. 1572 eodem folio (Ar. 5, n. 144, fol. 45) a(d)sunt nomina sex martyrum Alckmarien. qui passi sunt anno . . . .

1572 ibid. fol. 46 adsunt nomina martyrum Gorcomiensium qui passi sunt anno . . . .

1572 ibid. fol. 47. Reynerus Lintris affectus fuit martyrio.

1573 ibid. fol. 48. Guillelmus Gaudanus passus fuit martyrium anno . . . .

etc. Joannes Guyper (lees Cuyper).
Arnoldus Knapper
Adrianus Beverlo
Nicolaus Delfius
Joannes ab Amsterdamo etc.[1]

[1] Over deze laatsten vindt) men enige bijzonderheden in het Martyrologium Franciscanum (Romae 1938). Zie Index.

HET MINDERBROEDERSKLOOSTER TE BOLSWARD IN 1374

DOOR DR AMIDEUS VAN DIJK O.F.M.

Dat Bolsward in de middeleeuwen een minderbroedersklooster gehad heeft, is genoegzaam bekend. Gesticht tussen 1260 en 1270, ressorteerde het tot 1527 onder de Keulse provincie. Daarin behoorde het eerst tot de custodie Holland; later, na ongeveer 1334, tot de custodie Deventer, resp. Frisia. Maar afgezien van een gardiaan, die in 1331 van zich liet horen, moest het duren tot de vijftiger jaren van de vijftiende eeuw, eer de kloosterlingen tekenen van leven gaven, en dan nog naar aanleiding van het optreden van pater Jan Brugman, die enkele malen te Bolsward vertoefde. Een goede honderd jaar later vaagde de Reformatie het convent weg, en daarmee is heel de geschiedenis van het klooster in één adem verteld.[1]

Nu is het geen oorkonde, waaraan dit artikeltje gewijd zal zijn, ook geen vergeten bericht van een oude kroniekschrijver, maar een stukje literatuur, als het zo heten mag, dat men niet zo gauw verwachten zou. De rijksarchivaris in Friesland, Drs M. P. van Buijtenen, ontdekte het in de kataloog van de „Amplonianische Handschriften-Sammlung" te Erfurt[2] en slaagde er tegen verwachting in, fotocopie van de drie bladzijden in kwestie te krijgen. Hij stond mij toe ze hier te publiceren, waarvoor hem hartelijk dank zij gebracht. Met vereende krachten hebben wij het zeer onregelmatig schrift ontcijferd, ofschoon de talrijke en vaak willekeurige afkortingen en het stuntelige Latijn dat niet gemakkelijk maakten. Ziehier dan eerst de transscriptie.

Anno millesimo trecentesimo septuagesimo
4. Hiis conjuncta possit perquirere cuncta
hominis clare forinsicus arte probare.
Qui nunc sunt vel erunt, intendunt quod viguerunt
Francisci dicta fratribus filiis derelicta:
in claustro sito Frisie partibus, adunito
custodie dicte Daventrie, fitque Bodelsward.

De custode.

Custos Viardus ad impia sit bene tardus,
doctus, discretus, obpropria tollere letus,
rector durus, in dicteriis [con]sta[n]s quasi murus:
de Dockem ortus, rebellibus est bene tortus.

[De] guardiano.

Est frater in statu qui fungi guardianatu
jussus dicetur, Hugonis nomine fretur:
doctrine vite pollens potest ut heremite
rigidis in factis peragendis sive peractis.

De lectore.

Wiardus, lector sacre pagine, quoque rector:
dulcia que [verba] retro dicuntur acerba,
labia distillant hominis animumque cavillant.

De cursore.

Cursor studentum nescit spiritum violentum,
quem cum voce pia dat rudibus, qui sine via
poscunt doceri: pro eo valeat promereri
doxa[m]: metaphisica, sophistica philosophia,
pollitica, logica, aritmetica, matematica rethoricave,
astrologia vere vescetur ut... muliere,
non expers musice, scrutatione theologie.
Qui cursor, dictus Hermannus, non derelictus,
de Sancta Brigida genitus origine prima:
at sibi studentes sunt undique convenientes.

De Weff...lo.

Wef...lus exivit, caput omnibus exinanivit:
est Yngelbertus, angelica voce repertus,
clamans voce pia: Nunc dulcis ave Maria,
pocla propina, per que destendit ad quia
mens somnolenta: quare possem sic luculenta
vitia vocare datum decimum...
et tandem Domino animam parare...

De Jacobo.

Additur huic Jacobus, frater unus de Roremunda:
studens non reprobus, patiens, facieque jocunda.

De Johanne.

Non sunt neglecti, sed sunt ad studia recti,
Johannes dicti bene sunt sive nomine ficti:
artem querentes, Christi gratiamque petentes,
ut cum Baptista feriunt seculique balista
satellites mundi vias demonis furibundi.
Uter custodie filius sit Colonieque,
de Treveri natus alius Christoque beatus.

De Nicolao.

Hiis adjungatur Nicolaus, qui famulatur
Christo Factori propencius et Genitori:
ut methodum cernat, per quam dispendia spernat,
Treveris exivit villam, Frisiam prosilivit.

[De Andrea.]
Andreas tute studium adiit cum salute,
Stauria prole nata fratribus Bodelsverd quoque data:
crucis mucrone militat cum fero leone,
ut demones vincat, artes tamen non derelinquat:
de Drent promotus, frater omnibus est bene notus.
De Radolfo.
Radolphus studens, foliis scriptis quoque prudens,
potans non lente, vult artes capere tente,
ut valeat clare tenebrarum elucidare
voces opacas: nec audiat hic quare vacas.
De Hasse.
Johannes Sassa non curat querere cassa,
sed spiritum bonum, per quem cons[c]endere tronum
posset ac eterna frui vitaque superna.
Laurencius, Petrus predictus annumerantur:
numerus repletus, cum sanctis associantur.
Et hoc sufficiat pro presenti.

De eerste bijzonderheid, die bij het lezen van deze tekst opvalt, is wel het erbarmelijk-slechte Latijn. Gelegenheid tot conjectureren is er te over. In de twee voorlaatste regels b.v. moet wel „predictis" en „numero repleto" gelezen worden. Maar er stáát „predictus" en „numerus repletus". En zo zijn er nog meer gevallen aan te wijzen. Het slechte Latijn, de gebrekkige Leonijnse verzen, de onvaste en daardoor moeilijk leesbare hand: dit alles duidt wel op een onervaren schrijver, die misschien zelf nog maar nauwelijks begonnen was met de studie van de „artes", die hij meermalen noemt.
Alvorens echter nader op de inhoud van het „carmen" in te gaan, eerst iets over het manuscript waarin het voorkomt.

Dit manuscript, een zogenaamde codex miscellaneus, maakt deel uit van de collectie, die rond het jaar 1400 is aangelegd door Amplonius Ratinck de Berka, medicus en hartstochtelijk verzamelaar van handschriften. Afkomstig uit Rheinberg bij Xanten, werd Amplonius, na half Europa bereisd te hebben, in 1401 lijfarts van aartsbisschop Frederik III van Keulen en oefende zijn medische praktijk uit in het gehele toenmalige diocees.[3] Omstreeks 1412 stelde hij een nauwkeurige lijst samen van alle manuscripten, die hij in zijn bezit had: „Isti sunt libri quos ego Amplonius Ratinck de Berka habeo in gramatica ... in poetria ... de loyca ...

in arte rethorica. . . . " enz. enz.: tezamen 635 stuks.

De codex miscellaneus nu, waarin de Bolswardse tekst staat, behoorde reeds omstreeks 1412 tot de collectie van Amplonius. Onder zijn boeken „in sacra theologia" noemt hij als nr 132: „Item libellus Hugonis de oracione. Duo sermones de Laurencio et assumpcione. Liber de modo Deo serviendi. Quedam de sacramentis Hugonis. Tractatus metricus Johannis de Gerlandia de confessione cum glosa bona et postea quidam sermones. Libellus Hugonis de 12 fructibus ligni vite. Alanus de penitencia. De modo prelatorum preessendi. Sermones aliquot boni et notabilia bona. „Ave preclara" bene interpretatum. Bernhardus de querendo Deum devotus. Optimus sermo de beata Virgine. Divisiones quedam valde bone. Sermo de ascensione Domini. Libellus optimus de instructione noviciorum. Liber Hugonis de arra anime".[5]

Vergelijkt men deze beschrijving met die van de moderne katalooog, dan blijken alle door Amplonius genoemde tractaten op één na, nl. de *Sermo de ascensione Domini,* nog aanwezig te zijn, en in dezelfde volgorde als waarin hij ze opsomde. Alleen moet men constateren, dat na *Liber Hugonis de arra anime* (125 recto-149 recto, moderne foliëring) nog volgen: *Regulae juris libri VI. decretalium* (149 verso-151 recto) èn het Bolswardse „carmen" (151 verso-152 verso). Beide stukjes zijn echter maar klein en van weinig belang. Amplonius zal ze verwaarloosd hebben, omdat hij ze als bladvullingen beschouwde.

Zou deze hele codex miscellaneus afkomstig zijn van het minderbroedersklooster te Bolsward en werd hij misschien door Amplonius verworven in de tijd, dat hij in het Keulse aartsbisdom practizerend arts was? Het is mogelijk, maar men moet toch rekening houden met het volgende. Vooreerst is de codex gebonden in houten borden met een rug van groen leer, hetgeen er op wijst, dat Amplonius zelf hem heeft laten inbinden.[6] En vervolgens zijn de eerste 124 folia geschreven op perkament, door verschillende handen vanaf het midden van de XIIe eeuw, - terwijl vanaf fol. 125 het materiaal uit papier bestaat. Een en ander maakt het ook mogelijk, dat slechts het *Liber Hugonis de arra anime* en de twee bladvullingen uit Bolsward afkomstig zijn,[7] en dat Amplo-

nius ze heeft laten inbinden bij de op perkament geschreven tractaatjes, die hij van elders had. Om meer zekerheid te verkrijgen, zou men de codex zelf in handen moeten hebben; dit zal echter niet gauw gebeuren, aangezien Erfurt in de Russische zone van Duitsland ligt.

Wat nu de tekst van het „carmen" betreft: hoe onverstaanbaar hij op veel plaatsen ook is, enkele dingen zijn er toch wel uit op te maken.

Vooreerst kan men een lijst samenstellen van de namen der bewoners van het Bolswardse klooster in 1374, soms met nadere bijzonderheden omtrent hun persoon. Deze lijst komt er als volgt uit te zien:

fr. Viardus van Dokkum, custos.
fr. Hugo, gardiaan.
fr. Wiardus, lector in de theologie, tevens rector.
fr. Hermannus van S. Brigida, cursor van de studenten.
fr. Yngelbertus.
fr. Jacobus van Roermond, student.
fr. Johannes van Trier, student.
fr. Johannes (ook van Trier?), student.
fr. Andreas (van Stavoren of van Drente?), student.
fr. Radolphus, student.
fr. Johannes Sassa.
fr. Laurencius.
fr. Petrus.

Van de veertien genoemde minderbroeders waren er dus minstens vijf student. Te oordelen naar de wijze waarop over de studie gesproken wordt, zou men zeggen, dat althans enkelen van hen allereerst onderwezen werden in de „artes liberales", blijkbaar door de „cursor", fr. Hermannus. Daarnaast is er zeker ook theologie gedoceerd, nl. door fr. Wiardus. Zijn taak heeft zich echter niet tot de clerici beperkt. Vroeger was er immers in elk convent een lector, die iedere dag twee les-uren had, waarbij alle paters en fraters verplicht waren tegenwoordig te zijn.[8]

Het „carmen" geeft dus over het klooster te Bolsward in 1374, behalve de namen der bewoners, nog deze inlichtingen: het was de residentie van de custos, en er werd onderricht gegeven in de vrije kunsten en in de theologie. Misschien had de „dichter" nog wel meer kunnen vertellen, maar hij eindigt ietwat abrupt met „Et hoc sufficiat pro presenti". Hetgeen hem hier nagezegd wordt.

[1] Zie M. Schoengen, *Monasticon Batavum I*, Amsterdam 1941, 40; vgl. D. de Kok O.F.M., *Supplement*, Amsterdam 1942, 31.

[2] W. Schum, *Beschreibendes Verzeichniss der Amplonianischen Handschriften-Sammlung zu Erfurt*, Berlijn 1887, 767 (Handschriften in Duodez, Nr. 10), 17: Bl. 151-153. Carmen conditionem qua conventus Bolswardiensis in Frisia situs ejusque fratres a. 1374 floruerunt describens. - De heer Van Buijtenen wijdde aan het „carmen" reeds een artikeltje in de Leeuwarder Courant van 22 September 1951, blz. 5.

[3] Schum, XV-XVII.

[4] Schum, 785-867.

[5] Schum, 849.

[6] Schum, XIX.

[7] Zie nog Schum, 87-88 (Handschriften in Fol., Nr. 133; eind XIVe eeuw): „In hoc volumine continentur: 1) Super primum sentenciarum subtilissime questiones Ade Wodeham. 2) Item bona notabilia de primo principio doctoris subtilis secundum ordinem alphabeti". — Voorin las Schum: „a) Istum librum Francisci .... Phalerna.... fructus conventus, dederit conventui.... verdensi; b) Tractatus.... pro tunc vicarius in Phalerna.... a fratre Henrico de.... Boalswerdensis et hoc in visitacione hujus.... a. 1407(?)".

[8] Zie B. Kurtscheid O.F.M., *De lectorum ordinis min. formatione* in *Acta Ordinis Fratrum Minorum* 49 (1930) 366, tweede kolom.

EEN VEEL VERSPREID BOEK VAN PATER FRANCISCUS CAUWE O.F.M.

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Pater Franciscus Cauwe,[1] die schreef onder de naam van Franciscus Philotheus, F. C. Raymakers, F. C. Reymakers, en ook zijn naam wel afkortte met F(rater) F(ranciscus) C(auwe) R(ecollect) heeft met zijn boekje over „De Pelgrimagie van het Kindeken Iesus" wel succes gehad. De editio princeps moet verschenen zijn tussen 1667 en 1673 en sindsdien kwamen zeker tot in 1925 13 uitgaven van de pers.[3] Van de afzonderlijke edities zijn nog weinig exemplaren meer te vinden. Daarom geven wij hier een beschrijving van de uitgave van 1715, die ons toevallig in de handen kwam.[4] Het lijkt ons toe, dat het boekje: Seer Schoone Korte Oeffeninge Vande Tegenwoordigheyt Godts, dat in de Pelgrimagie van 1673 onder eigen paginering werd opgenomen, maar in latere uitgaven doorlopend genummerd werd, oorspronkelijk als op zich staande uitgave verscheen. In elk geval werd het als een losstaand werk aangeboden in de Cataloog van Leeuwen te Leiden nr. 243 (Juni 1914) nr. 2660.
Dirks vermeldt op blz. 269 het werk: Het leven ende goddelycke leeringhe van Sr. Francoyse Clara van St. Lieven 1677, Item derde druk 1710. De tweede druk werd vermeld in de Cataloog van Leeuwen te Leiden nr. 222 (Juli-Augustus 1912). Zij was uitgegeven te Duynkercken bij J. Wyns, 1685. Genoteerd werd: Met titelplaat en twee platen van Loybos del. Bouttats sc.

Titelblad: Pelgrimagie / van het / Kindeken Jesus, / Voorstellende een seer soete maniere; hoe / men in den geest met dit alderlieffelijckste / Lammeken moet converseren; dienstig voor alle Godtvruchtige Menschen. / In 't licht gebracht door een Minderbroeder Recollect / der Provincie van S. Joseph, des Graefschaps / van Vlaanderen. / Hier is by gevoeght een seer schoone

ende / korte Oeffeninge van de tegenwoor-/ digheyt Godts, / door den / Eerw. P. F. Franciscus Philotheus. /
Vignet. /
t'Antwerpen, Joannes van Soest, / Boeck-drucker wonende op de groote Merckt in de Pauw. 1715. / Met gratie en Privilegie. / (1).
Blanco (2).
Voor-reden (3)-4.
Praktijcke van dese Meditatie 4-6.
De intentie van S. Bonaventura,.... 7.
Ziel-wensch Tot het aldersoetste Ziel-roovigh Kindekene Jesus. 7-10.
De Pelgrimagie van het Kindeken Jesus. 11-101.
Approbatien der Godts-geleerde. Ghent 21. July 1667. Fr. Bonifacius Maes. Leesmeester in de H. Godtheyt. 101-102.
Approbatie. Ghendt 21 July 1667. Fr. Albertus Poot, Lees-Meester in de H. Godtheyt. 103.
Seer schoone / Korte / Oeffeninge / van de / Tegenwoordigheyt Godts, / Hoe dat Godt Almachtigh al om teghen- / woordigh is / Seer profijtelijck om te komen op eenen kor- / ten tijdt tot volmaecktheyt der deughen / met kleynen arbeyt ende genoegen. / Door den / Eerw. P. F. Franciscus Philotheus. / (104).
Facultas Superioris Actum Ghendt 28 Juny 1667. F. Franciscus van Heule, Provinciae Comitatus Flandriae S. Joseph FF. Minorum Recollect. Vicarius Provincialis. Imprimi poterit J. Gillemans L.C. (105).
De oogen der Heeren.... 106.
Schoone Oeffeninghe 107-125.
In Christo Jesu Christelycke Leeringhe 126-129.
Beminde in Christo Jesu. G. B. Vidit C. A. A. Gandensis (130).
Tweede deel / van de / Pelgrimagie / van Jesus Christus, / Ofte inwendighe minnelycke Con-versatie met / Jesus, / In sijne gedurige lastige Voyagien, Trava-/ lien, Ongemacken, Predicatien, won- / der Wercken en Vervolgingen. / Door eenen Minder-Broeder Recollect. /
Vignet. /
t'Antwerpen, / By Joannes van Soest, Boeck-drucker, woo- /

nende op de groote Merckt, in de Pauw. 1715. / Met Gratie en Privilegie. / (131).
Blanco (132).
Aen den Seer Eerweerdighen P. Cyrillus van Thienen, Van de Orden der Minderbroeders Recollecten van het Graefschap van Vlaenderen, Minister Provinciael. 133-134. Ondertekend F.F.C.R. Ghegheven Brugge 26 Mey 1674.
N.B. Hij zegt, dat „den Drucker het selve op sijnen kost voor den vierden keer druckende, nauwelijk voldoen kan aen alle die het selve begeeren. Dit heeft my een spoor-slagh gegeven, om het tweede Deel tot den Druck te spoedighen, te meer, om dat den Drucker hier toe van selfs uyterlijck ghenegen was....
Voor-reden, 135-143.
Tweede Deel van de Pelgrimagie Jesu Christi,.... 144-343.
Approbatien. Ypra 18 Martii 1674. F. Albertus Poot, Lees-Meester in de H. Godtheyt. Brugghe 13 Mey 1674. F. Rob. Proventier, S. Theol. Lector (344).
Brugge P. Cyrillus van Thienen M. Provincialis. 28 Mey 1674. (345).
Censura Ordinarii 20 Juny 1674. L. Pynckel Archibr. (345).
Blanco (346).
Derde Deel / van de Pelgrimagie / van Jesus Christus, / inhoudende een innige minnelijcke / Conversatie met / Jesus, / In alle Musterien van sijne Passie ende / Verrijssenisse, meest getrocken uyt het / H. Evangelie, en S. Bonaventura. / Door eenen Minder-Broeder Recollect.
Vignet. /
t'Antwerpen, By Joannes van Soest, Boeck-drucker, woo- / nende op de groote Merckt, in de Pauw. 1715. / Met Gratie en Privilegie. / (347).
Blanco (348).
Voor-reden 349-357.
Vierigh Ghebedt van den Seraphinschen Bonaventura 357-361.
Derde Deel van de Pelgrimagie Jesu Christi, ... 362-485.
Naer-reden van den H. Bonaventura. 485-490.

Den Seraphinschen Nachtegael van S. Bonaventura. Over-gheset in Duytschen Rijm. 490-503.
Deo Gratias 503-504.
Facultas Brugge 15 December 1674. F. Cyrillus van Thienen, Minister Provincialis.
Approbatie. Brugge 13. October 1674. F. Robertus Proventier S. Theol. Schol. Lector F. Thomas Coppeiansens S. Theol. Schol. Lector. Approbatie. 4 January 1665. I. Pynckel, Lib. Cens. B.

[1] Hij overleed 30 September 1679 te Rome. Zie S. Schoutens O.F.M., Martyrologium Minoritico-Belgicum. Hoogstraten (1902) ad diem.
[2] Zie L: Willaert S.J., Bibliotheca Janseniana Belgica I nr. 3707. nr. 3792. 3793.
[3] Zie Ons Geestelijk Erf III (1929) blzz. 346-351.
[4] S. Dirks O.F.M., Histoire litteraire et bibliographique, Antwerpen (1885) blzz. 266-270.

MINDERBROEDERS WIJBISSCHOPPEN VAN UTRECHT

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

Het 70e deel (1951) van Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht is geheel gewijd aan de wijbisschoppen van Utrecht. J. F. A. Weyling te Roermond heeft de door Dr. M. Schoengen bijeengebrachte gegevens over de wijbisschoppen van Utrecht, welke waardevol, maar onvolledig waren, dankbaar gebruikt en met verschillende nieuwe geschiedkundige aantekeningen uit de nieuwste bronnen aangevuld. In dit deel wordt gesproken over het ambt van de wijbisschop (blzz. 21-92), en vervolgens ontvangt iedere wijbisschop een korte monographie (blzz. 92-314). Een uitvoerig register van personen, plaatsnamen en zaken (blzz. 315-346) besluit deze belangrijke studie.

De meeste wijbisschoppen behoorden tot de reguliere geestelijkheid. Zij konden een minder kostbare staat voeren dan de seculieren en veelal in een klooster verblijf houden en zich daarin terugtrekken, wanneer zij door ziekte of ouderdom niet in staat waren als wijbisschop werkzaam te zijn.

De volgende Minderbroeders zijn wijbisschoppen van Utrecht geweest en van deze wordt een korte levensschets gegeven:

Theodoricus, bisschop van Wierland, suffragaan van Lund, later Riga (blzz. 107-111); Johannes van Diest, bisschop van Samland, later Lübeck (blzz. 111-114); Jacobus pseudo bisschop van Lavata, suffragaan Lepanto (blzz. 171-176); Wichbolt, bisschop van Faroër (blz. 188); Jacobus, bisschop van Sarepta, Surie (blzz. 202-203); Albertus bisschop van Tiflis, Georgië (blzz. 257-258); Bonaventura Engelbertsz. van Oldenzaal, bisschop van Hebron (blz. 297); Johannes Knijff, bisschop van Groningen (blzz. 308-310).

De studie van Weyling kan aangevuld worden met deze gegevens. In het jaar 1494 werd op het feest van de heilige Augustinus (28 Augustus) door de Minderbroeder Albertus Hungel, bisschop van Tiflis in Georgië, vicaris generaal van de bisschop van Utrecht,

de clausuur ingevoerd in het Brigittinessenklooster te Gouda; hij consacreerde de kerk en de volgende dag op het feest van Johannes' Onthoofding heeft dezelfde bisschop de overste als abdis geconsacreerd en broeder Joannes Jansz. Crol tot biechtvader aangesteld.[1]

In 1564 kwam de Minderbroeder Johannes Knijff naar Gouda om daar het heilig Vormsel toe te dienen. Hij en „zyn compaingie" waren de gast van de pastoor van de Parochie. Deze kreeg van het stadsbestuur vergoeding voor de onkosten, ook „die dienstmaecht" en „die knape des pastoirs" werden bedacht. Giften werden geschonken aan „Adraen Claesz. s'heeren dienaar" (Mr. Adriaen Claesz. wordt in de rekeningen van hetzelfde jaar genoemd: „schoolmr. int grote schole") en aan barent pietersz. priester, die bij het vormen assistentie hadden verleend. Bij die gelegenheid werden door de bisschop het kerkhof „gereconcilieert" en het hoogaltaar en het altaar in de koor van de Sint Janskerk gewijd. Waarschijnlijk waren beiden bij de laatste brand vernield en nu nieuw opgericht, zodat een nieuwe wijding nodig was. Hierbij verleende Mr. Willem Anthonisz „met de scholiere" assistentie.

De bisschop werd door het stadsbestuur van Gouda rijk onthaald en het kerkbestuur van Sint Jan schonk hem een half vat wijn voor het wijden van de altaren.[2]

Op 22 Juni 1567 heeft Johannes Knijff het hoogaltaar in de Sint Jacobskerk te 's-Gravenhage gewijd. De 17e en 18e was heer Floris van Colehem, kapelaan van het Sint Barbaragilde, priester en vicarius van de Sint Jacobskerk de kerkvorst tot Delft tegemoet gereisd, om hem op de dag zelve als kapelaan bij de wijding ter zijde te staan.

De volgende uitgaven staan vermeld bij gelegenheid van de wijding van het hoogaltaar in de Sint Jacobskerk te 's-Gravenhage. Opten 22sten Juny betaelt die thien stuyvers van dat zij drie poesen met die groete clock geluyt hebben, als die bisschop van Groeningen te kerck ginck, zoe om 't hoochoutaer te wijen als om te preecken, elke poese een halve stuver die man fecit tszamen. . . . 15 st.

By heer Florys opten 17en ende 18en Juny, om den bisschop tot Delff reysende, verreyst.... 3 st.
Noch den 22en Juny mijn heer den bisschop van Groeningen voor 't wijen van hoechoutaer betaelt...... 12 pond.[3]

Bij een verhoor omtrent het spel: een esbatement van de beruoete bruers van ses personagijen enz. gespeelt door de Corenbloem te Brussel op 9 April 1559 heeft „heere ende broeder jan knyff geprofessyt inde convente van den minderbroederen ende predicanten, oudt xlix jaeren of daeromtrent vercleert in verbo sacerdotis.." enz. Hieruit blijkt dus dat Johannes Knijff geboren is omtrent het jaar 1510.[4]

1 Archief voor kerkelijke Geschiedenis, dl. XXXIV, blzz. 61-65 en 258-270.
2 Stadsrekeningen Gouda fol. 26 vs., 27 r., 29 vs., 68 vs., 69 r., en Kerkrekeningen 1564 fol. 51 vs.
3 J. Smit, Den Haag in den Geuzentijd, Den Haag 1922, blz. 87 en bijlage C. blz. 344.
4 Dr. Willem van Eeghem, Drie schandaleuse spelen, Antwerpen 1937, blz. XIX noot 64 en blz. 73.

EEN BOEK OVER DE PORTIUNCULA-AFLAAT

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Toen in het begin van de achttiende eeuw enige bestrijders opstonden van de authenticiteit van de beroemde Portiuncula-aflaat, trad Pater Mattias (Matteüs) Grouwels tegen hen op in een werkje, waarvan wij titel, korte beschrijving en inhoud laten volgen. Eerst echter willen wij onze lezers in nadere kennis brengen met de schrijver.[1]

Pater Grouwels werd geboren in Itteren bij Maastricht, legde in 1687 zijn plechtige geloften af te Lichtenberg. Als theologisch student verdedigde hij in 1692 theses te Leuven en in 1693 te Antwerpen. Na zijn priesterwijding was hij zeker al in 1701, lector in de theologie te Roermond. Van 1702-1714 was hij een beroemd lector in de heilige Schrift te Leuven, waar hij vooral schitterde door een uitgebreide kennis van de oosterse talen. Verschillende theses, die onder zijn leiding verdedigd werden, óók te Mechelen en te Brussel, bleven bewaard. Na zijn lectoraat was hij op verschillende plaatsen gardiaan, zo te Slavanten in 1714 en te Leuven in 1720, meerdere malen definitor en ook kroniekschrijver van de Provincie. Hij overleed 14 Februari 1730 te Leuven.

Onder de geschriften, die op zijn naam staan noemen wij thans: Historia critica / Sacrae Indulgentiae / B. Mariae Angelorum / vulgo de Portiuncula., / Ad Preces B. Francisci ab ipso Christo / primum concessae, ac deinde ab Hono- / rio Papa III. confirmatae ejusdem- / que Authoritate promulgatae. / In qua / Fusius vera illius Origo, salutaris Pro- / gressus, ejusdemque à quinque jam / elapsis seculis legitima Possessio / demonstrantur Urbi & Orbi, / Contra Libellos aliquot Anonymos / ac famosos nuper editos. / Theologicè deducta / Per / F. Mathiam Grouwels / Ordinis FF. Minorum Recollectorum / Lectorem Jubilatum / & Provinciae Germaniae Infe- / rioris Definitorem. /
Vignet. /

Antverpiae, / Typis Hieronymi Verdussen, in / magno Foro sub signo S. Augustini. / Anno MDCCXXVI. /
Cum Gratia & Privilegio. /
(XVI). 511. 70 x 140.
Gravuren: 1. Sint Franciscus ontvangt de Portiuncula-aflaat (na blz. 2).
2. Planum Ecclesiae Portiunculae veteris et novae (voor blz. 57).
3. Ecclesia Portiunculae perfecta vetus A. et nova B. (voor blz. 59).
4. Ecclesia S. Bavonis Harlemiensis (voor blz. 119).
Opdracht: Reverendo Admodum Patri, P. F. Otthoni van Dalem Ordinis FF. Minorum Recollectorum S. Theologiae Lectori Jubilato, Provinciae Germaniae inferioris secundum Ministro. Ondertekend: Lovanii 16. Aprilis Anno 1726. Observantissimus Filius F. Mathias Grouwels (blz. III-X).
Praefatio (blzz. XI-XVI).
Privilegie: Summa Privilegii Caesarii et Regii voor Hieronymus Verdussen te Antwerpen, gegeven te Brussel 20 Maart 1726. Ondertekend J. de Waha (blz. 506).
Approbaties: 1) Facultus Superioris. Antwerpen 20 April 1726 door F. Ottho van Dalem Minister Provincialis (blz. 507).
2) Approbatio Theologorum Ordinis. Leuven 3 November 1725, door F. Gerardus de Brouwer S. Scripturae Lector, F. Joannes Tomson S. Theologiae Lector, F. Joannes de Wilde S. Theologiae Lector (blz. 508).
3) Approbatio altera Theologorum Ordinis. Antwerpen 16 December 1725, door F. Martinus Puteanus S. Theol. Lector Jubilatus ac Conventus Guardianus, F. Hermannus Janssens S. Theologiae Lector, F. Petrus Donckers S. Theologiae Lector.
Aan deze approbatie is toegevoegd: Idem censeo van Fr. Hieronymus Cogghe S. Theologiae Lector Jubilatus, ac Provinciae Comitatûs Flandriae S. Joseph Minister Provinc. gegeven te Iperen 5 Juni 1726. Alsook een Idem censeo van Fr. Benedictus Verhoeven S. Theologiae Lector Emeritus, ejusdem Provinciae S. Joseph Exprovincialis & Custos ac totius Nationis Germano-Belgicae Excommissarius Generalis (blz. 509).
4. Approbatio Doctorum Lovaniensium, gegeven te Leuven 7 De-

cember 1725 door J. G. de Quareuz en H. Damen. Hierbij is het Idem censeo van G. Delvaux, gegeven te Leuven 25 Februari 1726, van H. t'Sederts O.P. gegeven te Leuven 12 Maart 1726, van J. van Bossuyt O.E.S.A., gegeven Leuven 3 Maart 1726, van J. F. Stoupy, gegeven te Leuven 5 Maart 1726 en van J. Libens O.E.S.A., gegeven te Leuven 6 Augustus 1726.

Bijzonderheden: Op blz. (II) staat een toewijding aan D.O.M., B.M.V., en aan F.P.N.

De Portiuncula-aflaat behoort tot de tradities van de Orde. Pas in de 18de eeuw stonden bestrijders op. P. Ottho van Dalem gaf dadelijk bevel tot een tegengif. Het was dus om deze en verschillende andere redenen, dat hem het boek werd opgedragen. De vele verdiensten van de Provinciaal worden uiteengezet (blzz. III-X). In de Praefatie worden de bestrijders van de Portiuncula-aflaat of althans hun werken opgenoemd, bijzonder de twee bovengenoemde anonyme werken. Hij zet dan uiteen waarom de werken bestreden moeten worden en geeft de wapenen aan, die hij zal gebruiken. Hij gaat zo objectief mogelijk te werk en critisch. Daarom heeft hij ook naar Rome en Assisi geschreven en uit het Archief van Portiuncula zijn hem verschillende handschriften gezonden, die hij nog bij zich heeft. Hij geeft ten slotte de verdeling van het boek aan (blzz. XI-XVI).

Het Pars I is een tractaat over de aflaten in het algemeen (blzz. 1-53). In Pars II (blzz. 54-235) wordt de echtheid van de Portiuncula-aflaat bewezen. Het Pars III weegt de bewijzen van de tegenstanders (blzz. 236-397), terwijl in Pars IV de objecties worden behandeld tegen de Monumenten van de Orde en de aangehaalde bewijzen voor de aflaat (blzz. 398-496).

Belangrijk speciaal voor ons land is Pars II, hoofdstuk IX § 3, getiteld: Indulgentia Portiunculae à variis Pontificibus communicata fuit Ecclesiae Harlemiensi S. Bavonis in Hollandia (blzz. 118-126). O.a. vertelt Pater Grouwels hoe de Gardiaan van Venlo (dat was toen Pater Franciscus Peeters) hem er op had attent gemaakt, dat daar in de band van: Seraphici Doctoris S. Bonaventurae de Balneo Regio etc. Opusculorum Pars Prima - welk werk door de Provinciaal P. Henricus Sedulius was geschonken en dat

de signatuur droeg van R. 1.2. - een alhoewel verminkt exemplaar zat geplakt van een plano-druk betreffende de aflaat aan de Sint Bavo te Haarlem geschonken.[2]

Krachtens b.v. de Bulla Salvatoris van Urbanus VIII, gegeven voor de missionarissen in foederatis Belgii Provinciis van 5 Mei 1626, later geconfirmeerd door Alexander VII in de Breve Dudum van 20 September 1656, konden de Regulieren in de Missiën aan de gelovigen dezelfde aflaten publiceren en mededelen als in katholieke streken. Dus ook de Portiuncula-aflaat (blz. 149).

Hij citeert op blz. 175 P. Sedulius: Vir egregie eruditus, ejus varia MSS. etiamnum extant in Bibliotheca nostra en hij vermeldt diens commentaar op het leven van Sint Franciscus van 1613. Op blzz. 220-221 noemt hij het werk Sacrarium Privilegiorum quorundam Seraphico Patri Francisco a Deo Opt. Max. indultorum, dat gedrukt was te Douai in 1636. De censoren van de Orde waren o.a. PP. Mathias Hauzeur en Petrus Marchant (blz. 222). Op blz. 223 wordt vermeld de Theologia van P. Guilielmus Herincx, gedrukt te Antwerpen in 1660.

Caput XIII handelt: De fidelitate, studio et critica P. Waddingi (blzz. 486-491).

Menda sic emenda sluit het boek (blz. 511).

1 D. van Heel O.F.M., Het Minderbroedersklooster te Lichtenberg bij Maastricht. Gouda (1951) blzz. 57-58. D. van Heel O.F.M. Theologische en philosophische Theses, Den Haag 1931, Supplement, Den Haag 1934 Registers. De Godsdienstvriend 81 (1861) blzz. 271, 272. Collectanea Franciscana Neerlandica I (1927) blz. 373. A. Sanderus, Chorographia sacra. Hagae Comitum 1927 blzz. 159, 165. S. Dirks O.F.M. Histoire littéraire et bibliographique. Antwerpen (1885) blzz. 370-371. S. Schoutens, Martyrologium Minoritico-Belgicum. Hoogstraten (1902) blz. 29.

2 Zie hierover verder: Verdwenen Plano-drukken van 1502 en 1504 over den Portiuncula-aflaat te Haarlem door fr. B. Kruitwagen O.F.M. in Het Boek 15 (1926) blzz. 288-307, vooral 298-299.
In: Complementi al „Bullarium Franciscanum" door Mons. Angelo Mercati (Archivum Franciscanum Historicum 43, 1950, blz. 341) staat, dat Paus Bonifacius IX „Universis visitantibus annuatim parocchialem ecclesiam de Haerlem, Traiecten. diocesis, die dominica proxima post Penthecosten concedit illam indulgentiam, quam consequuntur visitantes annuatim prima et secunda diebus augusti ecclesiam s. Mariae - de Angelis etc." De gunst was gegeven 12 calendas aprilis anno octavo (21 Maart 1397).

TESTAMENTEN VAN MINDERBROEDERS

DOOR JAN VERZIJL

I. TESTAMENT[1] VAN DE MINDERBROEDER PAMELIUS HANNEN[2]

30 Julius 1659.
fr. Pamelius Hannen testt.
In den naeme ons Heeren amen.
alsoe ick broeder Pamelius Hannen van meijninge ben de werelt te verlaeten, ende mij naer voorgaende professie te begheven, onder den regel ende Orden van den Heijlighen Vader Sinte Franciscus bij de Religiosen die de stricte observantie sijn onderhoudende, soe hebbe ick eerst willen mijn testament maecken ende van mijn tijttelicke goederen disponeeren, gelijck ick mijn testament maecke ende van de selve disponere midts desen.
Revoceerende voor eerste alle andere testamenten, codicillen en maeckselen voor date deses eenichsins ghemaeckt aen dese eensdeels offt int geheel contrarierende. Willende ende begheirende wel expresselick, dat dit mijn tegenwordich testament ende vuijtterste wille sal stadt grijpen, sijn volcomen macht ende effecten sorteren t'sij bij forme van testament, codicille, donatie, die men noempt onder de levende offt ter causse van den doodt ende anderssins, gelijck een testamentaire dispositie, naer beijde geestelicke en wereltlicke rechten can bestaen ende valideren sonder eenighe infractie, ende soe comende tot volmaeckinghe van dit mijn tegenwordich testament, soe bevel ick in den eersten mijn siele als die vijtten kercker mijns lichaems sal scheyden aen Godt Almachtich, Marien sijn gebenedyde moeder ende mijnen Heijlighen Vader Franciscus ende allen den hemelschen heijre, mijn doode lichaem der gewijeder aerde. Comende tot dispositie van de tijttelicke goederen, mij van Godt Almachtich in dese werelt verleent soe laet ick in den eersten aen Sinte Lambrichts bouwe tot Luijck eenen brabants stuver eens.

[1] Rijksarchief in Limburg Maastricht. Portef. 1080. Minuten Notaris Lambertus Natalis Maastricht 1658-1659.
[2] Over deze Minderbroeder zijn geen nadere levensbijzonderheden bekend.

Item alsoe mijn moeder Catharina Severins, die haere leven lanck tochtersse gewijs mijn kindtsgedeijlte ende patrimoniale portie gebruijcken moet, soe dat ick daer van gheen dispositie en hebbe, ten sij dat sij haere tochte affgaet ende aen deselve renoncieert tot mijn behoeff, sij is soe besonnen geweest, dat sij aen haer tochte gerenoncieert heefft, gelijck het blijckt bij acte Notariael van date den 22en Julij 1659 gepasseert voor Notaris Natalis ende deur crachte van dese renunciatie, disponere ick van mijn kindtsgedeylte, die in twee huijser een cleijn ende d'ander wat groeter is consisterende. Waervan de sesde deijle mij naer mijns moeders doot soude toecoemen, soe laet ende legatere ick aen mijn voorss. moeder mijn voorss. sesde gedeijlte, ende noeme, stelle ende instituere haer daerinne voor mijn wettighe universele erffgenaeme, met conditie nochtans dat sij aen de costen van mijn professie naer haere staet ende machte sal voldoen. Dit bekenne ick te wesen mijn testament ende vuijtterste wille. Welcke ick wille voor goet, vast, ende onverbreckelick voor alle richters gehouden te hebben, al waert oijck soe dat eenighe solemniteijten tot standt van testament noodich hierinne niet en waeren geobserveert, de selffste houdende voor geinsereert. Ghevende aen alle Notarissen, tabellioenen ende secretarissen macht ende authoriteijt om authentijcke copie van dese mijn vuijtterste wille te schrijven een offt meer des t'oijrconde hebbe ick dese met eijghe handt onderdeeckent, datum Buel.

Alsoe betuyge ick F. Pamelius
Hannen geschreven den 30 July 1659.
in teghenwerdichheyt P. Egidij
Vrancken magistri novitiorum.
Ita testor fr. Aegidius francken
magister novitiorum.

Portef. 1080. Minuten Notaris Lambertus Natalis Maastricht 1658-1659.
22 Julius 1659.
Catherina Severins
gaet haeren tocht aff tot
behoeff van haeren sone
Pamelius Hannen.

Op huijden den 22 July 1659. Comparerende voor mij oepenbaeren Notaris ende getuyghen naergenoempt die eerbaere Catharina Severins weduwe van wijlen Lambricht Hannen; die welcke in bijwesen van Gilis Graven haer tegenwordighe man sulx advoyerende ende voor goet haldende heefft haer tochtte affgegaen van de sesde deijle van alle erffgoederen die sij heefft, ende de selffste sesde gedeylte gecedeert ende overgedraegen tot cijrbaer ende in behoeff van haeren sone Pamelius Hannen novitius bij d'eerw. Patres Observanten tot Buiel, om van de selffste sesde gedeijlte te disponeren naer sijn goetduncken ende welgevallen Consenterende de comparante voorss. t'allen tijden in de realisatie deses voor competente richters, om welck te doen sij is alle thoenderen constituerende ende eenenijegelick in solidum. Renoncierende comparantinne voorss. op alle exceptien, beneficien, priviligien, ende relevementen van rechte met welcken sij tegens dese acte van renonciatie soude moegen contrarieren. Aldus gedaen, gepasseert ende gestipuleert binnen Maestricht ten huijse van Catharina Severins voorss. ter presentie van mr. Jan van den Dyck ende Mr. Gilles Jelen beijde ingesetene borgers alhier, die welcke als getuyghen dese metter comparantinne voorss. beneffens mij hebben onderteeckent.

gelijs graven.
Jan van den Dijck.
Gelijs Jelen.
cattryn severyens.
Quod attestor
Lambertus Natalis Nots.

II. TESTAMENT[1] VAN DE MINDERBROEDER SERVAAS VAN SCHARN[2]

Portef. 1159. Minuten Notaris Chr. Veestraten Maastricht 1677-1680.

Testament
Servaes van Scharn Minderbroder
1680-18 Julij.

In den naeme Godts Amen. kennel. zij eenen jegel. dat op heden

[1] Rijksarchief in Limburg te Maastricht. Portef. 1159. Minuten Notaris Chr. Veestraten Maastricht 1677-1680.
[2] Over deze Minderbroeder zijn geen nadere levensbijzonderheden bekend.

den achthienden Julij 1680 voor mij onderss. oepenbaer Nots binnen Maestricht residerende, en in presentie der getuijgen naergent personel comparerenre Servaes van Scharn, out ontrent 24 jaeren, soo hij vclaerde/ Ingecleede bij de Eerw. Patres Minderbroeders op Lichtenberch, alwaer hij oock verhoopt te doen met Godts gratie sijne professie, ende aleer deselve te doen, heeft gedisponert van sijne tydel. goederen, ende daerover gemaeckt sijn testament en vuijtersten wille in veugen naervolgende te weten, dat hij laet aen de fabrijck van St. Lambert tot Luijck eenen schillinck eens. Item verclaert, dat sijnen halven broeder Peter Knubben hem heeft geassisteert in sijne studiën tot wel de weerde van tusschen 60 en 70 pattacons soo in gelde als andere waerden, en oock geholpen tot de voormelde incleedinge. In opsien van allen welcke costen hij laet aen vss. Knubben seven groot roeden ackerlants liggende boven het lintgen tusschen de Aeckerstraet ende die hoochbemelrstraet, opten voetpaet van 't Lintgen gaende naer de Jor van Bemelen, sijnde eensdeels Heerer Heerlyckheijt, en eensdeels Bemeler Heerlijckheijt, soo hij verclaerde. Item laet hij aen sijnen swager Ambrosius Thijssen negen roeden gelegen opte Bergerstraet onder Ambij, noch drije roeden gelegen onder Heer ontrent de Tombe opten muelenwech, noch drije andere roeden moeshoff ende weije tot Schaern onder Tricht gelegen, met expresse conditie, dat allen t'gene hij Ambrosius voor den testateur verschooten heeft tot nu toe, sal sijn en blijven gemortifieert en te nijetten, ende daenboven sal Ambrosius noch draegen en goet doen allen die costen van de aenstaende professie, met een nieuwe cappe, kertsen, boecken, en alles andersints wat van de professie dependeert, ende daerenboven laet den testateur voor soo veel, als hij can en vermach aen den selven Ambrosius noch allen het gene, dat Peter Huijsmans bij tochte is besittende en waer van den eijgendom aen hem testateur en sijne metgelingen is vervallen bij affsterven van...... ende ingevalle Ambrosius Thijs voor dese laegaten, sijn voors. verschooten gelt en die costen der professie nijet gelieffde aen te veerden ende daermede te vreden te wesen, soo laet hij allen de selve legaeten aen den voornden Peter Knubben met laste van te draegen de costen der professie met de voorss. deaendentien van dijen, en aen Ambro-

sius sijn vschooten gelt te vergoeden. Item laet hij aen sijn swaeger Wijn Kicken twelff groot roeden en eenige kleynen in een stuck gelegen opten berch met last van te geven eene nieuwe cappe op d'eerste misse van testateur. Item aen sijnen swaeger Michiel Coninx laet hij alles wat denselven van hem testateur is onder hem hebbende soo van gelde als andere meubelen, met laste van te geven eene eerl. recreatie aen Eerw. Patres Minderbroeders op de eerste Misse van Testateur. Item hij laet aen de eerw. Patres Minderbroeders op Lichtenberch vyfftigh gulden brab: trichter cours eens tot een aelmoesse, te nemen van de tegenwoordige vruchten der voornde landen ende gronden: Item soo daer eenige wettige lasten van schulden quaemen gevoordert te worden, die sullen gelyckel. draegen Ambrosius Thijssen, Michiel Coninx, en Wijn Kicken, begerende hier van dese acte. Aldus gedaen en gestipuleert int Clooster der Minderbroeders op Lichtenberch, in pntie van Nicolas Willems van Aecken, ende Christiaen Urlichs van Tricht als getuijgen hiertoe versocht, die desen met den Testateur en mij Nots hebben ondertekent.

Servatius van Scharn.
Nicolas Willems.
Christeaen Urlichs.

Quod Attestor Chr. Veestraten Norius publ.

III. TESTAMENT VAN DE MINDERBROEDER BENEDICTUS ANTONIUS VAES

Benedictus Antonius Vaes aanschouwde in 1686 te St. Truiden het levenslicht, werd geprofest te Lichtenberg bij Maastricht 1 Dec. 1705, priester gewijd in 1709; hij overleed na 1759 en vóór 1762.[1]

Zijn ouders waren: Guilielmus Andreas Vaes, Licentiaat in de Rechten, geb. te Tongeren in 1637 - zoon van Gilles of Egidius Vaes, Licentiaat in de Rechten, burgemeester van Tongeren en drossaard van Hoesselt,[2] en Oda van Spauwen - Raad van de Landcommandeur der Balie Biessen, burger der stad Maastricht sedert 1 Juli 1669, schepen van Luikse zijde aldaar 1670 en 1696, gezworen raad 1690 en 1692, burgemeester van Luikse zijde 1694 [3]

en Anna Maria Vaes, dochter van Herman en Catharina van Vorssem.[4]
Het testament van Benedictus Antonius Vaes, verleden voor Notaris J. C. a Cruce te Maastricht[5] laat ik hier volgen:

In den naam ons Heeren Amen.

Op heden den eenentwintichsten novembris duijsent sevenhondert ende vijff. Compareerde voor mij oepenbaer onderschreven notaris ende Commissaris binnen Maestricht residerende, ende in de presentie der getuijghen naergenoemt Benedictus Anthonius Vaes soone van den eerentfesten heer Guilielmus Andreas Vaes der Rechten Licentiaet ende Outborgemeester der voorschreven stadt Maestricht ende de achtbare Mevrouwe Anna Maria Vaes gewesene eeluijdens zaliger, alwelcken voorschreven comparant van intentie sijnde met Godts gratie eerstdaghs te doen sijne professinghe op Lichtenberch in den Oorden ende regel van den heiligen Vader St. Franciscus genaemt d'Observanten, is te raaden geworden aleer sulx te doen, te maeken sijnen testament, lesten ende uijtersten wille, begerende dat denselven sal stant grijpen ende sijn volcomen effect sorteren, tetsij bij forme van testament, lesten ende uijtersten wille, codicill, donatie ter oorsaeke van de doot ofte onder den levenden, soo ende gelijck het selven best sal cunnen bestaen, niettegenstaende alle solemniteijten daertoe gerequireert niet en waren onderhouden ofte g'observeert, niettegenstaende oock eenighe lantcostuijmen desen waren contrarierende, dewelcke hij begeert gehouden te worden voor g'insereert; ende is respective derogerende mits desen. Laetende aen de fabriek van St. Lambrichtsbouw eenen stuijver brabants eens; voorders verclaert te legateren ende te laten alle sijne andere goederen, waeraff eenichsints heer ende meester is, soo deur het affsterven van wijlen de hooghgemelde sijne ouders op hem testateur gedevolveert, als andersints aen d'heer advocaet Emond Godfroid Vaes, geswooren, raade der stadt Maestricht, de Jouffrouwen Maria; Michel (le) Vaes, Anna Christisna Vaes, Agnes Theresia Vaes ende d'heer Franciscus Vaes sijns testateurs broeders ende susters, de selve nominerende ende instituerende sijne erffgenaemen universel, om onder hun vijffen egalijck gedeelt ende gepartageert

te worden, mits deur de voorschreven sijne erffgenamen oock besorght ende gefurneert werdende, allen t'gene tott desselfs profesinghe ende eerste misse sal werd envereijscht ende gerequireert. Ende om t'gene voorschreven soo noodich te renouveren ende realiseren voor alle heeren, hoven ende richters competent, heeft geconstitueert allen thoonderen deses. Aldus gedaen ende gestipuleert op Lichtenbergh voorschreven in de Gastcamer der Eerw. paters Observanten voorgenoemt ter presentie van d'heer medicus Joannes Caen ende d'heer Libertus Vandersmissen borger ende coopman der stat Maestricht voorschreven als getuijghen hiertoe versocht ende gebeden.

fr. Benedictus Antonius Vaes.
Joannes Caen.
Lib. Vandersmissen.
Quod Attestor
J. C. a Cruce Nots pubs.

IV. TESTAMENT VAN DE MINDERBROEDER MATTHIAS (VAN) VALCKENBORCH

Matthias (van) Valckenborch [1] was het derde kind der echtelieden Matthias van Valckenborch en Joanna Driessens; en werd 18 Juli 1650 in de St. Nicolaaskerk te Maastricht gedoopt.[2] Vóór zijn professie maakte hij eerst op 18 October 1669 een testament.[3] Zijn professie had plaats in het klooster Lichtenberg te St. Pieter (22 October 1669); in 1674 werd hij tot priester gewijd. Hij overleed in 1731.[4]

In zijn testament wordt gesproken van zijn vader Matthijs Valchenborch [5] en zijn stiefmoeder Anna Frambachs.[6] Verder van zijn eigen broeders en zusters;[7] eveneens van de vier kinderen uit zijn vaders tweede huwelijk.[8]

[1] Gegevens uit Provinciaal Archief van de Minderbroeders te Weert.
[2] Messire Guillaume Kerens de Wolfrath ecuyer, Généalogies des familles patriciens de Maestricht, pag. 183 verso. Handschrift Rijksarchief in Limburg.
[3] Jos. Eversen, Alphabetische lijst der Maastrichtse Magistraatsleden V-Sas-V. Handschrift Gemeente Archief Maastricht.
[4] Léon de Herckenrode de St. Trond, Collection de Tombes, épitaphes et Blasons recueillis dans les églises et couvents de la Hesbaye (Gand 1845), pag. 719 en 721.
[5] Register 1524. Minuten Notaris J. C. a Cruce Maastricht Juli-Dec. 1705. Rijksarchief in Limburg Maastricht.

Zijn zuster Margaretha van Valckenborch, gedoopt te Maastricht (St. Nicolaas) 24 Juli 1645, trad 8 Mei 1668 in het Begijnhof te Tongeren en overleed als zodanig 19 November 1727.
Zijn twee andere tweelingzusters Maria en Catharina, gedoopt te Maastricht (St. Nicolaas) 30 November 1653, eveneens 12 October 1674, geprofest 16 Mei 1677. Maria overleed 4 Januari 1736. En ook zijn halfzuster Margaretha van Valckenborch, gedoopt Maastricht (St. Nicolaas) 7 April 1669, die intrad 28 April 1685, werd geprofest 22 October 1687 en overleed 11 October 1727.[9]
Het testament laat ik hier volgen:
Op huijden den 18e Octobris ao. 1669 Compareerde voor mij oepenbaer onderscreven notaris binnen Maestricht residerende in presentie der getuigen naergenoemt Sr. Matthias Valckenborch novitius in het orden van de Minnebroeders sijnde van intentie binnen corte dagen te doen sijne professinge in den voorscreven orden heeft begeert aleer sulx te doen te disponeren van sijne goederen waerover hij macht is hebbende ende alwelcke hem souden cunnen competeren in der veugen en formen naervolgende te weten dat sijnen vader Mr. Matthijs Valckenborch sal meugen behalden ende genieten alsulcke penningen als den selven bij testament hadde gelaten ende naemaels vermeerdert ende begroet bij houwelixse voorwaerde met sijne huysvrouwe Anna Frambachs aen den voorscreven comparant, waertegens hij Mr. Matthijs alhier present sal gehouden wesen ende gelooft hem voorscreven comparant te helpen ende te sullen besorgen sijne nootsaeckelickheden tot de aenstaende professinge ende te sullen besorgen sijne nootsaeckelickheden tot de aenstaende professinge ende eerste misse inbegrepen de costen van sijne incleedinge over jaer geschiet. Laetende voorder aen sijne eijgen broeders ende susters tgene wes hem competeert ende is op hem gedevolveert bij afsterven van sijns comparants grootvader zaliger, mits dat sij sullen geven aen sijns vaders kinderen van den tweden bedde vier int getal ijeder een half ducaet eens. Verclarende tgene wes voorscreven is te wesen sijnen wille ende begeerte, begerende dat tslven sal effect sorteren ende stadt grijpen t'sij bij forme van

codicille, donatie inter vivos oft andersints gelijck t'selven best soude cunnen bestaen nijettegenstaende eenige solemniteijten van recht hiertoe gerequireert nijet ende waren onderhouden oft geobserveert, alwelcke hij comparant begeert gehouden te worden voor geinsereert. Consenterende soo noodich in de realisatie deses voor alle heeren hoven ende richters competent daertoe constituerende allen thoonder deses acts. Is aldus gedaen ende gestipuleert in het clooster van de Minnebroeders bij Lichtenberch ter presenite van Mr. Jan Valckenborch, fourier der stadt Maestricht, ende Jan Bollen als getuigen hiertoe versocht.

(w. get.) fr. Matthias Valckenborch
Matthijs Valckenborch
J. Valckenborch
Jan Bollen
Quod Attestor
Jac. a Cruce, notarius Publicus.

1 In de Catalogi der Minderbroeders ook voorkomende als Mathias van Valckenburg, Mathias Valckenborgh en Marthias Valckenborg.

2 Register 75, St. Nicolaus. Geboorten 1649-1664 Maart. Huwelijken Overlijden 1643-1667, fol. 24.

3 Portef. 1225. Minuten Notaris Jacobus a Cruce, Maastricht 1669.

4 Provinciaal Archief Minderbroeders te Weert.

5 Deze huwde eerst te Maastricht (St. Nicolaas) 12 October 1644 met Joanna Driessens, begr. aldaar in de St. Nicolaas 20 October 1658; daarna (St. Nicolaas) 1 Januari 1660 met Anna Frambach. Hij werd aldaar 4 October 1679 in de St. Nicolaas begraven.

6 Zij was geboortig uit Eysden en werd als weduwe 28 Mei 1689 in de St. Nicolaas begraven.

7 Deze waren: Margaretha, gedoopt Maastricht (St. Nicolaas) 25 Juli 1645; Nicolaas gedoopt idem 14 November 1648; Paulus (zijn tweelingsbroeder) ged. idem 18 Juli 1650; Maria en Catharina (zijn tweelingzusters), ged. idem 30 November 1653; Joannes, gedoopt idem 18 Mei 1656 en Joanna, gedoopt idem 23 Augustus 1658.

8 Uit dit huwelijk staan in de doopregisters der St. Nicolaaskerk te Maastricht de volgende kinderen geboekt.
1. Agnes, gedoopt 3 Maart 1661.
2. Margaretha, gedoopt 2 November 1662, + jong.
3. Matthias, gedoopt 8 Juli 1664, begraven 2 Augustus 1691.
4. Margaretha, gedoopt 7 April 1669.
5. Jacobus, gedoopt 4 Januari 1671.
6. Petrus, gedoopt 7 September 1672.
7. Nicolaus, gedoopt 2 Februari 1676.

9 Zie het artikel van Ridder Marcel de Schaetzen in deel 12 van het „Bulletin de la Société des Bibliophiles liégois; Charles M. Thys, Histoire des Beguinages de Tongres in deel XV (1881), van „Bulletin de la Société Scienthique et Litteraire de Limbourg' pag. 176, 179, 183. P. Doppler, Lijst van Begijnen van het Begijnhof te Tongeren, geboren te Maastricht en elders in Limburg in „De Maasgouw" 47e jrg. (1927), blz. 27-28.

Eustachius Verbeeck aanschouwde het levenslicht te Alebeek (gem. Aarle-Rixtel) in 1659, trad in de Orde der Minderbroeders, verbleef in het klooster te Venray, werd geprofest 1 September 1680, priester gewijd in 1682; was gedurende vele jaren lector in de Theologie; werd 7 Aug. 1708 deservitor van de pastorie te Geldrop. Hij overleed 30 Maart 1710 en werd in de kapittelzaal van het Minderbroedersklooster te Weert begraven.[1]
Hij had 31 Augustus 1680[2] zijn testament gemaakt, dat hier volgt.

In den naem Ons Heeren Amen.

Op huijden den een en dartighsten Augusti a° 1680. Compareerde voor mij oepenbaer onderscreven notaris binnen Maestricht residerende in presentie der getugen naergenoemt Eustachius Verbeeck Novitius tot de paters Minnebroeders tot Lichtenberch bij Maestricht, den welcken sijnde van intentie metten eersten te professen in het voorscreven Orden van St. Franciscus tot de voorscreven Paters, ende alsoo de werldt te verlaten. Aleer nochtans sulx te doen, heeft geraedtsaem gevonden te maecken dit sijn testament, lesten en uijtersten wille, in formen ende manieren naervolgende. Begerende dat tselve sal stadt grijpen ende effect sorteren ende van weerden gehouden worden soo binnen als buijten recht voor allen soo geestelicke als weerlicke rechters, t'sij bij forme van testament, codicil, donatie oft andersints. Gelijck t'selve best soude meugen bestaen, nijettegenstaende alle solemniteijten hiertoe gerequireert nijet en waren onderhouden oft geobserveert. Nijettegenstaende oock eenige lantscostumen desen waren contrarierende. Welcke hij begeert gehouden te worden geinsereert. Ende is derogerende respective bij desen. Komende tot dispositie van sijne tijtlicke goederen, aen hem bij Godt almachtich door d'affsterven van sijne ouders zaliger verleent, daer hij testateur meesterschap van heeft, om te mogen disponeren. Noempt ende institueert sijne geheele ende universele erfgenamen Mr. Henrick Verbeeck, beijde der Rechten Lict. ende advocaet; den Eerw. Heere Joannes Nicolaus Verbeeck, presbyter ende Canonick der Collegiale kercke van St. Jean binnen Diest; Govaert Verbeeck; Judocus Justus Ver-

beeck ende Maria Joanna Verbeeck, alle sijns testateurs wettige broeders ende suster. Ende dat pleno jure institutionis. Om alle sijne naertelatene goederen, conform aen die testamenten, codicillen ende actens, onder signatuere van sijns testateurs ouders zaliger naergelaten, ten behoorlicken tijde egalick gepartageert ende gedeilt te worden. Onder expresse voorwaerden ende conditiën hierinne toegevoeght. Dat uijt consideratiën, dat sijns testateurs voorscreven outsten broeder d'Heer ende Mr. Hendrick Verbeeck eenige jaeren herwarts, geduerende het leven van sijns testateurs beijde ouders zaliger, als oock van den lanxlevenden van dijen, den geheelen inneboedel ende ontfanck ende uijtgaf derselven, met wille ende danck van sijner ouders, heeft gehadt, gegouverneert ende geadministreert. Ende die gelijcken de kinderen alsoo heeft helpen optrecken in studiën als andersints, ende oock die capitale goederen, tendeele tot voorcominge van processen ende quellinge, heeft gemainteneert. Ende dat tegenwoordich, door het schielick overlijden van sijns testateurs ende gelijcke kinderen moeder als lanxlvende, den staet ende boedel der selve nogh nijet geheel geëffent moght wesen, door voorgeschiede ende alnoch voorvallende oncosten. Als wel wetende hij testateur, dat die voorscreven sijne outsten broeder, tot entretiën van den gelijcken boedel van sijne ouders zaliger, heeft ingebrocht eene somme van vijf hondert pattacons. Welcke somme hem onder andere tot een dotatie was geassigneert. Soo wilt ende begeert hij testateur dat sijnen voorscreven outsren broeder desen bovengenoemde somme wederom uijt den boedel sijns ouders zaliger voor uijt sal trecken. Mits nochtans daer aen cortende alle penningen gedebourseert ende uijtgegeven aen den incoop van verscheide parceelen van erfven op den naem van sijnen voorscreven outsten broeder gevest. Ende dat hij wijders şoo lange sal moegen trecken alle revenues van den gelijcken boedel ende goederen van sijne overledene ouders, tot dat hij verclaren sal, onder eedt solemnelick oft andersints te presteren, dat hij voldaen sal hebben allen schulden staende sijne administratie voorscreven gecontracteert, sonder hij oijt oft immermeer aen ijemande van sijne broeders oft suster, oft desselfs actie hebbende, sal derven oft moeten eenige reeckeninge

gven, oft bewijs doen van eenige penningen oft revenues, bij hem in heel oft deel, soo staende den boedel van sijne ouders saliger, als naer de doodt derselve ontfangen. Conform aen d'acte van den 30 July ionxleden opgericht ende bij sijne moeder saliger onderteeckent. Want hij testateur hem in alles trouwich genoech estimeert. Maer naer dat die schulden, staende sijne voorscreven administratie gecontracteert, sullen voldaen wesen. Recommandeert hij testateur dat sijne outsten broeder uijt broederlijcke liefde gelieve te volgen de testamenten van sijne ouders zaliger ende hare respective uijterste willen in alles als een getrouw ende gehoorsame kint wille voldoen ende naercomen. Onder last dat geduirende desen tijdt van innen der revenues tot effeninge der voorscreven gecontracteerde schulden sonder reeckeninge hij sijne twee onmundige broeders ijeder naer haren staet ende uijtten gelijcken boedel sal alimenteeren ende onderhouden in cost ende clederen naer verheijsch van saecke. Ende aen de mundige, sijnde oft comende tot eenigen geapprobeerden staet, hare dotatiën, bij sijns testateurs ouders saliger in hen leven gestelt, sal laten volgen. Alles conform de publicque testamenten en actens, onder signature soo van beide sijns testateurs ouders als van den lanxlevenden, opgereght. Willende wel expresselick dat allen de selve sullen worden achtervolght ende naergecomen bij sijne, mits desen, gestelde erfgenaemen. Ende voornamentlijck soo begeert hij testateur wel expresselick dat sijne voornoemde geinstitueerde erfgenamen sullen voldoen, naercomen end achtervolgen punctuelick den inhoude van alsulcke voorscreven acte als op den voorscreven dartighsten Julij deses iaers sestienhondert ende tachentich is opgericht ende bij sijns testateurs moeder zaliger onderteeckent, int bijwesen van sijns Eerw. Heere broeder Joannes Nicolaus Verbeeck, ende Sr. Thomas Poirters, als sijnde in alle poincten billick ende behourlick. Wijders soo begeert hij testateur dat sijnen voorscreven erw. Heere broeder Joannes Nicolaus Verbeeck, priester ende Canonick, sal volle macht ende meesterschap hebben van sijns testateurs geheele goederen tot dotatie gestelt. Soo ende gelijck de selve bij sijne ouders saliger bij acte onder signature van den 14 Aprilis 1677 sub. Littera D. aen hem testateur staen toege-

voeght. Om de selve te moegen vercoopen, beleggen, besetten ende daervan te disponeren naer sijn Eerw. welgevallen. Mits nochtans dat hij alles sal doen ende dirigeren tot profijt van den gemeinen boedel van sijne ouders zaliger, boven tgene hij testateur, t'sij mondeling tsij schriftelick oft onder signature, deses aengaende sal gelasten aen sijn Eerw. Heere broeder voorscreven. Tghene hij testateur wilt ende begeert dat sijne gelijcke erfgenamen sullen naercomen alsoft het in desen testament ware geinsereert. Maeckende sijnen voorscreven Heer broeder Joannes Nicolaus Verbeeck eene somme van vijftigh gulden brabants swaer gelt eens bij hem uijttetrecken ende te genieten volgens hunne afspraecke. Hem stellende ende kiesende voor executeur van desen sijn testament. Hem biddende ende versoeckende van te willen in allen trouwicheijt over desen gestelde ende te stellen te doen ende handelen. Met versoeck, ende begeerte van dat t'gemeen sterfhuijs al scheijden uijt de labure ende huijshouden ende haer regulen naer dese ende andere voormelde testamenten. Allen twelck hij testateur verclaert te wesen sijn testament, lesten ende uijtersten wille, willende dat tselve sal effect sorteren ende stadt grijpen als boven. Consenterende oock soo noodich in de realisatie deses voor richters competent, daertoe constituerende allen thoonderen deses acts. Is aldus gedaen ende gestipuleert tot Lichtenberch int voorscreven clooster present aldaer Hendrik Laurens Luijten ende Anthoin Baltus van Aelbeeck in Brabant als getuigen hiertoe versoecht.

Eustachius Verbeeck.
Handrick Lauresen Leten.
Antoin Baltus.
Quod Attestor,
Jac. a Cruce, nots Pubs.

[1] Necrologium van het Minderbroedersklooster te Weert; Catalogus der Minderbroeders; De Godsdienstvriend 83e deel (1859), 130; Lud. Hend. Christ. Schutjens, Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch III (1878), 678.

[2] Portef. 1238. Minuten Notaris Jacobus a Cruce Maastricht Juli-Dec. 1680. Rijksarchief in Limburg.

Theodorus van den Put (van den Putte) werd 3 Februari 1658 te Wijk-Maastricht gedoopt [1] als zoon van Matthias van den Put(t) en Anna Maria N.[2] Zijn doopborgen waren Stephanus van den Putt en Catharina Hubkens. Hij werd geprofest te Lichtenberg bij St. Pieter 17 (of 23) Juli 1679, priester gewijd in 1682 (of 1683) en overleed te Mechelen (België) 12 September 1721.[3]
Zijn testament d.d. 10 Juli 1679, verleden voor Notaris Jacobus a Cruce te Maastricht volgt hier:[4]

In den naem Ons Heeren Amen.

Op huijden den 10 Julij ao. 1679. Compareerde voor mij oepenbaer onderscreven notaris binnen Maestricht residerende in presentie der getuigen naergenoemt den eersamen Theodorus van den Put(h) Novitius tot de Minnebroeders bij de Paters Observanten tot Lichtenberch denwelcken van intentie sijnde te professen int voorscreven clooster met consent van d'overicheijt ende alsoo de werldt affsterven, heeft verclaert aleer sulx te doen te willen disponeren van sijne tijtlicke goederen hem bij Godt almachtich op dese werldt verleent in formen ende manieren naervolgende. Verclarende sijnen uijtersten wille ende begeerte te sijn dat sijne suster ende broeder sullen wesen sijne erfgenamen. Latende aen de selve sijne goederen waerover hij macht heeft te disponeren met dese conditie dat deselve sijne erfgenamen sullen gehouden ende geobligeert wesen te betalen ende te vergoeijen aen den Eerw. Heer Claudius van den Puth ende Joffrouwe Maria van den Puth sijne oom ende moije tghene deselve alrede geëxponeert hebben ende voor t'toecomende sullen exponeren om hem testateur te helpen ende te avanceren tot den voorscreven staet soo voor sijne montcosten, cledingen als andersints. Begerende dat tghene voorscreven sal stadt grijpen ende effect sorteren voor allen heeren ende richteren soo geestelick als weerlijck, nijettegende allen solemniteijten hiertoe gerequireert nijet ende waren onderhouden oft geobserveert. Is aldus gedaen ende gestipuleert op den Lichtenberch op dach ende dato voorscreven ter presentie

van de Heeren Walterus Winck Lieutenant ende Dirrick van der Heiden vaendrager ten dienste van Hare Ho. Mo. als getugen hiertoe versoecht.

(was getekend):
W. Winck Lut.
D. Van derheijden.

B. Theodorus
Van den Putt.
Quod Attestor
Jac. a Cruce nots. Publs.

[1] Register no. 187. St. Marten. Geboorten Huwelijken 1646 Aug.-1667 Aug., folio 104.

[2] De familienaam van zijn moeder is niet te achterhalen aangezien deze niet in de doopakte staat vermeld; en het huwelijk van zijn ouders niet te Maastricht is voltrokken.

[3] Provinciaal Archief Minderbroeders te Weert.

[4] Portef 1236. Minuten Notaris Jac. a Cruce Maastricht Juli-Dec. 1679. Rijksarchief in Limburg.

ADAM SASBOUT

DOOR

P. MARCULPHUS HEIJER O.F.M.

Als goed idealist was Adam Sasbout een man van de werkelijkheid. Er werd geduld van hem gevraagd, hij oefende geduld en leidde in de zorg, waarmede hij zich op zijn examen voorbereidde, alle verdere aandacht van zijn kloosterplannen af. Om diezelfde reden bezocht hij zo min mogelijk de bibliotheek van de paters. Hij maakte er alleen gebruik van voor werken, welke op de universiteitsbibliotheek ontbraken, en.... voor de handschriften, waarvan er een meer dan drie-honderd jaar oud was.[1] Hij benutte het voor zijn kommentaar op Isaias en wellicht later voor de nieuwe Bijbelvertaling, door de Leuvense professoren op last van keizer Karel V bezorgd en 1547 bij Plantijn te Antwerpen verschenen.[2] Van de meer dan twintig handschriften, voor deze vertaling geraadpleegd, waren de jongste twee-honderd, de oudste zes-honderd en meer jaren oud.[3]
Hoe oud was Adam Sasbout zelf, toen hij enkel maar op de vervulling van zijn kloosterplan wachtte! Zes en twintig jaar: een jong priester, die heel beslist wist, wat hij wilde, doch zich door Tilman Clerx, sedert hij hem zijn plan had toevertrouwd, zo'n beetje „bespied" voelde. Hij beschouwde het echter als de regent zijn goed recht en achtte hem er absoluut niet minder om. Zo achtte hij Augustinus niet minder om een gezochte verklaring.[4] Als zulk een gezochte verklaring had hij evenwel het voorstel van Tilman Clerx, om in het Pauskollege als in een klooster te leven, van de hand gewezen. Daarom wachtte hij er zich wel voor in iets op te vallen en vooral niet soberder te leven dan hij gewoon was[5]....

„Kom terstond naar Utrecht" - schreef oom Joost - „voor een gewichtige familieaangelegenheid"....
Dus toch oom Joost, dacht Adam Sasbout, wiens eerste vermoeden was, dat deze oproep z'n plan betrof en samenhing met de bewuste brief van thuis. Hij herlas het schrijven van mr. Joost Sasbout, kortelings benoemd tot eerste kanselier van Gelderland, doch kon geen enkele aanduiding voor zijn vermoeden vinden. Hij had zich dus wel vergist en er konden evengoed familie-aangelegenheden

zijn, waarvoor zijn overkomst wel degelijk werd gewenst. Vader bijvoorbeeld was hertrouwd en met de nieuwe verhoudingen, hierdoor ontstaan, kon oom Joost best iets te maken hebben. Waarom moest hij echter naar Utrecht komen, als het hierover ging? Wat stond hem in Utrecht te wachten, als de oproep toch zijn plan betrof? Wanneer het hem-zelf betrof, was hij geen man, die van zich af kon bijten en dat zou misschien nodig kunnen zijn, tenzij.... God op een of andere wijze uitkomst gaf.

Zonder het met zichzelf eens te zijn geworden omtrent het doel van de reis, kwam Adam Sasbout in Utrecht aan. Hij werd door oom Joost zeer hoffelijk ontvangen en uitgenodigd met hem de gast te willen zijn bij Johan van der Vorst van Loebeken, deken van het dom-kapittel. Er ging Adam Sasbout een licht op....

De ontvangst bij de deken was gul en hartelijk. Er werden herinneringen opgehaald aan vroeger, er werd gedronken op het wederzien. Het gesprek werd op Leuven geleid, op zijn gezondheid, op zijn examen: wanneer hij het dacht te doen en wat hij daarna van plan was. Het lag Adam Sasbout in de mond te zeggen, dat hij voor de toekomst geen ander plan had dan Minderbroeder te worden. De kans werd hem echter ontnomen door de huishoudster, die het middagmaal kwam opdienen. Men liet haar zolang begaan. Oom Joost en deken van der Vorst bespraken in die tussentijd enige zaken van landsbestuur en landsbelang, welke Adam Sasbout op dat moment niet het minst interesseerden. Voor hem stond vast, dat hij-zelf de familie-aangelegenheid was, waarvoor hij had moeten over-komen. Of moest hij het aldus formuleren, dat zijn priesterschap, zijn toekomst als priester van het Utrechts diocees, een familie-aangelegenheid was geworden, waaraan hij alleen door een vlucht naar de eenzaamheid kon ontkomen! Hij kreeg er een voorgevoel van, doch diende af te wachten: het „hoge" woord, als hij het zo mocht noemen, was nog niet gesproken. Het werd gesproken, zegt zijn levensbeschrijver, op de juiste tijd.[6]

Terwijl zij aan tafel zaten, vroeg deken van der Vorst op de man af aan Adam Sasbout, of hij genegen was een kanonikaat aan te nemen aan de Sint Maartenskerk. Er waren rijke inkomsten aan verbonden en oom Joost had het voor hem weten te verkrijgen.

Adam Sasbout keek zijn oom aan, alsof hij wilde zeggen: „Dus toch".…

Zich sterk voelend door de toezegging van de heer deken, gaf oom Joost met een veel-zeggende hoofdbeweging zijn neef te verstaan, dat hij moest aannemen.

„Neen" - zei een stem in Adam Sasbout en hij sloeg de ogen neer. Vanwaar kwam die stem en wat hield zij in? Het aanbod van deze mannen zonder meer afwijzen en aldus hun goede bedoelingen miskennen, of zich openlijk uitspreken voor zijn liefste genegenheid! Was de teruggave van de vikarie niet duidelijk genoeg geweest? Hij wilde geen vaste inkomsten, waardoor hij als priester een betaald ambtenaar werd! Hij wilde gewoon werkman zijn, staande onder gehoorzaamheid, en zijn loon waard! Waarom ging juist oom Joost hier tegen-in? Hoe stond hij tegenover deze man, op wie heel de familie trots was? Hoe stond hij tegenover deken van der Vorst? Vraag na vraag bestormde Adam Sasbout, er moest een einde aan komen.…

„De volgelingen van Christus waren toch gelukkig"[7] - trachtte hij zich te weren, doch voelde meteen, hoe zwak zijn verweer was. In dit weelderige huis en tegenover deze wel-gestelde mannen klonk het te deemoedig, te zeer vanuit zijn goede hart gesproken. Wat kon hij er aan doen! Als hij, om zo te zeggen, met de vuist op tafel had kunnen slaan, was misschien ineens alles opgelost geweest, doch wat schoot hij daarmee op? Zijn regent, zijn vrienden en zijn biechtvader waren er allen tegen, zo het scheen. Zij waren er hoogstens voor te noemen, in die zin, dat zij tot uitstel maanden.

„Haest genoech, is 't wel genoech" - hadden sommigen gezegd.[8]

„Lange borghe ten is ghe(e)n quyt scelen" - had hij hierop aan een van zijn vrienden geantwoord.[9] Met dit al zat hij thans zonder bewijzen. Had zijn nuchterheid.… zijn zin voor de werkelijkheid hem in de steek gelaten, of wilde God het juist zo! Adam Sasbout wist op dat moment niet, hoe of wat! Hij zat als geslagen, als een, die zich zonder slag of stoot had overgegeven. Zo meende althans oom Joost.

„Spreek het met de heer deken maar verder af" - zei hij, toen zij van tafel opstonden. Dit was voor Adam Sasbout het keerpunt.

„Geef mij één uur, twee uur tijd om mij te bedenken" - vroeg hij. „Denk er gerust een paar maanden over" - zei deken van der Vorst - „er is geen haast bij"....
Mr. Joost Sasbout nam afscheid van de beide priesters. Hij had zaken te doen in de stad. Kort daarop verliet Adam Sasbout eveneens het voorname huis van de deken en begaf zich naar de kerk van de Minderbroeders [10] op het Janskerkhof, toegewijd aan de heilige Franciscus....
In de rustige kloosterkerk hervond Adam Sasbout zich geheel. Hij voelde er zich „thuis" en sloeg nuchter-weg aan het rekenen, hoe het hem was vergaan.
Hij had zijn plan terstond willen uitvoeren, deelde het in vertrouwen mee aan Tilman Clerx, die hem raadde zich wel te bedenken en de raad van anderen te winnen. Hij won die raad en begon te weifelen [11]....
Thuis hadden ze zich tegen zijn plan verklaard....
Frans van Dommelen bleef zwijgen....
Na afwijzing van de vikarie deed oom Joost hem door deken van der Vorst een beneficie aanbieden, waarover hij zich kon bedenken....
Hij bedacht zich onderhand al bijna twee jaar. Er diende een einde aan de „zaak" te komen. Dat einde betekende: afstand doen van alles en.... tot mij-zelf komen en tot mijn Hollanders. Voor enige tijd terug - redeneerde hij, alsof het alreeds een voldongen feit was - heb ik mijn goederen, hoewel het er weinige waren, aan de armen uitgedeeld. Ik draag nu een grof habijt en bedel langs de huizen het brood, dat ik eet. Ik mocht hierom wel zalig heten, maar ben het daarom nog niet. Want wat ik deed, kon ik hebben gedaan uit geveinsdheid, uit vermetelheid of uit een andere kwade bedoeling.
Een aantal jaren geleden zijn er in Holland [12] en op andere plaatsen veel mensen met een blij gezicht en een opgewekt gemoed het vuur ingegaan. Zij hebben hun hals gestrekt om door het zwaard te sterven. Zij hebben hun bloed gestort, zo het scheen, om Christus en zijn daarom door de voorgangers van de nieuwe theologie zalig geprezen. Zij zijn het echter niet. Want dit werk, dat op het eerste gezicht zo schoon scheen, heeft kwaad bloed ge-

zet, doch daarvan afgezien, het had niet mogen bedreven worden zonder de liefde[13] . . . .
Handelde hij, Adam Sasbout, uit liefde? De mensen gaven hem geen bescheid. Het diende met God en zijn geweten alleen te worden uitgevochten.

Onze *Vader,* die in de hemel zijt . . . .

Wie zegt: onze Vader, die in de hemel zijt, roept biddende zijn welwillendheid in. Hij doet tevoren een beroep op de goedheid van de Vader. Wijl God een Vader is, bemint Hij zijn kinderen en wordt door zijn goedheid bewogen te verhoren wie tot Hem bidt en te geven, wat wordt gevraagd.
Wie dus Vader zegt, toont zich nederig en waagt het niet nutteloze dingen te vragen.
Wie zegt: die in de hemel zijt, weet wat hij moet vragen om God, die goed is, niet te kwetsen.
Waarom zou iemand, die betuigt een Vader in de hemel te hebben, aardse dingen vragen? Waar Vader woont, is het erfdeel te zoeken.
Zeg dus: Vader, om vertrouwen te hebben in hetgeen ge vraagt.
Zeg: onze (Vader) om u niet op aardse dingen te verheffen.
Zeg: die in de hemel zijt, opdat ge moogt beseffen, wat ge moet vragen . . . .

Onze *Vader,* die in de hemel zijt . . . .
Uw Naam worde geheiligd . . . .

Ge hebt God tot Vader, de mens tot broeder. Naar God strevende, moogt ge u niet van de mens vervreemden. De liefde trekt tot God, doch uw opgaan naar Hem moge u niet op de mens doen neerzien.
Ge bidt: onze Vader, opdat ge moogt begrijpen broeders te hebben en niet alleen te zijn in het goede, dat door de genade aan allen wordt geschonken.
Eén is er geweest, die onze Vader zei en het zeker niet hoefde te zeggen: Hij was meer dan enkel mens. Als mens had Hij moe-

ten zeggen: onze Vader. . . . als God: mijn Vader. Als God was Hij alleen: één, de een-geborene. Dus zei Hij: mijn Vader. Als mens had Hij broeders en was Hij niet alleen. Daarom zei Hij ook uw Vader. En elders: Gaat en boodschapt aan mijn broeders. En wederom: Ik zal uw Naam bekend maken aan mijn broeders. Bijgevolg: onze Vader, die in de hemel zijt. Vader in de hemel, goed en verheven, die ons mint en die machtig zijt. . . .

Onze *Vader,* die in de hemel zijt. . . .
Uw Naam worde geheiligd. . . .
Uw rijk kome. . . .
Uw wil geschiede. . . .

Wijl Gij onze Vader zijt, wilt Gij ons helpen.
Gij kunt het, daar Gij in de hemel zijt.
Gij wilt het dus en Gij kunt het.
Wij aarzelen daarom niet tot U te komen. Gij kunt en Gij wilt geven, onze Vader, die in de hemel zijt. Geef, waarom wij smeken. Het is billijk, wat wij vragen. Het strekt U tot eer, ons tot heil.
Wat U tot eer strekt is dit: uw Naam worde geheiligd, uw rijk kome, uw wil geschiede op aarde, zo-als in de hemel.
Ons tot heil zij: geef ons heden ons dagelijks brood en vergeef onze schuld, zo-als ook wij aan anderen hun schuld vergeven. En leid ons niet in bekoring, maar verlos ons van het kwade. Amen.[14]

Adam Sasbout stond op. Hij wist, wat hem te doen stond. Tot God teruggebracht, was alles licht en mooi en. . . . gemakkelijk geworden.[15] Hij ging naar deken van der Vorst, die er zich over verwonderde hem zo spoedig weer te zien. Deken van der Vorst nodigde hem uit bij hem te blijven en het avondmaal met hem te gebruiken. Adam Sasbout weigerde beslist. Even beslist deelde hij de deken zijn besluit mede, dat hij van het aangeboden beneficie afzag en verzocht hem te zijner tijd zijn oom hiervan in kennis te stellen.
„Ik reis onverwijld naar Leuven" - zei hij - „om mijn zaken te regelen". . . . De deken in onzekerheid latend, wat hij precies

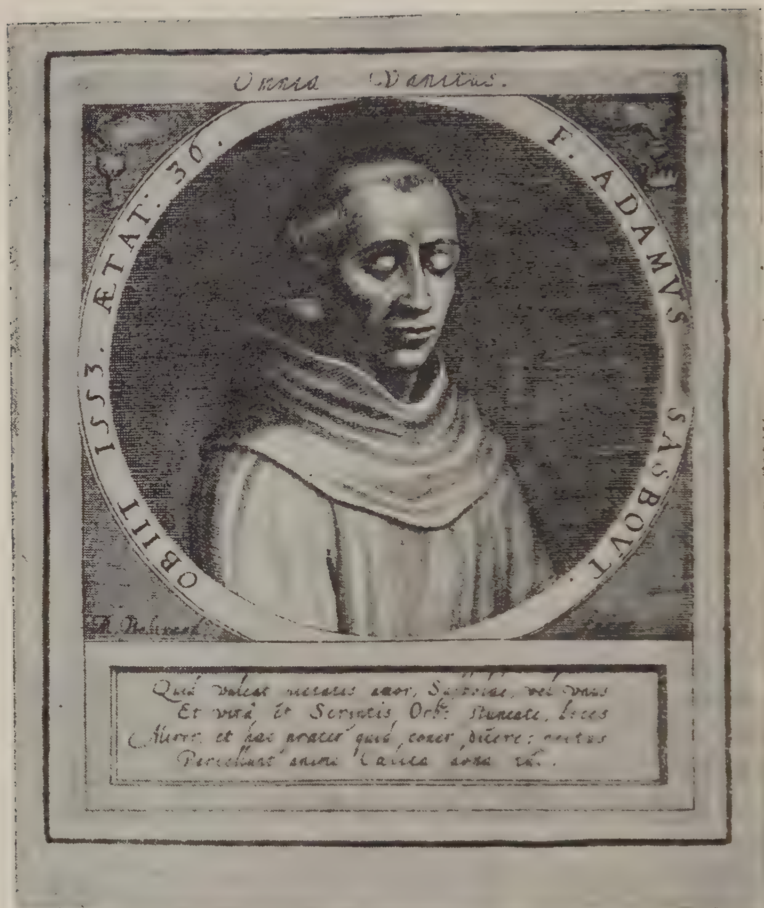
met zijn zaken bedoelde, nam Adam Sasbout afscheid van hem en.... ging terug naar het Janskerkhof, waar hij aan het Minderbroedersklooster aanbelde en de gardiaan te spreken vroeg. Als een arme, die een aalmoes vraagt, vroeg hij de gardiaan die avond het avondmaal bij de paters te mogen gebruiken[16]....

Voor zijn vertrek uit Utrecht bezocht Adam Sasbout zijn broers Gerard en Sasbold, die op de Sint Hieronymusschool voor priester studeerden.[17] Hij drukte hen op het hart eerbied te hebben voor hun ouders en meesters, besprak met hen een methode van studie, welke hij zelf eenmaal in praktijk had gebracht en vooral, hoe zij, tegelijk met hun studie, hun inwendig leven het best konden verzorgen....

1 Comm. in Is., 00 p. 191a, 243a.
2 Ruelens-de Backere, p. 20. Janssens, p. 43.
3 Pauly, p. 188.
4 Comm. in Ep. ad Gal., 00 p. 344b.
5 Vita-Michiel, p. 8.
6 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 200.
7 Vita-Michiel, p. 8.
8 OGE 9, 1935, bl. 307.
9 Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 406.
10 Vita-Michiel, p. 9.
11 Sermoonen, fol. 35v.
12 Te Delft o.a. in 1538. Boitet, bl. 437.
13 Sermoonen, fol. 69r.
14 Traktaat, OBC-Bruggeman, n. 75.
15 Comm. in Is., 00 p. 205a.
16 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 200.
17 Bijlage I, brief 10 Augustus 1543.

Op zijn terugreis naar Leuven wist Adam Sasbout zich een ervaring rijker: zijn kracht lag niet op een terrein, waar „gevochten" moest worden. Positieve winst zou hem deze ervaring pas opleveren, indien hij voortaan elk gevaar onder de ogen dorst zien, al moest je somtijds durven „vluchten" of een storm over je heen laten gaan, zonder dat hij je innerlijk raakte. Daar was kracht voor nodig van binnen-uit. In het zuiden bezaten ze zulk een kracht.
Door zijn jarenlang verblijf aan de universiteit was Adam Sasbout van het zuiden gaan houden. Het leven was er goed. Er werd, over het algemeen, menselijker geleefd dan in het noorden, vrijer en eerlijker. Met Hollandse ogen bekeken, leefden ze in het zuiden naar de losse kant. Je moest echter zijn „Luikenaars en Brabanders"[1] niet aan hun heiligste overtuiging komen. Zij wisten, wat hun geloof hun waard was. Er kon een vlaag van vernieling komen over hun land, kerken konden worden geplunderd en verwoest, zij lieten zich daardoor niet van hun stuk brengen, veel minder lieten zij zich van hun geloof afpraten.
Wat was tot nog toe, besloot Adam Sasbout, tegen zijn plan anders gedaan dan gepraat. Het werd meer dan tijd tegenover dit gepraat een daad te stellen. Hij had de handen vrij....

Ofschoon Adam Sasbout tijdens zijn gebed in de Minderbroederskerk te Utrecht feitelijk niets omtrent zijn plan aan God had gevraagd, was door zijn eenvoudig erkennen van Gods vaderlijke goedheid alle twijfel in hem te niet gedaan. Als hij geen vrije wil had, zou hij moeten zeggen: God „dwong" hem te gaan, waarheen Hij hem riep. Hij kon zich, met een beroep op zijn zwakkere gezondheid, aan de „dwang" van God trachten te onttrekken, doch wat gaf hem dat! Er van afgezien, dat hij aldus tegen zijn geweten handelde, bereikte hij er hoogstens mee, wat anderen met hun „verzet" hadden bereikt: zijn plan was er zoveel vaster door komen te staan en zijn inzicht in het kloosterleven was zoveel klaarder geworden, onvergelijkelijk schoon. Alles bij

A. Bolswerd: F(rater) Adam Sasbout overleed 1553
in de ouderdom van 36 jaar.
Alles is ijdelheid.

elkaar reden genoeg om dankbaar te zijn, door te zetten en zich niet langer meer te laten weerhouden....

Toen kwam er opnieuw een brief van thuis: de zoveelste poging, meende Adam Sasbout, om hem te weerhouden, al werd het niet met even veel woorden gezegd. Wanneer echter alles naar wens ging, zou het heel zeker de laatste en.... een vergeefse poging zijn. Het speet hem voor thuis, doch de liefde drong hem, zo-als de „liefde" vader had gedrongen tot het schrijven van de brief. Hij had het met Anna Duistia best getroffen, schreef vader. Zij pakte flink aan en wat zij indertijd van de brand hadden geleden, wilde zij geheel herstellen. Allen moesten hiertoe het hunne bijdragen. Hij deed dat het best door zijn studie te staken.

„Een priester" - had zij gezegd - „moest voor alles vroom zijn en deugdzaam. Geleerdheid was maar bijzaak"....

Hoewel vader, zo-als hij schreef, het hier niet mee eens kon zijn, was hij toch voor de aandrang van zijn tweede vrouw gezwicht.[2]

Adam Sasbout legde de brief naast zich neer en vergeleek Anna Duistia met zijn moeder-zaliger, die vader nooit iets van zijn inzichten deed prijs-geven. Anna Duistia deed dit wel en het was voor Adam Sasbout de vraag, of vader het met haar wel zo goed had getroffen, als hij het deed voorkomen. Het ging hier voor Adam Sasbout wel degelijk om een princiep: hij moest bijspringen, zonder dat ze thuis bepaald in nood verkeerden. Er werd een beroep gedaan op hem als priester in die zin, dat hij, door zijn studie te staken, geld vrij-maakte om het levenspeil thuis te kunnen opvoeren. Dat was volgens Adam Sasbout heus niet nodig. Ze konden er thuis best komen, ondanks de schade, welke zij bij de brand hadden geleden. Trouwens, daar ging het bij hem niet om.

„Verondersteld" - redeneerde hij - „dat ik in de zielzorg stond, of een plaats had bekomen aan de universiteit en ik hád het rijke beneficie in Utrecht aangenomen, wellicht ware er een klinkender beroep gedaan op mijn priesterschap"....

Adam Sasbout ging er niet verder op in. Alleen reeds de gedachte aan deze laatste mogelijkheid, deed hem pijn voor zijn vader, die zeker niet had voorzien, wat in de reden tot het verzoek om zijn studie te staken, besloten lag. Tegen feiten valt echter niet te

redeneren en het feit lag er, dat hij - zij het enkel negatief - moest bij-springen. Hij zou bij-springen en zijn hulp verder doen reiken dan ze thuis verwachtten. De brief van Anna Duistia - voor Adam Sasbout was het geen brief van zijn vader - bood hem een prachtgelegenheid zijn vader, broers en zusters van zijn genomen besluit definitief in kennis te stellen. Hij zond de „brief van thuis" aan oom Joost Aemsoon vander Burch in Brussel, vergezeld van een persoonlijk schrijven, waarin hij zijn plan uiteen-zette en verzocht oom Joost zijn „zaak" in Delft te willen behartigen. Zelf had hij in Leuven zijn tijd hard nodig. Hij wilde zo spoedig mogelijk examen maken om ze op die wijze thuis alvast enigszins tegemoet te komen. Bovendien wilde hij, daar zijn verzoek om opname in de Orde aan de provinciaal was doorgestuurd, op zijn post zijn voor het geval de provinciaal eens onverwacht over-kwam. Dit was helemaal niet onmogelijk, had Frans van Dommelen gezegd, daar het tegen het kapittel liep, dat binnenkort in Leuven werd gehouden.[3] Om deze redenen zag Adam Sasbout er van af zelf naar Delft te gaan en verzocht hij oom Joost Aemsoon instantelijk zijn zaak te willen behartigen. Tevens schreef hij naar deken van der Vorst, hem verzoekende de excorporatie uit het Utrechtse diocees voor hem in orde te willen maken. Mr. Joost Sasbout van zijn besluit in kennis stellen, voegde hij er aan toe, was tijd genoeg, wanneer hij zijn intrede had gedaan. Wanneer deze plaats had, kon hij nog niet met zekerheid zeggen....
„Ziezo" - zei Adam Sasbout met een zucht van verlichting en zette zich aan zijn examen. Hij slaagde met groot succes en moest dus de gebruikelijke fuif geven, welke voor zijn vrienden het afscheid betekende van de akademie. Adam Sasbout beschouwde dit feestmaal als zijn afscheid van het leven in de wereld. De luchters werden ontstoken, de bazuinen schalden. Er werd getoost, gelachen, gegeten en gedronken.
„Adieu" - klonken zijn vrienden hem toe.
„Adieu" - wenkte Adam Sasbout terug. Hij was alweer met andere dingen bezig, welke hij zich voornam een keer in een preek te verwerken....
Als hij zijn ogen over tafel liet gaan en de gesprekken beluisterde, welke links en rechts van hem werden gevoerd, leek het hem lang

niet voldoende een Evangelie of Epistel uit te leggen, niet voldoende te zeggen met welke zonden en gebreken de mensen behept waren, noch wanneer onze Heer Jezus predikte of de Apostel zijn brieven schreef. Een predikant behoorde zijn tijd te kennen, moest weten, wat er onder de mensen leefde: wat zij beminden en vreesden, wat zij zochten en najoegen. Had hij dit doorzien, zo diende hij klaar en met betrouwen, standvastig en vurig van geest „die teghenwoordighe quaede manieren ende gebrecken te straffen ende te verdommen". Dit is de taak van de predikant. Maar hoe zal dit kunnen doen degene, die met dezelfde gebreken besmet is, waarmee de mensen in de wereld besmet zijn! Hoe zal hij zijn stem durven verheffen tegen overvloedige maaltijden, welke wij heden ten dage meer bij geestelijken dan bij het gewone volk in zwang zien, wanneer hij zelf aan zulke overvloedige maaltijden gaarne aanzit....

Hoe zal ik, vervolgde hij zijn gedachten, degenen straffen, die de schijn aannemen van te vasten en zich 's avonds laten voorzetten, ik zeg niet de rest van de maaltijd, maar allerhande nieuwe gerechten en lekkernijen, kostelijke wijnen. Zij maken hiervan zulk een mild gebruik, dat het - al hadden zij de hele dag niet gegeten of „gheproeft" - voldoende zou zijn om het leven in stand te houden. Hoe zal ik mij verstouten hen te straffen, aan wie ik gelijk ben[4]....

Met schaamte overdacht Adam Sasbout, hoe hij nota bene zelf aan zulk een overvloedige maaltijd zat, terwijl het altijd zijn zorg was geweest zich te versterven en te overwinnen. Zijn enige toeleg was het een „onstraffelick" leven te leiden, dat wil zeggen: een zuiver en onberispelijk leven. Wanneer een van beide of, wat erger was, wanneer beide ontbraken - een onstraffelick leven ende.... dat hij gheleert sij[5] - haalde alle preken weinig of niets uit. Het werd hoog tijd, vond Adam Sasbout, dat hij de „gevaren" der wereld vaarwel zei, wilde er van zijn priesterschap tenminste iets terecht komen. Alle uitstel leek hem verlies van de winst, waarmee hij het Gods-geld, hem in zijn talent geschonken, wilde vermeerderen. Hoelang was het geleden, dat hij zijn verlangen aldus had geformuleerd tegenover hen, die hij om raad vroeg. Verschillende van hen zaten mede aan tafel en Adam Sas-

bout stelde zich de verbazing voor op deze wel-gedane gezichten, wanneer zij binnenkort zijn intrede zouden vernemen. Deze intrede kon niet lang meer uitblijven....
Kort na het „afscheid" vernam Adam Sasbout van Frans van Dommelen, dat de provinciaal aan zijn verzoek om opname in de Orde welwillend gehoor had gegeven en hem zo spoedig mogelijk in Leuven kwam aannemen. Ongeveer tezelfder tijd ontving hij de stukken uit Utrecht. Er kwam schot in de zaak en hij begon alvast een en ander te regelen.
„Wanneer ge u van ganser harte bekeert" - zei hij later, doch paste het nu zelf toe[6] - „vernielt" de boeken, welke met nieuwe leerstukken uw hart van het oude geloof aftrekken"....
Zo erg was het met de boeken van Adam Sasbout wel niet gesteld, dat zij hem van zijn geloof aftrokken. Hij „vernielde" ze daarom op een manier, aan zijn plan geëigend: hij verkocht ze. De opbrengst er van deelde hij, tegelijk met zijn moeders versterf, uit aan de armen.[7] Alleen zijn brevier, zijn Bijbel en zijn persoonlijke aantekeningen op Isaias en de brieven van de Apostelen behield hij. Wat hem eventueel bij erflating kon worden toegewezen, bestemde hij voor zijn broers en zusters.[8]
Toen aldus het voornaamste was geregeld en het wachten alleen nog maar was op de komst van de provinciaal, besloot hij voor thuis de reden van zijn besluit als in een testament vast te leggen. Zo kon er nimmer aan zijn zuivere bedoeling worden getwijfeld. Van oom Joost Aemsoon wist hij, dat ze zich thuis helemaal bij zijn besluit hadden neergelegd. Hij was er blij om: geen enkele schaduw zou op zijn intrede vallen! Om dit blijde vooruitzicht wilde hij ze thuis het bewijsstuk in handen geven, waarom hij het zo had gewild. De vraag was alleen, hoe aan zijn „testament" een blijvend karakter te geven. Als goed humanist behoefde hij naar de vorm van zijn testament niet lang te zoeken: hij moest het op versmaat schrijven. Van de dichtkunst had hij echter afstand gedaan. Mocht hij voor deze ene keer zich er nogmaals aan „bezondigen"! Hij schreef:

Ik denk aldoor, hoe kort het leven is,
Hoe glad de weg, hoe ongewis de dood,
Wat loon de goeden, pijn de kwaden wacht.

Zo zij mijn testament gemaakt, bekrachtigd, en -
Naar 'k hoop - voor altijd! Weest gegroet, vaartwel
Mijn lieve vader, lieve broers, geliefde zusters....

Opmerkelijk is, dat Adam Sasbout in dit testament zijn tweede moeder niet vermeldt. Was de eerste kennismaking met haar hem zo tegen gevallen, dat hij meende haar te mogen passeren? Het kán zijn en dan laat dit kleine trekje hem een keer meer van zijn menselijke zijde zien. Er moge evenwel terstond worden bijgevoegd, dat hij deze „fout" later ruimschoots heeft goedgemaakt.
Zijn beide broers in Utrecht schreef hij apart. In een kort briefje herinnerde hij hen aan hetgeen hij, na zijn terugkeer in Leuven, hen uitvoerig had geschreven: een samenvatting van hetgeen hij in Utrecht met hen had besproken[9]....

Een maand voor de intrede van Adam Sasbout in het klooster, 14 Maart 1544, gaven de Leuvense professoren hun artikelen uit tegen de dwaalleer van Luther.[10] Terstond schreef deze er zijn „theses tegen de theologen van Leuven" tegen-in, gevolgd in September door een geschrift tegen de „ezels van Parijs en Leuven".[11] Een van die „ezels" was Adam Sasbout, die in zijn kommentaren voortdurend sprak over het oude Lutheranisme, waarvan het nieuwe zozeer afweek. Van dit oude Lutheranisme behield hij, met Sint Thomas, de stelling, dat de mens niet wordt gerechtvaardigd door de werken van de wet, doch alleen door het geloof aan Christus. Door het woord „alleen" sloot hij wel de werken van de wet uit, doch niet die van hoop en vrees, van liefde en penitentie, waardoor het geloof wint aan innerlijke kracht en vruchtbaar wordt.[12]
Uit hoop op de beloften van Christus, uit vrees voor zijn vrije wil, ging Adam Sasbout penitentie doen uit liefde tot Christus, de Zoon van God, die hij áls God de woorden van Sint Paulus in de mond legde: Die hij tevoren kende, heeft Hij vooruit bestemd gelijkvormig te worden aan het beeld van zijn Zoon[13]....

1 Sermoonen, fol. 168v.
2 Vita-Michiel, p. 9.

[3] Hoevenaars O.F.M., CFN I, bl. 362.
[4] Sermoonen, fol. 142r.
[5] Sermoonen, fol. 143v.
[6] Sermoonen, fol. 103r.
[7] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 199.
[8] Vita-Michiel, p. 11.
[9] Bijlagen I en II.
[10] Articvli orthodoxam religionem, sanctamque fidem respicientes.... Knuttel I, bl. 21.
[11] Grisar III, S. 802, 822.
[12] Comm. in Ep. ad Gal., 00 p. 358b. Vgl. a Lapide.... in Omnes, p. 426.
[13] a Castro, p. 153.

BLOEI

DE SMALLE WEG....

Wie in de veertiger jaren van de zestiende eeuw, met een beroep op Sint Paulus aan de Kolossensen, het kloosterleven veroordeelden, vonden in Adam Sasbout hun tegenstander.
„Paulus" - weerlegde hij [1] - „veroordeelt alleen hen, die hun leven richten naar heidense wijsgeren en naar de opvattingen van Plato"....
De beste weerlegging van de mening zijner tegenstanders was Adam Sasbouts eigen intrede in het klooster. Evenals Sint Cyprianus en de heilige Ambrosius dacht hij over het doen van penitentie anders dan de heidense wijsgeren Cicero en Demosthenes, anders dan Philippus Melanchton.[2] Hij had niet voor niets zijn memorie, wil en intellekt aan God gewijd. Sindsdien mocht hij, volgens zijn vaste overtuiging, niets meer willen, niets meer denken, niets meer zeggen dan wat de eer van God en zijn eigen heil aanging.[3] Om hiervan zekerder te zijn, verkoos hij - driederlei talen kundig [4] - liever verborgen te leven in Franciscus' Orde dan te schitteren aan de universiteit.[5]
Dit verborgen leven begon voor Adam Sasbout 17 April 1544, Donderdag onder het oktaaf van Pasen.[6] Twee dagen tevoren [7] was hij ingetreden in het Minderbroedersklooster te Leuven, dat een spiegel mocht heten van de Orde en een kweekschool van geleerde mannen [8].. ..

Zodra het in de stad bekend was geworden, dat Adam Sasbout in het klooster was gegaan, kwam - als op een afgesproken teken - een grote menigte vrienden, studenten en professoren naar de kerk van de Minderbroeders om van de inkleding getuigen te zijn. Deken van der Vorst, van een en ander op de hoogte gesteld,

schreef aan mr. Joost Sasbout in Arnhem, dat diens neef, negen maanden na het bezoek in Utrecht, kanunnik was geworden bij hen, die hun „beffe" - de deken doelde hiermede op de bedelzak van de Minderbroeders - „op d'eene schoudere dragen".[9] Duidelijker had hij zijn misnoegen over het afwijzen van het rijke beneficie, dat de jonge priester een onbezorgd bestaan had verzekerd, niet te kennen kunnen geven.
Adam Sasbout raakten zulke dingen niet meer. Hem waren na zijn intrede, evenals Sint Bernardus, deze drie gebleven: het woord, het voorbeeld en het gebed en het grootste van deze drie was het gebed. Hij bevond er zich wel bij.
„Wanneer een monnik" - zei hij [10] - „gestadig bidt en zijn plicht getrouw volbrengt, wordt het beeld van Christus in hem vervolmaakt"....
Adam Sasbout dacht er geen moment aan, hoe hij in deze ene zin, zonder enige pretentie neergeschreven, feitelijk heel zijn verhouding weergaf tot Christus, het gebed en de voornaamste deugden, de drie distinktieven, volgens welke Middeleeuwse hagiografen hem als een heilige zouden hebben beschreven.[11] Hij, Adam Sasbout, een heilige! Hij lachte er wat om, zolang hij niet volkomen zuiver was om gestadig te kúnnen bidden, zolang zijn plichtsvervulling niet uit volstrekte gehoorzaamheid geschiedde en de vervolmaking van Christus' beeld in hem niet uit algehele zelfverloochening voortkwam. Met andere woorden, zolang er iets overbleef van zichzelf in de enige, alles-omvattende beweegreden, waarom hij in het klooster was gegaan. Hij wilde immers Christus vrijer en doeltreffender navolgen door angstvallig-precies te treden in het voetspoor van die geheel-katholieke man Franciscus, die hij meermalen in één adem noemde met Sint Bernardus, hetzij om hun verheven leer, hetzij om de heiligheid van hun leven. Beiden waren, volgens hem, geheel vervuld van God en ware zonen van de Kerk.[12]
„Wat anders dan het gebed heeft die man, van wiens mond de woorden als honing vloeiden - ik bedoel de heilige Bernardus - tot zulk een verheven kennis van Gods verborgenheden gebracht! En van de heilige Franciscus zei in zijn tijd een doktor in de godgeleerdheid niet minder waar dan wijs: De wetenschap van deze

Franciscus wordt als op arendsvleugelen omhoog gedragen. Onze wetenschap beweegt zich op aarde. Wat heeft Franciscus hiertoe gebracht? Zijn vurig en gestadig gebed. Beide mannen hebben door hun gebed verworven, dat God hun meester en leraar was" [13] ....

Wanneer Adam Sasbout zich dus voorstelde in het klooster een man te zijn van gebed, bevond hij zich in goed gezelschap. Op de heilige Franciscus achtte hij bovendien van toepassing, wat hij schreef in zijn kommentaar op Isaias: wat de bron is voor de dorstige reiziger, de schaduw voor het zon-gebrande land, dat is Christus voor deze ware christen mens.[14] Naar het voorbeeld van deze ware christen mens wilde Adam Sasbout, priester, heel beslist de minste zijn van zijn medebroeders en bemoeide zich met niets, wat er - buiten de heilige diensten - in huis voorviel.[15] Dit beslist de minste willen zijn en zich met niets bemoeien, omvat, bij nader inzien, meer dan de levensbeschrijver op het eerste gezicht doet vermoeden. Het typeert de ernst, waarmee een jong priester, geboren docent en voorbeeldig geleerde, zich op zijn religieuze vorming toelegde. Hij maakte zijn noviciaat onder voor hem wel zeer verleidelijke omstandigheden, in een huis namelijk, waar theologie werd gedoceerd, met als hoofdvak exegese. Vanaf 1540 had hij als lector hierin les gegeven aan de universiteit en het zich tot plicht gerekend in geregeld kontact te staan met de paters, die les-gaven aan de kloosterschool, welke - behalve voor leden van de Orde - ook voor studenten van buiten toegankelijk was.[16]

Vanaf de eerste dag in het klooster kende Adam Sasbout zijn taak en zijn plaats. Er bestond voor hem geen kloosterschool en geen exegese meer. Er bestond voor hem alleen de taak, hem door zijn novicenmeester opgelegd en ter plaatse in huis of in de tuin, hem door deze aangewezen. Met het gemak van een, die wel was opgevoed en secuur wist, wat hij wilde, paste Adam Sasbout zich in alles aan. Gedurende het noviciaat had hij op zijn cel geen licht: hij wist zich te behelpen. Als het donker werd en hij wilde nog wat lezen in de Navolging van Christus of in de Belijdenissen van Augustinus - zijn geliefde geestelijke lektuur [17] - ging hij dood-gewoon onder de lamp op het dormitorium staan.[18] Hij

had er het ongerief van het vermoeiende staan - evenals in het koor: rechtop en zonder steun - voor over om niets van zijn tijd verloren te laten gaan. Hij kón niet „stil"-zitten. Een Sasbout was voor de „arbeid" geboren en een Sasbout, die monnik werd, moest zich minstens weten bezig te houden. Zo-als eertijds op de christenen, waren in die tijd aller ogen gericht op de monniken.[19] Zij werden van alle kanten „bespied". In hoeverre dit terecht of ten onrechte geschiedde, liet Adam Sasbout formeel koud. Hij was enkel aan God en niet aan de buiten-wereld verantwoording schuldig. Wanneer hij niettemin met de buiten-wereld rekening hield, was het slechts in zoverre, als er voor hem een prikkel in was gelegen om zoveel zuiverder te leven, nederig te zijn en vermorzeld, de ijdele goederen van de wereld des te meer te verachten en voor alles een man te zijn van gebed. Wat dit laatste betreft, *leefde* hij eenvoudig in gebed.

„Leef zo, dat ge dagelijks bereid zijt de Mis te celebreren" - had hij eens gezegd tot een jonge priester. Hij paste het letterlijk toe op zichzelf door voortdurend te overwegen, wie hij des morgens ten offer bood, wiens lichaam hij elke dag in de handen droeg, wiens bloed zijn lippen dagelijks proefden.

„Indien gij dit doet" - zei hij soms[20] - „wordt ge met eerbied en huiver bevangen, ge verwondert u over uw verheven ambt en ge komt tot de bevinding, hoe heilig en hoe zuiver ge behoort te zijn". . . .

Ze mochten hem gerust opwerpen, dat zulks de taak was van de Karthuizers en van hen, die in een klooster woonden! Hij woonde in een klooster, „verscheijden van die veelheyt des gemeenen volcxs." Van hem mocht bijgevolg meer worden geëist dan van het gewone christenvolk. Hij had dat meerdere bewust gewild en hij streefde het in het klooster na, door zich de oorspronkelijke gestrengheid van de Orde ten doel te stellen. Hoe hoger je mikte, hoe meer je bereikte, of anders gezegd: hoe minder je je-zelf telde, hoe meer je je ideaal nabij kwam. Daarom ging Adam Sasbout, ondanks zijn zwakke gestel, altijd blootsvoets en droeg hij maar een enkel habijt, zonder onderkleed. Een wisselpij voor het werk in de tuin of ter vervanging van een doorweekt habijt, achtte hij met de traditie van de Orde in strijd. Hij hield dat een keer vrij-

moedig staande tegenover een oudere pater, met wie hem was opgedragen het kerkhof in het binnenpad op te knappen.[21] Zulk ongewoon werk voor iemand, die al z'n leven achter de boeken had gezeten, deed hij met een zorg en een ijver, alsof zijn ziel en zaligheid er van afhing. Het kwam er voor hem absoluut niet op aan, *wat* hij deed, het kwam er alleen op aan, *hoe* hij het deed. Hij moest klein worden, afdalen.... aldoor dieper afdalen! Er mocht niets, letterlijk niets van hem-zelf overblijven, zelfs niet in zijn vertrouwde manier van langzaam bidden. Tijdens het gezamenlijke gebed en vooral tijdens het koorgebed gaf hij zijn eigen tempo prijs. Adam Sasbout vond dit vanzelf-sprekend. Koorgebed was een vorm van gemeenschappelijk bidden, waarbij met persoonlijke opvattingen weinig of geen rekening kon worden gehouden. Het werd niet verricht uit naam van de communiteit of uit naam van de Orde, het geschiedde uit naam van de Kerk. Het was het goddelijk dienstwerk, dat als een heilige last op elke dag, door God gegeven, rustte. Bij dit verheven dienstwerk hield Adam Sasbout zich stipt aan de leiding in het koor. Wat hij echter op die wijze aan tempo prijs-gaf, won hij op zijn eerbied en aandacht. Zijn aandeel in het gemeenschappelijk gebed van iedere dag mocht geen eren zijn van God met de lippen. Hij vond dit verschrikkelijk voor een christen mens. Een priester overkwam het - zei hij [22] - die meende, dat alles in orde was, indien hij zijn brevier bad, zonder er aan te denken zijn hart tot God te verheffen en het door de liefde te zalven....

Tot deze liefdevolle verheffing van zijn hart tot God, had hij zich van jongsaf geoefend door vaak een schietgebed te zeggen en zich altijd en overal in Gods tegenwoordigheid te weten. In het klooster, waar hij met Onze Lieve Heer onder een dak woonde, week hij van deze vrome gewoonte niet af. Voor het overige leefde hij in zijn gebed als „op avontuur". Hij kende geen gebeden-zus en devoties-zo, waardoor kleinmoedige zielen meestal hun gebrek aan geloof moeten aanvullen. Adam Sasbout geloofde onvoorwaardelijk in God, aan wie hij zich, zonder enig voorbehoud had overgegeven. Zijn geloof in God was zo universeel, dat het in alle behoeften van zijn geestelijk leven voorzag. Vanuit dit gezichtspunt bezien, krijgt de verering van Adam Sasbout voor de lieve

Moeder Maria, waarvan de drie preken, welke hij op Haar hield, een onmiskenbaar getuigenis afleggen, een veel diepere zin. Hij zag Haar in het groot verband van Gods liefde jegens de mensen, hij vereerde Haar als *de* Vrouwe, *de* Moeder van de mensen, die tegelijk *zijn* Moeder was, zo-als Zij het was van Christus, die hij in hetzelfde verband zag. Daarom: het hoofd ontbloten, het hoofd of de knie buigen, bij het horen van de Zoete Naam, was geen afgoderij.[23] Zo was zijn stelling-nemen tegen de Hervormers, in de meest letterlijke zin van het woord, een aktie voor God. . . .

Adam Sasbout was gewoon, na de inleiding op zijn preken, samen met de mensen een Wees gegroet te bidden, een gewoonte van de meeste predikanten in die tijd. Hij schreef een tot nog toe onuitgegeven verklaring op het Onze Vader, zo-als onder meer anderen Sint Bonaventura en zijn tijdgenoot, Frans Vervoort, deden.
Adam Sasbout gaf aan zijn verklaring op het Onze Vader zulk een persoonlijk cachet, dat men werkelijk van zijn bizondere voorliefde tot het gebed des Heren mag spreken. Later beklaagde hij er zich openlijk over, somwijlen zo verstrooid te zijn, dat hij van het Onze Vader in het Wees gegroet overging.[24] Een bewijs, hoe vertrouwd hij met beide gebeden was. Tevens een bewijs, hoe hij, bij al zijn zorg voor zijn gebedsleven, mens bleef en zich daar niet voor schaamde. . . .

1 Comm. in Ep. ad Col., 00 p. 462a.
2 Sermoonen, fol. 107r.
3 Comm. in Ep. ad Col., 00 p. 455a.
4 v. Opmeer II, bl. 158.
5 Vernulaeus, p. 315.
6 Vita-Michiel, p. 10, 27.
7 Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 407.
8 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 199.
9 Vita-Michiel, p. 11, 27.
10 Comm. in Ep. ad Col., 00 p. 460a.
11 OGE 15, 1941, bl. 163.
12 Comm. in Is., 00 p. 209a.
13 Sermoonen, fol. 143v.
14 Comm. in Is., 00 p. 139b.
15 Vita-Michiel, p. 11.
16 Hesse, SA 15, 1909, bl. 338.
17 Vita-Michiel, p. 14.
18 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 200.
19 Comm. in Ep. ad. Titum, 00 p. 526b.
20 Verburch, fol. 43r.
21 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 202.
22 Comm. in Is., 00 p. 126b. Estius, Annotationes, kolom 555.
23 Comm. in Is., 00 p. 180a.
24 Sermoonen, fol. 127v.

De tweede Zondag na Pasen, 19 April 1545, deed Adam Sasbout zijn professie en beloofde, ten overstaan van de communiteit, de regel van de Minderbroeders te onderhouden, door te leven in gehoorzaamheid, zonder eigendom en in zuiverheid. Niets meer van zichzelf.... niets! God vroeg hem geheel voor zich, hij gaf zich geheel. Voor hem persoonlijk wilde dit zeggen, dat hij meer gaf dan waartoe hij zich door zijn geloften verplichtte: hij wilde nimmer enige verzachting aanvaarden en de regel, behoudens goedvinden van zijn overste, in z'n oorspronkelijke gestrengheid onderhouden, precies zo-als Franciscus het zich had gedacht en het in zijn testament aan zijn broeders had aanbevolen.[1] Christus' juk en zijn kruis schrokken hem niet af. Hij nam ze blijde op zich om de inwendige vrede, die ze hem hadden geschonken en die hij tegen elke prijs wilde behouden.[2]
Die inwendige vrede werden de mensen van Leuven gewaar, toen Adam Sasbout, kort na zijn professie, bij goede weldoeners in de stad kwam aankloppen om papier en pennen, welke hij nodig had om notities voor zijn preken te kunnen maken.[3] De handen in de mouwen[4] - zo-als een monnik betaamt - ging hij over straat, rustig, met een blijde glimlach op het gelaat. Zonder er precies op te letten, wie hem allemaal passeerden, groette hij vriendelijk, wie hem groetten. Wie hem aansprak, stond hij welwillend te woord, ongeacht of het een arme was of een rijke, een man van adel of iemand, die hem totaal onbekend was[5]....

Zijn gezond verstand zei Adam Sasbout, dat hij, bij al de gestrengheid, waarmee hij zijn religeuze leven opvatte, geenszins een zonderling mens behoefde te zijn, veel minder een mensen-schuw asceet. Hoe strenger hij voor zichzelf leefde, hoe meer hij zich verplicht achtte een man te zijn van goede manieren, hartelijk en voorkomend in de omgang zowel met medebroeders als met buitenstaanders. Hij mocht niemand van zich afstoten. Hij moest meende hij, de mensen veeleer tot zich trekken in de overtuiging, dat het leven van een monnik zijn waarde niet ontleent aan uitwendige daden, doch aan de levenshouding, welke de ganse liefde

op God richt en om God op de naaste. Deze zuivere levenshouding maakte van Adam Sasbout geen bovenmenselijke held, die onbewogen bleef voor indrukken van lief en leed. Hij onderging zulke indrukken met al de gevoeligheid van zijn fijn-begaafde ziel. Hij had de mensen te lief[6] om zich, door wijding en kloosterkleed, boven hen verheven te wanen, of een vroomheid ten toon te spreiden, waaraan geen innerlijke overgave kon beantwoorden. Vandaar zag men hem nimmer op straat zijn brevier bidden. Hoe anderen dat klaar-speelden, was hem een raadsel. Hij kon onmogelijk bidden temidden van het stadsverkeer, bidden wel te verstaan in de zin van mondgebed verrichten, waarbij je nota bene een boek in je hand moest houden en al je aandacht nodig had om de tekst te volgen! Buiten Leuven, op de stille wegen in Gods vrije natuur, ging dat goed en daar gaf ook Adam Sasbout zich aan zulk gebed, zelfs aan geestelijke lezing over. Hij deed dat alleen, of samen met de pater, met wie hij op assistentie werd gezonden. Aldus hield hij de traditie van de Orde in ere en bereidde tegelijk zichzelf en zijn metgezel voor op het werk van zielzorg, dat zij beiden hadden te verrichten.

Aan dit dienende werk gaf Adam Sasbout zich geheel en zonder voorbehoud, zo-als hij in zijn noviciaat zich geheel had gegeven aan het eenvoudigste werk in huis. Hij was er wat blij om geweest, dat er na zijn professie geen aandacht was geschonken aan zijn kennis en zijn wetenschap, noch aan zijn akademische bevoegdheid. Als „gewoon soldaat" was hem zijn plaats toegewezen bij de assistentie-paters van het klooster. Ongevraagd was hierdoor zijn liefste wens, in de zielzorg te worden geplaatst, in vervulling gegaan. Hij preekte op zijn beurt in de kloosterkerk, preekte en hoorde biecht in de plaatsen rondom Leuven en wanneer hij werd uitgezonden, begeerde hij niemand in het bizonder tot zijn metgezel. Hij was tevreden met die hem werd toegewezen.[7]

Adam Sasbout wenste, wanneer hij op assistentie werd gezonden, steeds te voet te gaan, al werd hem meer dan eens, vanwege zijn zwakke gezondheid, een wagen gepresenteerd.[8] Heel vriendelijk, maar ook heel beslist wees hij zulk een aanbod af.

„Ik kan best lopen" - zei hij lachend en noodde meteen zijn gezel

mee op te stappen. Alleen ziekte of noodzaak stonden hem het gebruik van een vervoermiddel toe. Welnu, redeneerde Adam Sasbout, de voeten een keer stuk lopen, was geen ziekte en een keer het grootste deel van de dag onderweg zijn om de plaats te bereiken, waar je moet preken en biecht-horen, maakte het gebruik van een wagen niet beslist noodzakelijk.
„Als je het maar kalm aan doet" - zei hij - „kom je er altijd"...
Wanneer hij zo'n groot deel van de dag op stap moest, nam hij brood mee voor onderweg om niemand lastig te hoeven vallen. Als het in het klooster etenstijd was, gebruikte hij er iets van.[9]
Zo hield hij zich op reis aan de dagorde van het klooster. Trouw stak hij daarom op zijn tochten Thomas a Kempis bij zich of de Belijdenissen van Sint Augustinus „want" - zei hij[10] - „zij trekken het hart van de mens heel sterk af van ijdele en vergankelijke dingen en.... van zijn eigenliefde. Het spijt mij alleen, dat ik deze boekskens zo laat heb leren kennen"....
Op zijn „apostolische reizen" - zo-als hij schertsend het gaan op assistentie noemde - haalde Adam Sasbout zijn „schade" dubbel en dwars in, wat hem niettemin wel eens parten speelde. Na een fikse regenbui kwam hij een keer, op weg naar een naburig dorp om te preken, met zijn metgezel voor een overstroomde beek te staan. Waren zij, biddend en overwegend, wellicht ongemerkt een verkeerd pad ingeslagen! Hoe het zij, ze konden niet verder. De plank, waar zij over moesten, was weggespoeld, zegt de levensbeschrijver.[11]
„Als wij onze sandalen uitdoen en de pij opnemen" - zei de metgezel van Adam Sasbout - „komen we best aan de overkant"....
Adam Sasbout, die zonder de minste schroomvalligheid had verklaard, hoe de profeet Isaias[12] voor zijn volk verscheen, precies zo-als hij door God was geschapen, vond het voorstel van zijn medebroeder maar een bedenkelijke vertoning. Hij knielde neer, maakte een kruis[13] en begon te bidden. Toen hij zijn gebed had beëindigd, stond hij op en wees zijn metgezel de plaats, waar zij gevoegelijk de beek konden oversteken.[14]
Pater Balthasar á Myrica, door Michiel Vosmeer van dit voorval de onverdachte getuige genoemd, sprak van goddelijke tussenkomst. Sasbout Vosmeer was dezelfde mening toegedaan. Alleen

het hoogste kerkelijk gezag kan hier een beslissende uitspraak doen. Intussen staat wel vast, dat Adam Sasbout meer betrouwde op de kracht van het gebed dan op het, in zijn ogen, bedenkelijke voorstel van zijn medebroeder. Even bedenkelijk vond hij het - „datmen wel met tranen mochte seggen" - hoe vele predikanten met de grootste haast hun getijden baden. Vraagt ge hen, waarom zij dat doen, dan zeggen zij: Wij moeten preken, disputeren, voordrachten houden en dàt kunnen wij niet zonder veel te studeren. En om meer tijd te hebben om te studeren, haasten wij ons met onze getijden....

„Dat is, och laci" - antwoordde Adam Sasbout dezulken - „seer te beclaghen!"

„Luistert" - vroeg hij hen [15] - „naar wat ik u te zeggen heb. Antwoordt mij op hetgeen ik u zal voorleggen. Is niet alle wijsheid van God, de Heer? En een mens verstaat maar zoveel, als God hem te verstaan geeft, meer niet. En geeft God de geest van wijsheid en verstand niet het allermeest aan hen, die met gestadige gebeden en zuivere begeerte er naar verlangen en er om bidden? Dit staat voor mij vast. Zijt gij van een ander gevoelen, zegt het gerust"....

Wat viel hierop te zeggen? Wie het ernstig met zijn predikambt meende, moest hem wel gelijk geven. Toch maakte Adam Sasbout, zelf een man van aanhoudend gebed, zich niet de minste illusie omtrent zijn preken, welke, evenals zijn exegetische werken, alle diep-doordacht en degelijk-bestudeerd waren. Voor professoren en studenten van de universiteit schreef hij zijn preken tevoren op, voor het volk niet. Tot het gewone volk preekte hij uit de volheid van zijn gemoed. Werd gezegd![16] Het kan zijn, doch dan is het toch wel opmerkelijk, dat juist de preken, welke Adam Sasbout voor studenten en professoren van de universiteit hield, uit het Latijn vertaald, tot diep in de zeventiende eeuw als geestelijke lektuur hun weg vonden onder het gewone volk.[17] Cornelis Verburch - sub-regent van het Kasteel [18] - die in 1556 een kommentaar op de brieven van Sint Paulus uitgaf en deze opdroeg [19] aan Matthias van Heeswijk, abt van Middelburg, bezorgde na de dood van Adam Sasbout de eerste uitgave van zijn preken.[20] Jan van Bekensteyn begon eveneens een vertaling, welke

door broeder Pieter van Utrecht werd voltooid. Michiel Vosmeer gaf ze in het Latijn uit, tegelijk met de levensbeschrijving van zijn oom. Jacobus Bolius, pastoor van de Buurkerk te Utrecht, overleden 1631, gebruikte ze als model voor zijn eigen preken.[21]
Wat van deze Utrechtse pastoor staat opgetekend, dat hij namelijk zelf deed, wat hij anderen voorhield, gold evenzeer van Adam Sasbout, die op de preekstoel meer theoloog was dan moralist. Hij was, naar zijn mening, op de allereerste plaats de leraar, niet de tuchtmeester van zijn volk. Door zijn studie wist hij bovendien te goed, hoe gering het getal was van hen, die zich door de prediking van Christus hadden bekeerd.[22] En wie had zijn prediking meer door gebed geheiligd dan Christus, die zich somwijlen in de meest volstrekte eenzaamheid terugtrok om te bidden. Hij leerde hiermede degenen - zei Adam Sasbout [23] - die voorgeven een herder of leraar van het volk te zijn, dat zij somtijds van node hebben alleen te zijn. Zij zijn altijd onder de mensen en dat is goed, om het volk van dienst te kunnen zijn. Maar daarom moeten zij zich wel eens verpozen - ik zeg niet: in dronkenschap, onzuiverheid, spel en soortgelijke dingen - doch hierin, dat zij hun hart, door vele uitwendige dingen vermoeid, tot de verkondiging van het heilig Evangelie vernieuwen. Dit geschiedt het best in de eenzaamheid door vurige begeerten, gestadig gebed, heilige studie en samenspraak met God. Zo vernieuwd, keren zij ijveriger en geleerder tot het volk terug en zijn zoveel te beter in staat de mensen de weg ter zaligheid te wijzen.
Adam Sasbout had alle recht van spreken. Hij leefde als een kluizenaar in het klooster. Nimmer verlangde hij uit te gaan dan door de gehoorzaamheid gezonden...

Omtrent zijn leven binnen en buiten het klooster staat opgetekend, dat hij zich geheel en al gaf aan de dienst des Heren, gestadig voortgang maakte in de deugd en zijn hart naar God gericht hield. Hij leefde zeer ingekeerd, was een echt inwendig mens: „sijn meditacie hebbende nacht ende dach in die weth des Heeren".[24]
De boeren van zeker dorp buiten Leuven trokken zich daar niets van aan. Adam Sasbout had een keer gepreekt tegen hun wijze

van kermis-vieren en dat was niet goed. In plaats van tot Christus te gaan om zijn gaven deelachtig te worden door de sacramenten van de Kerk[25] - wat steeds het grond-thema was van Adam Sasbouts preken - kwamen zij zich, bij de gardiaan van het klooster, over hem beklagen.
„U kunt voortaan sturen, wie u wilt" - zeiden ze - „maar asjeblief Adam Sasbout niet meer" . . .

[1] Vita-Michiel, p. 12, 27.
[2] Vgl. a Lapide . . . in Maiores, p. 159.
[3] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 200.
[4] Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 408.
[5] Vita-Michiel, p. 14.
[6] Sermoonen, fol. 68v.
[7] Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 408.
[8] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 202.
[9] Vita-Michiel, p. 14.
[10] Sermoonen, fol. 178v.
[11] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 202.
[12] Comm. in Is., 00 p. 83a. Vgl. a Lapide . . . in Maiores, p. 206. Tirinus I, p. 602.
[13] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 202.
[14] Vita-Michiel, p. 15, 27.
[15] Sermoonen, fol. 143r.
[16] Hesse, SA 16, 1910, bl. 143.
[17] OGE 2, 1928, bl. 406.
[18] Analectes 20, 1887, p. 71.
[19] Oudheden I, bl. 194.
[20] Het hs. met de Sermoenen en Omilien, door Verburch verzameld, berust in de gemeente-bibliotheek te Delft.
[21] Historie I, bl. 294.
[22] Comm. in Is., 00 p. 194a.
[23] Sermoonen, fol. 134v.
[24] Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 408.
[25] Comm. in Is. 00 p. 208a.

Een der eerste dagen van September 1545 bedelde Adam Sasbout zijn eerste brood langs de huizen van Leuven....

Wat Michiel Vosmeer daarover in zijn levensbeschrijving oorspronkelijk heeft gezegd, is niet meer te achterhalen. Het is in ieder geval niet naar de zin geweest van pater Sedulius, wie hij de kopie van zijn werk ter inzage zond.

„Ik weet" - schreef Sedulius aan Vosmeer [1] - „wat er onder ons over het eerste brood, dat iemand heeft gebedeld, wordt gezegd. Wat gij daarover schrijft, keur ik beslist af. Het is onbeduidend en een ernstig geschiedschrijver onwaardig"....

Adam Sasbout zelf maakte van zijn eerste bedeltocht melding in een schrijven naar huis. Hij ontving hierop een enthousiaste brief van Anna Duistia met het verzoek, haar iets van dat gebedelde brood te willen zenden. Adam Sasbout zond het haar, met de dringende bede er bij, samen met hem allervurigst de hulp van de hemel af te smeken, opdat zij beiden, ieder in hun staat, in het voetspoor mochten gaan van Jezus, de Zoon van Maria [2]....

„Wat uit zichzelf Mij aangenaam is" - had Adam Sasbout God doen zeggen [3] - „is niet, zo-als de Joden menen, de tempel, doch een arm en vermorzeld hart. De mens erkenne in goede trouw de geringheid, waarin hij is geboren en, wanneer hij deze heeft erkend, trachte hij zich er van te bevrijden"....

Zo had hij gezegd, ja! Tot zijn beschaming moest Adam Sasbout echter ervaren, dat tussen zeggen en doen een groot verschil bestond, ook voor hem. Wat was er gebeurd? Samen met Ruwaard Tapper was Jan Leonard vander Eijcken aangewezen om de Leuvense universiteit te vertegenwoordigen op het concilie van Trente, dat na een lange en van vele zijden bemoeilijkte voorbereiding, eindelijk was begonnen. Jan Leonard van der Eijcken had er op gestaan, dat Adam Sasbout hem, tijdens zijn voorbereidende arbeid voor het concilie, op de zetel van de universiteit als professor van de Schriftuur zou vervangen.[4] Adam Sasbout had zich te vroeg verheugd, dat er na zijn noviciaat vanuit de Orde geen aandacht was geschonken aan zijn kennis en bevoegdheid. De uni-

versiteit was hem niet vergeten. Zij hadden hem er node zien vertrekken, nadat hun pogingen om hem te weerhouden, hadden gefaald. Nu de gelegenheid zich voordeed hem een zetel aan te bieden, lieten zij het niet na. Erger kon het wel niet, vond Adam Sasbout, die juist had verkozen verborgen te leven, liever dan op de kandelaar geplaatst te worden. Als er van liever sprake mocht zijn, ging hij liever, door zijn overste gezonden, preken en biechthoren, zo-als hij tot dan toe had gedaan. Hij behoefde dit werk wel niet geheel prijs te geven, doch voorzag heel goed, hoe zijn professoraat hem hierbij zou hinderen. Het meest hinderde hem, dat hij in de toestemming van zijn oversten niet terstond de wil van God had erkend, waaraan hij zijn eigen wil en zijn liefste verlangen eenvoudig had over te geven. Zeker, er was moed voor nodig om dit zonder bedenken te kunnen doen en Adam Sasbout was eerlijk genoeg te erkennen, dat hij die moed miste. Daarom die dringende bede aan Anna Duistia om met hem allervurigst de hulp van de hemel af te smeken. Hij verkreeg hulp van de hemel, doch op een wijze, welke hij allerminst had verwacht en waarin het evenzeer moeite kostte terstond de wil van God te erkennen. In hetzelfde jaar van zijn benoeming aan de universiteit - het eerste na zijn professie [5] - „soo creech hij een ghebreck, dat hem een ader des harten van binnen gheborsten is: alsoe, dat hij dickwyel bloet spooch, overvlodelick" . . . .
Toen hij voor de eerste maal bloed-spuwde, verborg hij het zorgvuldig, in de hoop, dat het zich niet zou herhalen. Het herhaalde zich wel. Het overviel hem zelfs een keer op de preekstoel, toen hij nauwelijks met zijn preek was begonnen en tot zijn schrik bemerkte geen zakdoek bij zich te hebben. Er werd er hem een gepresenteerd, die hij dankbaar aannam, doch na zijn mond te hebben gereinigd, dorst hij niet verder te preken.
„God wil het niet" - zei hij met hese stem [6] en verliet de preekstoel. De volgende dag stond hij er weer op en zo groot was de toeloop van het volk, dat zij, die in de kerk geen plaats konden krijgen, buiten tegen de kerkramen ladders plaatsten, de ramen open en stuk duwden om de preek te kunnen volgen . . . .
„Zo-iets is ons nog nooit overkomen" - zei de gardiaan van het klooster, die na afloop van de preek met kapotte kerkramen zat

te kijken. Hij deed navraag naar deze merkwaardige toeloop van volk en vernam toen, wat Adam Sasbout de vorige dag was overkomen. Onmiddellijk gelastte hij de pater zich onder doktersbehandeling te stellen. Het was voorlopig met preken gedaan. De doktoren - er kwamen er meerdere aan te pas - wilden eerst secuur weten, wat de oorzaak was van het bloed-spuwen. Zij konden het echter met elkander niet eens worden.[7] Adam Sasbout liet het maar zo. Hij wist wel, wat hem mankeerde. Het was zijn oude kwaal, waarvan hij zich genezen had gemeend en waarvan hij eens had moeten bekennen, „hoe quaet ende periculoes het is, sijn eyghen wil te ze(e)r aenhangende".[8] Moest hij dit weer bekennen! Deed hij werkelijk zijn eigen wil, door liever te preken dan les te geven! God wil het niet, had hij gezegd. Wat wilde God niet! Dat hij zich „verzette." Hij moest zich overgeven, zoals hij zich in het noviciaat had overgegeven, toen het er voor hem niet op aan kwam, *wat* hij deed!

„Gij ziet wel" - zei hij tot God[9] en sloeg beschaamd de ogen neer - „Gij ziet wel, wat voor mensen wij zijn. Gij ziet, hoe traag wij ons bekeren. Wij moeten geslagen en met lijden worden bezocht, willen wij de geest van penitentie aannemen. Daarom steekt Gij uw hand uit en als een goedertieren Vader kastijdt Gij ons. Desen sendt Ghij toe een heete coortse, den anderen een haestige sieckte, den derden een teerinck" . . . .

Die derde, moest Adam Sasbout erkennen, was hij zelf. Het deed hem pijn. Och, ze moesten toch vooral niet denken, dat hij zoveel beter was dan anderen. Het was waar: hij leefde ingetogen, deed zijn best klein te zijn, af te dalen en zichzelf te vergeten! Wat had hij bereikt! Hij werd tot professor benoemd aan de universiteit en hij vond het verschrikkelijk. Met al de welsprekendheid, waarover hij beschikte - hij hàd immers talenten - trad hij liever op tegen de kwalen van zijn tijd en de zonden van zijn volk! Was het dus toch effekt-bejag geweest, toen hij op de preekstoel vroeg, dat zijn vroegere zonden hem mochten worden vergeven![10] Hij meende het voortgekomen uit oprechte vreze des Heren, welke hij als „alle goed" had leren waarderen en aan anderen wilde mededelen. „Ende om dit te beter ende te lichtelijcker te vercrijghen" - had hij zijn gehoor verzocht - „laet ons tesaemen bidden:

Wees gegroet, Maria" . . . .
Dat Wees gegroet, na de inleiding op de preek, leek hem maar een losse formule, een mee-doen aan de gewoonte van de tijd! Wàs het formule! Adam Sasbout huiverde voor deze vraag, welke hem zo pijnlijk deed gevoelen, hoezeer hij het gebed van node had. Hij was tot de bevinding gekomen, hoe moeilijk en hoe zwaar het kon vallen voor God zijn geringheid te erkennen en door een algehele overgave zich er van te bevrijden. In „de praktijk" bleek zulk een overgave lang niet zo gemakkelijk als in het noviciaat, waar hij zich dag en nacht in de wet van God, met bidden en smeken, kon bezig houden. Dit was immers de taak van hen, die in een klooster woonden! Het was zijn taak. Hij had allang afgezien van de mening, dat het lezen van heidense schrijvers nuttig kon zijn om de eigen taal te verrijken, welsprekendheid te leren en de kunst om zijn gedachten in een mooie vorm te gieten. Zij kwetsten „de zenuwen der duechden". Een priester - en hij was toch priester, nietwaar - behoorde zich naarstig te oefenen in de heilige Schriftuur om de wil van God te leren kennen en de listen van de boze vijand.[11] Dit gold op de allereerste plaats voor hemzelf, die er werkelijk moeite mee had de wil van God te kennen. Het was maar goed, dat zijn hart bloedde en hem het preken belette. Wat gaf het, zolang hij enig „verzet" tegen de wil van God in zich gewaar werd, de dwaling te ontleden en de leer van de Kerk daar tegenover te zetten? Wat gaf het zó te waarschuwen tegen gevaren, welke evengoed konden schuilen in de omgang met mensen als in schilderstukken, waarop oneerbare dingen werden voorgesteld? [12] Wat gaf het, dreigend als een profeet, zijn stem te verheffen tegen hen, die dagelijks verscheiden soorten wijn drinken: Rijn-wijn, Franse wijn en dergelijke? Zij drinken daar veel van en toch worden zij niet dronken. Zij hebben de gewoonte van te drinken aangenomen [13] . . . .
O, die gewoonten van de mensen! Het liep weer tegen Vastenavond. Als hij mocht spreken, zo-als hij zich voorstelde te spreken, zouden ze hem zeker tegenwerpen: „Die tijdt eyschet, tis nu gheoorlooft te lopen ende te rasen, tis Vastenavondt" . . . .
Adam Sasbout wist precies, wat de mensen, wat zelfs de geestelijken zouden zeggen. „Nu mogen wij eten en drinken, morgen

niet. Morgen moeten wij vlees derven. Laten wij dus eten, zolang het ons geoorloofd is. Laten wij ons opvullen met wijn, eer de tijd voorbij gaat" . . . .
„Maar het uur komt" - antwoordde Adam Sasbout hun later [14] - waarop de Vasten begint, te weten om twaalf uur 's nachts! En terwijl het vlees nog tussen uw tanden steekt, roept gij als gekken:

> Helpt ghebeueren, helpt knopen,
> Want die Vastelavont wil ons ontlopen" . . . .

En alsof hij de mensen alweer voor zich zag, rekende hij hun „die manieren ons levens" [15] voor. Ik bid u - vroeg hij - mij te zeggen, wat wij dagelijks doen! Als ge naar mij wilt luisteren, zal ik het u zeggen.
De een is belust op nieuwtjes en doet naarstig navraag naar hetgeen hem het meest interesseert. Hij vraagt, wat de keizer doet, wat de koning van Frankrijk om handen heeft en of de Turk misschien deze kant uitkomt. Over deze dingen „kallen" wij binnen- en buitenshuis, zelfs in de kerk.
Een ander brengt de dag door met op zijn gemak te gaan wandelen.
Een derde speelt op luit en fluit.
Een vierde verdoet zijn tijd met rekenen en geld te tellen.
Een vijfde zoekt zijn vertier in dobbelen, spel en minnekozen en brengt alzo zijn tijd in zonden door.
Ziet, met zulke dingen houden wij ons bezig! Maar dunkt u niet, dat deze dingen ernstig bestraft dienen te worden? Ja, zeer ernstig, want als wij dit doen, vergeten wij de profeten. Wij vergeten Paulus en verzuimen de Evangeliën te lezen . . . .
Toen hervond Adam Sasbout zichzelf. Zijn prikkelbaarheid ontspande zich. Zijn zenuwen, welke hem de baas dreigden te worden, kwamen tot rust in een lied op de eeuwigheid, waarin deze „serafijnse man" [16] al de liefde van zijn bloedend hart voor de mensen uitzong:

> O, elendige menschen, ende inder eewicheyt elendich!
> En wat is toch inder eewicheyt elendich!
> Sonder eynt elendich te wesen!
> O, EEWICHEYT [17] . . . .

Met een schitterende inaugurale rede, waarin hij aantoonde, dat de Kerk, waarvan de paus van Rome het hoofd is, de ware Kerk is [18] van Christus, aanvaardde Adam Sasbout zijn ambt als professor aan de universiteit. Hij had het nuttig, zelfs noodzakelijk geoordeeld, een dergelijk onderwerp te behandelen. Hij kende zijn tijd. Wat hij van Franciscus en Bernardus getuigde, was hij zelf: een ware zoon van de Kerk, die zijn liefde tot haar uitsprak in een waardig, wel-doordacht pleidooi, waarin hij heel zijn belezenheid in Kerkvaders en contemporaine literatuur, zonder een zweem van grootdoenerij ten toon spreidde. Hij haalde er Hebreeuws in aan, opdat zijn bewijsvoering zoveel te sterker zou zijn.[19] Maar ook weer echt Adam Sasbout, zo-als hij zichzelve inleidde.
„Tot nu toe" - zei hij - „was ik hier slechts toehoorder. Thans treed ik op om het woord te voeren over zaken, welke ik niet eens voldoende heb bestudeerd". . . .

[1] v. Heel, Onbekende bizonderheden, NS 4, 1930, bl. 303.
[2] Vita-Michiel, p. 12, 27.
[3] Comm. in Is., 00 p. 244a.
[4] Vita-Michiel, p. 40, 44.
[5] Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 411.
[6] Vita-Michiel, p. 17.
[7] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 206.
[8] Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 405.
[9] Sermoonen, fol. 99r.
[10] Sermoonen, fol. 177r.
[11] Sermoonen, fol. 120r.
[12] Verburch, fol. 65r.
[13] Verburch, fol. 61r.
[14] Sermoonen, fol. 74r.
[15] Verburch, fol. 56r.
[16] Jonghen, Nuptiae. . . . p. 456. Vgl. in hetzelfde werk de index rerum notabilium.
[17] Sermoonen, fol. 115v.
[18] Oratio quodlibetica, 00 p. 678 ss.
[19] Vita-Michiel, p. 4.

Leest de levens van de heiligen. En of zij nu Antonius heten of Hilarion, Paulus, Bernardus, Dominicus of Franciscus, zij zijn welhaast allen tot buitengewone heiligheid gekomen door het lezen van de heilige Schrift, vooral van de profeten. Zij hebben hun leven gericht naar de wil en de wet van God, in die heilige boeken vervat, en aldus zijn zij tot zulk een hoge volmaaktheid gestegen. Zo schreef Cornelius a Lapide [1]....
Voor Adam Sasbout, die een bizondere voorliefde had voor de profeet Isaias, diende de lezing van de heilige Schrift op de allereerste plaats tot opwekking en tot omvorming in Christus.[2] Niets achtte hij nuttiger dan het lezen van de Schriftuur [3]....

Als plaatsvervanger van Jan Leonard vander Eijcken doceerde Adam Sasbout de brieven van Sint Paulus. In een van zijn eerste lessen gaf hij duidelijk zijn standpunt te kennen. De mening van Chrysostomus volgend, duidde hij in de inleiding op de brief van Sint Paulus aan de Romeinen, het eerste deel van de brief aan als dogmatisch, het tweede als etisch. Bij de behandeling van de tekst verried hij zichzelf, toen hij opmerkte, dat het eerste deel aangenamer was voor hen, die zich op de theologie toelegden.[4] Zijn verklaringen waren inderdaad meer theologisch dan kritisch. Hij hield zich strikt aan de tekst en vermeed alle nutteloze bijkwesties.[5] Helder en ordelijk ging hij te werk, waarom hij een „onsterfelijcke lof meriteert bij alle christenen, selfs bij die geene, die de Roomsche Religie aldermeest tegen zijn, onder welcke men seyt, nochtans ook eenige gevonden zijn, die hem den titel van den gulden uytlegger toe-eygende".[6] Deze titel is een indirekte lofprijzing op Jan Leonard vander Eijcken gewoonlijk Jan Hassel genoemd, op wiens methode van les-geven Adam Sasbout stelselmatig voortbouwde. Hij volgde zijn leermeester, zo-als vóór hem in de Kerk de voortreffelijkste mannen - niet belust op nieuwigheden [7] - hun leermeesters volgden, zolang zij konden. Dat was opbouwend werk verrichten en zulk opbouwend werk lag geheel in de lijn van Adam Sasbout. Hij hield er gerust een eigen me-

ning op na, dorst best zelf te denken, doch behield het goede, dat hij bij anderen aantrof. Hij deed dit wel bij Luther, Zwingli, Oecolompadius en hoe zij verder heetten, die de Kerk aanvielen. Waarom dus niet bij eigen mensen! Uit dit ruime inzicht sproot zijn meer redelijke verdediging voort van de Kerk, waardoor hij zich gunstig onderscheidde van de meeste Leuvense godgeleerden.[8]
Aldus een Utrechts predikant, die Adam Sasbout rangschikte onder de Bijbelvrienden, levend in een tijd, toen Rome het licht van Gods Woord schuwde! De predikant had blijkbaar de inhoud van Adam Sasbouts derde dissertatie, gehouden bij zijn promotie in 1543, over het hoofd gezien. Hij had daarin op de beste gronden bewezen, dat de zin van de Schriftuur lang niet altijd duidelijk was en dat, voor een juist verstaan van de Schrift, heel wat meer werd vereist dan alleen het bezit van natuurlijke geestesgaven! Adam Sasbout bezat die gaven van geest ongetwijfeld, doch liet er zich, ook als professor van de universiteit, niets op voorstaan. Wanneer hij als zodanig stelling nam tegen het „nieuwe" Evangelie, deed hij het in de heilige overtuiging zich in het huis van God te bevinden: in de katholieke Kerk, de zuil, het fundament en de zetel van de waarheid, hetgeen voor hem een prikkel was tot een zuiver leven.[9] Behalve op een konstant gebed en een nederig gemoed, kon zulk een zuiver leven slechts op een zuivere leer bevestigd zijn. Hoe wist hij, vooral tegenover het „nieuwe" Evangelie, dat hij zuiver was in de leer?
„De nieuwe leer" - verklaarde Adam Sasbout [10] - moet nauwkeurig worden getoetst aan de leer, eertijds door de Kerk over heel de wereld aanvaard. Wijkt zij hiervan af, dan dient zij te worden bestreden en zonder aarzelen verworpen als goddeloos en ketters. Zo deed Paulus. Zo deden na hem Irenaeus, Tertullianus, Augustinus, Hieronymus. Dit zij ook onze houding, wanneer het bijvoorbeeld gaat over de verering der Heiligen of, over het vagevuur. Welke is de geschiedenis van deze dogma's? Wat leerde hieromtrent vóór vijf-honderd jaren Sint Bernardus? Wat leerden omstreeks drie-honderd en daarvoor Ambrosius, Augustinus en Hieronymus? Wat leerde Tertullianus ten tijde van keizer Severus en Antonius Caracalla? Hetzelfde, wat thans de katholieke Kerk leert: de Heiligen *mogen* worden vereerd en er *is* een vage-

vuur. De traditie, dat wil zeggen: de leer van de Kerk, bevestigt de openbaring" . . . .

Dat liet aan duidelijkheid niets te wensen over en toonde aan, door welke geest Adam Sasbout was bezield: een geest, lijnrecht tegenover die van de ketters van zijn tijd.

„Zij zijn" - verklaarde hij ten overvloede [11] - „wel verre verwijderd van de bescheidenheid van de aartsengel Michaël, die niet eens een vervloeking dorst uit te spreken over de duivel. De ketters schrikken er niet voor terug Augustinus, Hieronymus en Basilius, die toch echt geleerde mannen zijn, met hun smaad te overladen. Zij durven het bestaan der Kerk zelf aan te vallen en hun godslasterlijke mond tegen haar te openen, wat wel heel duidelijk bewijst, door welke geest zij worden gedreven" . . . .

Het is de vraag, of de Utrechtse predikant, die Adam Sasbout alleen uit zijn preken kende en hem daarom een, in zijn ogen, meer redelijke verdediging van de Kerk toeschreef, zich niet even zou hebben bedacht, indien hij uit diens wetenschappelijke werken van zijn stelling-name tegen de ketters had kennis genomen! Deze ketters waren immers des heren predikanten roemruchte „voorgangers" en van hen gold evenzeer, wat Adam Sasbout vanaf zijn leerstoel aan de universiteit over de heidense wijsgeren zeide, dat zij namelijk - in plaats van God te zoeken, wat hun enige studie behoorde te zijn - dwaas waren geworden: zij verzuimden in daden om te zetten, wat zij door studie te weten waren gekomen. „Zo zijn er heden ten dage velen" - voegde hij er aan toe [12] - „die over God disputeren, doch zij doen dit niet om met heel hun ziel Hem aan te hangen en dagelijks in liefde tot Hem toe te nemen. Zij verliezen zich in allerlei gedachten en disputen oftewel tweespraken en het is te vrezen, dat hun hetzelfde overkomt als die heidense wijsgeren: zij worden door God verlaten en vervallen tot grote dwalingen en schandelijke begeerten. Er staat immers geschreven: hun onwijs hart is verduisterd. Dat wil zeggen: hun onverstand is in nevelen gehuld van valse meningen" . . . .

Het was scherp gezegd, het was nodig. „Ten tijde van de Apostelen" - zei hij met droeve bezorgdheid [13] - „werd uit het leven geen argument of oordeel getrokken omtrent de leer. Heden ten dage gelden er bij ons echter wel zodanige verlangens, dat er nau-

welijks onderscheid bestaat tussen katholiek en ketter".
Op de preekstoel verzweeg Adam Sasbout zulke dingen. Daar sprak hij van hart tot hart met de mensen over de weldaden, welke de Vader door Christus heeft bewezen.[14] Hij kon alleen niet begrijpen, hoe zij, die door de heilige Geest waren gezalfd en in wier hart de Geest riep: Abba, Vader.... hoe zij niet altijd verheugd waren, noch de ijdelheden van de wereld vaarwel zeiden.[15] Toch wist hij heel goed, hoe de bekering en heel het leven van de mens genade is van God, zijn gave, waardoor wij tot de eeuwige heerlijkheid geraken. Hij bleef echter aldoor maar hameren op de gaven van God, opdat de mensen ze eindelijk zouden gaan waarderen. Zo hamerde hij op de leerstoel van de universiteit aldoor op de Schrift, wijl hij mannen wilde vormen, die de storm konden weerstaan.
„Wie de Schrift kent" - zei hij tot zijn leerlingen[16] - „draagt in zijn hart een onwrikbare rots tegen de Lutheranen, Zwinglianen en anderen van dat soort zuurdeeg"....
Zulk een schertsende toespeling op een bekende Schriftuurtekst ontglipte hem in het vuur van zijn bewijsvoering. Hij hoedde er zich overigens zorgvuldig voor nooit schandelijke of dwaze dingen te zeggen, waardoor hij zich bij anderen belachelijk kon maken. Dergelijk gepraat was, volgens de Apostel, gewone christenen al onwaardig, laat staan priesters.[17] Adam Sasbout was er van nature te fijn-beschaafd voor. In zijn spreken en doen had hij iets van een aristokraat. Hij liep kaarsrecht en al hield hij de ogen meestal neergeslagen, er was niets gemaakts in zijn houding. Zijn habijt zag er altijd keurig-netjes uit. Hij was heus niet de mening toegedaan, dat een arme monnik er bepaald vies en slordig uit moet zien. Evenmin was hij van mening, dat een geleerd man beslist ijselijk-verstrooid behoort te zijn en zijn leerlingen niet behoeft te kennen. Adam Sasbout hield nauwkeurig aantekening van hen, die zijn lessen volgden[18] en hij had wel zoveel eerbied voor hen, dat hij langzaam dikteerde. Hij droeg zijn lessen uit het hoofd voor[19] en kon aldus zijn studenten gemakkelijk in het oog houden. Wanneer hij bemerkte, dat deze of gene hem niet kon bijhouden, herhaalde hij uit zichzelf, wat hij had gezegd. Alleen op zijn scripta's, welke hij regelmatig onder zijn leerlingen liet rond-

gaan, was hij waarlijk „slordig". Hij gaf er weinig om, of ze altijd bij hem terugkwamen....

Adam Sasbout werd 1548 door zijn overste benoemd tot opvolger van pater Tacitus Nikolaas Zegers, lector in de Schriftuur aan de kloosterschool der Minderbroeders te Leuven.[20] Verscheidene studenten van de universiteit kwamen ook hier zijn lessen volgen. Onder hen waren er, op wie Adam Sasbout zijn - in de Orde beroemd geworden [21] - gezegde toepaste: Menigeen leidt in de wereld schipbreuk, die in de kloosterlijke staat, als op een veilig schip, behouden de haven had bereikt. Eerlijkheidshalve had hij er aan toegevoegd: Ende inder religie vergaen sij, die inder werelt behouden geweest souden hebben.
Een dergenen, die in de kloosterlijke staat, als op een veilig schip de haven wenste te bereiken, was Frans de Coster.[22] Hij wilde Jezuiet worden, Zijn ouders waren er tegen....

1 a Lapide.... in Maiores, p. 11.
2 Comm. in Ep. II ad Tim., 00 p. 486a.
3 Comm. in Ep. II ad Tim., 00 p. 518a.
4 Comm. in Ep. ad Rom., 00 p. 319a.
5 Dupin bij Hesse, SA 15, 1909, bl. 341.
6 v. Bleyswyck, bl. 406.
7 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 204.
8 Montijn I, bl. 209.
9 Comm. in Ep. I ad Tim., 00 p. 495a.
10 Comm. in Ep. ad Gal., 00 p. 342a.
11 Comm. in Ep. Jud., 00 p. 481a.
12 Comm. in Ep. ad Rom., 00 p. 262b. Vgl. Herincx I, p. 4.
13 Comm. in Ep. Jud., 00 p. 483a.
14 Comm. in Ep. ad Col., 00 p. 466a.
15 Comm. in Is., 00 p. 197b.
16 Comm. in Ep. II ad Tim., 00 p. 518a.
17 Comm. in Ep. ad Eph., 00 p. 439b.
18 Vita-Michiel, p. 13.
19 v. Heel, AFH 24, 1931, p. 201.
20 Schmitz, bl. 104.
21 Sermoonen, fol. 35r. Vgl. Marchant, p. 66.
22 OGE 9, 1935, bl. 307.

In zijn eerste preek op „Asschen-Woensdach" zei Adam Sasbout: „Het is te laken, zo wij bij de studie de lof der mensen zoeken en begeren met de vinger te worden nagewezen, terwijl men zegt: Dat is een geleerd, een welsprekend man, enzovoort"[1].... Dit zei dezelfde man, die - om zijn welsprekendheid gevierd - er rond voor uit dorst komen, dat veel preken de mensen niet beter maakte. En wilt ge weten, waarom!
„Onze preken" - zei Adam Sasbout[2] - „deugen niet. Zij missen de verborgen kracht van de liefde. Zij leven niet. Het is onze eigen schuld. Wij zijn niet, wat wij behoren te zijn: waarachtige versmaders van de wereld. Daarom zijn ook de mensen, zo-als wij ze zien. Het Woord van God is bovenmate zoet. Het zou een „alder puerste wijn" zijn, zo het uit een „puer vadt" werd geschonken"....
Zulk een „puer vadt" was anders Adam Sasbout zelf, die onder de jongere Schriftuurverklaarders[3] van zijn tijd doorging voor een man van smetteloos leven, op wie van toepassing was, hetgeen van de serafijnse doktor Sint Bonaventura stond geschreven: Hij ontvlamde zijn gehoor evenzeer tot vroomheid, als hij het door wijsheid verlichtte[4]....

Ofschoon meer theoloog, ging Adam Sasbout bij zijn Schriftuurstudie zeer kritisch, dat wil zegen: systematisch, te werk. Nauwkeurig hield hij de nieuwste Bijbel-uitgaven bij[5] en raadpleegde zowel de Hebreeuwse tekst als de oude Latijnse versies en de Septuagint. Hij ging te rade bij Kerkvaders en ketters, bij oude en nieuwe kommentatoren en liet liever een tekst weg, dan hem onverantwoord te aanvaarden.[6] Als regel week hij in zijn verklaringen niet af van de gangbare mening in de Kerk. Door aldus vast te houden aan de mening van de Kerk, kon hij zulk een scherp onderscheid maken tussen ware en valse Schriftuurverklaring. Zo wees hij beslist van de hand, dat de mystieke zin van de Schrift door de Vaders van de nieuwe wet was uitgevonden, of door iemand, die aldus geloof en zeden wilde onderwijzen.[7]

„Neen, - zei hij - „de mystieke zin is door de heilige Geest zelf in de Schrift gelegd". . . .
Adam Sasbout stond hierin natuurlijk niet alleen, evenmin als hij alleen stond in het opsporen van de scholastieke terminologie bij de theologen, die - zo-als hij zeide [8] - de Schriftuur zo gaarne allegorisch verklaarden. Als het er echter op aan kwam, poneerde hij gerust een heel eigen sententie.[9] Deed hij dat om voor een geleerd man te worden gehouden? Geenszins. Wat hij in anderen laakte, laakte hij in zichzelf het meest. Van de andere kant achtte hij het volstrekt niet met zijn streven om altijd de minste te zijn in strijd te weten, welk een groot talent hem door God was geschonken. Hij gebruikte dat talent om de waarheid te achterhalen, wist echter drommels goed, dat hij hierin niet altijd even gelukkig was [10] en ook wel eens een gedwongen verklaring leverde.[11] Hoe kon het anders! Zelf had hij indertijd op degelijke gronden betoogd, dat de zin van de Schriftuur lang niet altijd even duidelijk was. Hij was hier wel zo diep van overtuigd, dat het nimmer in hem opkwam, dat zijn verklaring wel eens zeer-juist [12] kon zijn en een enkele maal zelfs de enig-juiste.[13] Adam Sasbout liet de waardering van zijn werk aan anderen over. Zij mochten zijn interpretatie van bepaalde teksten gerust als de meest-duidelijke [14] beschouwen, of als de meest-geleerde [15] en, als ze er zin in hadden, als de subliemste en de verhevenste.[16] Hij liet zich daar niets aan gelegen liggen, hij gaf zijn mening eenvoudig, zo-als hij ze voor zijn geweten dacht te kunnen verantwoorden. Om diezelfde reden scheen hij het angstvallig te hebben vermeden een bepaalde scholastieke richting voor te staan. Zijn geweten weerhield hem partij te kiezen. Hij stond boven de partijen, zo-als God er boven staat. Zo universeel als hij was in zijn godsvrucht, zo universeel was Adam Sasbout in zijn wetenschap. Hij kende Sint Thomas en volgde hem, als welhaast de enigste van zijn tijdgenoten [17] in diens mening omtrent het alleen-zaligmakende geloof, zonder de werken van hoop en vrees, van liefde en penitentie uit te sluiten. Over de grote mannen van de Orde sprak hij echter wel zo zelden, dat hieruit slechts valt af te leiden, hoezeer het hem voor alles om de waarheid was te doen en niet om de auteur. Waar hij de waarheid niet vond, liet hij elke auteur in de steek, onverschillig of

hij Hieronymus heette of Augustinus, Erasmus, Jan Hassel[18] of Philippus Melanchton.

Voor Adam Sasbout was de waarheid Christus, zijn verlossing en zijn verrijzenis, waar immers, zo-als hij eens met betrekking tot de predikanten had gezegd, heel de Schrift om draaide. Wanneer het over Christus ging, of over goddelijke en hemelse dingen, kende Adam Sasbout maar één zin van de Schriftuur, de letterlijke zin.[19] In die letterlijke zin verstond hij Paulus' woord aan de Romeinen, dat hij omwille van zijn broeders veroordeeld en van Christus gescheiden wilde zijn.[20] Het was voor hem de uiting van de allerhoogste liefde, zo-als het de allerhoogste liefde van de Vader was geweest, dat zijn Zoon de Verlosser was van de mensen, hun ellende op zich nam en zichzelf voor hen offerde aan het kruis.[21] Daarom was het de enigste wens van Adam Sasbout aldoor te groeien, aldoor toe te nemen in kennis van God en van Christus. Door die kennis werd hij deelgenoot aan de overige gaven van God.[22] Hij wilde, om in de trant van zijn kommentaren te spreken, heel beslist het tiende part zijn, dat God toekwam en dat tiende part moest heilig zijn. God schonk zijn gaven, zijn vreugde en zijn rijkdom pas volledig aan de heiligen in de hemel. Niettemin mocht heel de aarde, volgens Adam Sasbout, wel het land der heiligen heten. Velen waren er heilig en allen moesten er heilig zijn. Tot een woonplaats van heiligen, niet van goddelozen, was de aarde door God geschapen. En wijl hij tot het getal der eersten wilde behoren, smeekte hij God hem te willen kastijden om zijn zonden, hem als uit de slaap te wekken, opdat hij mocht leven en het leven in hem bewaard mocht blijven.[23] Zo-als God aan zijn Kerk haar ongerechtigheden vergaf, zo mocht Hij het hem doen en hem, evenals haar, door Christus verrijken met vele goederen: charismata, genaden, vertroostingen.

Alles bracht Adam Sasbout terug tot God, in Hem leefde hij en.... in Christus, bij wiens geboorte de aarde zulk een wonderbare medewerking had verleend: Christus, die van de hemel was, werd op aarde geboren. Christus en diens kruis waren de macht, waarmee God over de mensen heerste en, door de prediking van de Apostelen, hen tot zijn rijk bracht: het nieuwe, geestelijke rijk, de Kerk, waarin de gelovigen een hemels leven leidden, bevestigd

in geloof, hoop en liefde. Dit hemelse leven werd belaagd door de duivel, die Adam Sasbout de stokebrand noemde, omdat hij vorsten, ketters en andere vijanden van de Kerk aanzette om de christenen te vervolgen. Hierdoor werd God beledigd, doch God was gelukkig niet als de mensen, die op wraak zinnen: God zint alleen op genade en vergiffenis. Om ons genade en vergiffenis, dat is: rechtvaardigheid, te verwerven, was Christus verrezen. En wijl Hij is verrezen, geloven wij, dat Hij de Zoon is van God, de Verlosser van de wereld. Om zijn verrijzenis konden wij geloven in zijn lijden en zijn godheid, werden wij bevestigd in de hoop op eigen opstanding.[24] Sint Paulus noemde dat: deelgenoot zijn in Christus' lijden en verrijzenis.
„Goed" - zei Adam Sasbout - „maar dan betekent dat voor ons ook, in nieuwheid van leven wandelen, zo-als Hij ons is voorgegaan". . . .

Deze nieuwheid van leven werd ons geschonken in het doopsel. Op die dag werden wij verlost uit de slavernij van de zonde en van de duivel. Daarom smeekte hij God, dat het geloof in hem sterker mocht worden: versterkt, opdat hij, gelovende, in staat mocht zijn alle obstakels te verwijderen, welke hem beletten tot de eeuwigheid te geraken. Wat hij hiertoe nodig had! Het Evangelie, de wet: middelaar tussen God en hem, zo-als Mozes de middelaar was geweest tussen God en zijn uitverkoren volk.[25] Het Evangelie schonk Adam Sasbout de kracht standvastig te zijn in het geloof, schonk hem mannen-kracht om tot de volheid van Christus te geraken in diens mystieke lichaam.
„Ik gebruik hier het woord man" - zei Adam Sasbout[26] - „om in geestelijke zin alle sekse te omvatten". . . .
Een man van zulk een doorleefd geloof moest mensen kweken, die wisten, wat het geloof hun waard was. . . .

Adam Sasbout werd eens gevraagd, wie van zijn leerlingen hij het hoogste schatte.
„Over velen" - antwoordde hij[27] - „verblijd ik mij, maar twee zijn er volmaakt in heiligheid en wetenschap: Nikolaas Pieck en Daniël van Arendonck, beiden bestemd om wonderbare luister bij

te zetten aan de arme Orde van Sint Franciscus en aan de gehele Kerk van Christus"....

Nikolaas Pieck en Daniël van Arendonck werden beiden in 1572 om het geloof ter dood gebracht: de eerste als aanvoerder van de martelaren van Gorkum, die te Brielle, de laatste als aanvoerder van de martelaren van Alkmaar, die te Enkhuizen werden vermoord....

[1] Sermoonen, fol. 80r.
[2] Sermoonen, fol. 68r.
[3] Estius.... in Omnes I, p. 98. II, p. 907.
[4] a Lapide.... in Maiores, p. 98. Dit hoofdstuk is verder grotendeels opgebouwd op teksten, als karakteristiek voor Adam Sasbout aangehaald in hetzelfde werk pp. 109, 238, 244, 324, 374, 417, 421, 450, 455.
[5] Comm. in Is., 00 p. 243a.
[6] Estius.... in Omnes I, p. 129.
[7] Vgl. de Bukentop, Medulla, p. 54.
[8] Vgl. Estius.. ..in Omnes II, p. 965.
[9] Vgl. de Bukentop, Medulla, pp. 9, 10, 54, 77, 87. Estius.... in Omnes II, pp. 941, 1248. Herincx I, pp. 129, 247, 277 en IV, p. 39 a Lapide.... in acta, pp. 337, 537.... in Omnes, pp. 25, 70, 86.... in Maiores, pp. 109, 238, 244, 374, 449, 492. Tirinus I, pp. 584, 598, 612, 613, 617, 624, 630, 636, 643, 647, 650, 651 en II, pp. 1153, 1236.
[10] Estius.... in Omnes II, pp. 664, 6888.
[11] Estius.... in Omnes I, p. 158.
[12] Jonghen, Vera Fraternitas, p. 622.
[13] Estius.... in Omnes II, p. 1243.
[14] a Lapide.... in Omnes, p. 606.
[15] Estius.... in Omnes II, p. 1243.
[16] a Lapide in Maiores, p. 324.
[17] a Lapide.... in Maiores, pp. 351, 455.... in Omnes, p. 426. Vgl. Estius.... in Omnes I, p. 169.
[18] Estius.... in Omnes I, p. 11.
[19] Vgl. de Bukentop, Medulla, p. 25.
[20] Vgl. Herincx III, p. 213.
[21] Vgl. Herincx IV, p. 39.
[22] a Lapide.... in Acta, p. 338.
[23] Vgl. Tirinus I, p. 619.
[24] a Lapide.... in Omnes, pp. 70, 86.
[25] Tirinus II, pp. 1080, 1153.
[26] Vgl. Estius.... in Omnes II, p. 622.
[27] Kronenburg, Neerlands Heiligen, bl. 5.

JAN ADRIAENS VAN DER GOUDE

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN
P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Wie zich met de literatuur van de Minderbroeders in de middeleeuwen bezig houdt, ziet zich geplaatst tegenover een flinke groep schrijvers, die allen afkomstig zijn uit Gouda en die werk geleverd hebben, dat in zeer grote oplagen verspreid is.[1] Een van hen is Jan Adriaens van der Goude.[2]

Door aankoop verkreeg de Goudse Librye het volgend werkje van hem.[3]

Een goude(n) Cyborrie des weerdigen Sacrame(n)ts des outaers. In welcke dat allen simpele(n) en(de) ongheleerden mensche(n) ghethoont wort die warachticheyt en(de) weerdicheyt des heylighe(n) Sacraments/ met veel schoone en(de) profitelijcke leeringhen /allen Christen menschen grootelijck van noode. Ghemaect en(de) tsamen vergadert va(n) broeder Jan Adriaens/van der Goude. Minrebroed(er) tot Mechelen. Nemet in da(n)cke. F(rater) J(an) G(oude).

Houtsnede (Een Monstrans tussen twee staande engelen).

(Hieronder) Luce xxij. Doet dit tot mijnder ghedenckenisse.

Titel rood en zwart. 237 bladen in goth. druk in 8.

Op bl. 237 vs.: Dit boecxken is gheuisiteert en(de) gheapprobeert biden eerweerdighen Heere M. Peeter Curcio. Doctoor inder heyliger Godheyt en(de) opperprochiaen in sinte Peeters kercke te Louen. En(de) is geprent Thantwerpen op dye Lombaerde veste teghen dye Gulden hant ouer. By my Symon Cock. Int Jaer ons Heeren M.CCCCC en(de) liij den xxij Dece(m)bris. Met Keyserlicke Priuilegie va(n) vier iare(n).

Inhoud.

Bl. 1 Titel.

Bl. 1 vs. Privilegie.

Bl. 2-6 vs. Prologhe oft voorredene des boecx.

Bl. 7 r. Een cort begrijp oft inhoudt des boecx.

Bl. 7 vs-106 r.: Int eerste deel wort v bewesen mit scriftueren, mit figueren, en(de) met natuerlicke redene(n), die hoocheyt

en(de) excellencie, die cracht en(de) virtuten des weerdighen heylighen Sacraments. Noch wort v hier verclaert die salighe insettinghe des heylighen Sacraments. En(de) om wat saken dat Christus Jesus dit costelijck testament achter ghelaten heeft.

Bl. 106 r.-133 r.: Dat tweede deel des boecx leert, waero(m)me dat die gemeyne leecke me(n)schen dat heylighe Sacrament nyet also wel ontfanghen onder die ghedaente van wijn als van broode.

Bl. 133 r.-193 vs.: Dat derde deel des boecx tracteert hoemen ten heylighen Sacramente gaen sal: en(de) hoe een me(n)sche deuotelijc he(m) selue(n) daer toe bereyde(n) sal.

Bl. 193 vs.-221 r.: Dat vierde deel des boecx is een corte verhalinge van alle het ghene dat hier voor gheseyt is.

Bl. 221 r.-227 r.: Dat vierde (moet zijn vijfde, er staat foutief vierde gedrukt) deel des boecx hoemen deuotelijck Misse hooren sal.

Bl. 237 vs. Approbatie.

Van hetzelfde werk werd een uitgave van M.CCCCC. en(de) LII (1552) vermeld in Cataloog van Leeuwen nr. 98 (October 1898) nr. 12.

Jan Adriaens publiceerde ook: Dat Symbolum des heiligen kersten gheloofs . . . . bescreven door den heylighen bisschop Athanasius en uutgeleit in onze duytsche tael deur broeder Jan Adriaens van der Goude. Minrebroeder tot Mechelen. Dirks[4] noemt een uitgave van 1556, verschenen te Antwerpen bij Gregoris de Bonte in den scilt van Basele op de Camerpoort-brugge. Schmitz[5] kent nog een uitgave van 1553, terwijl volgens een aantekening op het provinciaal archief van de Minderbroeders te Weert[6] nog een uitgave van 1555 moet bestaan.[6]

1 W. Schmitz, O.F.M., Het aandeel der Minderbroeders in onze middeleeuwse literatuur. Utrecht (1936) blzz. 34-35.
2 S. Schoutens O.F.M., Martyrologium Minoritico-Belgicum (Hoogstraten 1902) plaatst zijn gedachtenis op 1 Januari blz. 5.
3 Onvolledig bij S. Dirks O.F.M. Histoire littéraire et bibliographique, Antwerpen (1885) blz. 89. Zie Schmitz a.w. blz. 111. D. van Heel O.F.M., De Minderbroeders te Gouda I (Gouda 1947) blzz. 81-82.
4 Dirks a.w. blzz. 89-90. Van Heel a.w. blz. 82.
5 Schmitz a.w. blz. 111.
6 Aantekeningen blz. 1314.

EEN BRIEF VAN PATER FIDELIS A FANNA O.F.M. AAN EEN ONBEKENDE NEDERLANDSE MINDERBROEDER

DOOR DR WILLIBRORD LAMPEN O.F.M.

Pater Fidelis Maddalena, naar zijn geboorteplaats genoemd Fidelis a Fanna, is de grote organisator geweest van de uitgave van de *Opera omnia S. Bonaventurae,* die te Quarachi verscheen van 1882-1902.

In 1869 had hij zijn lectoraat om gezondheidsredenen moeten neerleggen. Tijdens zijn verblijf te Rome in 1870 werd het plan opgevat om de werken van Sint Bonaventura in een nieuwe uitgave te doen verschijnen. Pater Fidelis werd daartoe aangemoedigd door de toenmalige Generaal Pater Bernardinus a Portugruaro. Reeds 14 Juli wendde zich Pater Fidelis in een circulaire tot de voornaamste bibliotheken van Europa.[1] Er ontwikkelde zich een aanzienlijke correspondentie over de handschriften van de Doctor Seraphicus. Twee brieven op Nederlanders betrekking hebbende zijn reeds gepubliceerd,[2] een van P. Fidelis a Fanna aan Pater J. R. J. Zegers O.P. te Utrecht (12 Februari 1872) en van Prof. W. Moll aan Pater Fidelis a Fanna (Amsterdam 16 December 1876). Hier publiceren wij een derde brief uit het Archief van het Collegio di S. Bonaventura te Quaracchi. Deze brief is een minuut, een ontwerp of klad. Met zekerheid is niet te zeggen, aan wie de brief zelf gericht is. In het Provinciaal Archief van de Minderbroeders is zij niet aanwezig. Wel is daar een schrijven van de Generaal van de Orde aan de toenmalige Archivaris Pater Antonius Franciscus Nieuwenhuizen, waarbij deze op 20 Mei 1875 wordt aan gewezen als socius voor een in Nederland te ondernemen speurtocht.

1 Tekst van deze circulaire in Collectanea Franciscana Neerlandica I (1927) blzz. 432-435. Aldaar ook op blzz. 389-437 de geschiedenis van de Bonaventura-editie.

2 Beide brieven werden gepubliceerd in Collectanea Franciscana Neerlandica I (1927) blzz. 435-436.

Wij laten thans de tekst van het schrijven volgen:

Venezia, S. Francesco della Vigna, 28 Septembris 1871.

Reverende Pater,

Libentissime fateor votis meis ac praecibus plene a Vobis satisfactum fuisse, meque ideo pergratum in Vos animum servare palam facio.

Cum tam paucae sint Bibliothecae in parva vestra Hollandia, etiam atque etiam obsecro ut, quae supersunt meae epistolae exemplaria ad Bibliothecas Daniae, Svetiae et Norvegiae mittatis. Si ea minime sufficiunt pro omnibus totius Daniae, Svetiae et Norvegiae Bibliothecis, totidem ad Vos mitti jubeam exemplaria, quot a me postulaveritis.

A Praefecto Bibliothecae Lugduno-Batavae (Leiden) negativum quidem sed perhumanum accepi responsum.

Nonnulla ex operibus quae humanissimus Praefectus Bibliothecae regiae Hagae-Comitum ad me transmittere paratus est, opportuno tempore petam.

Sanderus ex catalogo cod. mss. Bibliothecae Trajectinae ad Rhenum ibidem impresso an. 1608, inter alia quae recenset S. Bonaventurae opera refert quoque Dialogum Bonaventurae de creatione mundi et ejus redemptione, et ejusdem epistolas declarantes Regulam S. Augustini. Utinam adhuc extarent in Bibl. Trajectina duo praedicta opera! inedita quippe sunt. Hinc magno cum desiderio indiculum mss. operum S. Bonaventurae a Bibliothecis Trajectinis expecto. Curetis, obsecro, ut quamprimum praefatum indiculum accipiam.

In mea epistola ad Bibliothecarios ego doleo nullum adhuc detegisse Bonaventurae Commentarium in S. Scripturam ex tot quae latent, non vero ex tot quae typis excusa in lucem prodiere. Haec enim (quae tot sunt ut repleant quator tomos in folio, duo nempe editionis Vaticanae, et duo Supplementi a Bonelli editi) cum nota sint saltem eruditis viris, latere dici nequeunt. Quae autem vere latent, quia nunquam praelo commissa fuerunt vel periere, haec sunt: Commentaria in Proverbia, in Job, in duodecim Prophetas Minores, in Marcum, in Matthaeum, in Epistolas Pauli, in Epistolas Canonicas. De his enim Ioannes Mahusius, natione

Flander, Aldenardensis patria, professione Franciscanus, ac dein Episcopus Daventriensis, in epistola ad fr. Mathiam Wessem Provincialem Ministrum inferioris Germaniae praefixa Commentariis D. Bonaventurae in Lucam editis Antwerpiae an. 1539 ait: „Habeo et Job. Penes te R.P. habuisti in duodecim Prophetas Minores, ut nobis frequens retulisti. Sunt qui in Marcum et in Matheum viderunt. Penes me habeo Commentarios (Bonaventurae) in omnes epistolas D. Pauli Apostoli, opus insigne, divino afflatu ac spiritu valde fecundum. Scripsit insuper et in omnes epistolas Canonicas, quod et ipse penes me habeo".
Utinam aliquod saltem ex recensitis a Mahusio D. Bonaventurae Commentariis, quae olim in Hollandia extabant, reperire datum esset. Videte igitur quam magnus potest esse fructus vestrarum curarum in inquirendis manuscriptis operibus Doctoris nostri! Propterea nullus dubito quin et in posterum curam quam hactenus habuistis in illis investigandis adhibere velitis. Interim cum maxima Vestri existimatione persto

P. V. Adm. Rev.

(ondertekening ontbreekt)

MONASTICON NEERLANDICUM FRANCISCANUM

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN
P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

In 1941 verscheen bij de Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij te Amsterdam het eerste deel van het Monasticon Batavum door Dr Michael Schoengen. Dit eerste deel, bewerkt door Dr P. C. Boeren behandelt uitsluitend de franciscaanse Orde. Reeds in 1942 verscheen een Supplement op dit deel door P. David de Kok O.F.M. Ofschoon het onbetaalbaar werk een onbeperkte schat van gegevens bevat, blijkt toch telkens, dat aanvullingen te geven zijn.
Tot algemeen nut menen wij goed te doen in deze rubriek onder te brengen alwat wij hier en daar in archieven, boeken en tijdschriften over een van de kloosters van de drie orden aantreffen. Gaarne zullen wij van aanwijzingen, door anderen gegeven, melding maken.

**
*

Vanaf jaargang 32 (1949) geeft Pater David de Kok in Franciscaans Leven geregeld aanvullingen op het Monasticon Batavum van Schoengen-Boeren.

A. G. Jongkees gaf in 1942 uit: Staat en Kerk in Holland en Zeeland onder de Bourgondische Hertogen 1425-1477.
Voor de geschiedenis van de Minderbroeders in de Nederlanden en hun stichtingen staat er veel nuttigs en leerzaams in.

Over de oorspronkelijke eremietenregel van de Achelse Kluis heeft pater Dominicus de Jong van de Achelse Kluis in het Bulletin van de Belgische Koninklijke Commissie voor geschiedenis afl. 1951 blzz. 61-122 een uitvoerig artikel geschreven over de oorspronkelijke regel waaronder de kluizenaars van de Achelse Kluis van 1689 tot aan de Franse tijd geleefd hebben. Na een overzicht van de geschiedenis der Kluis, die hij als een voortzetting

beschouwt van de pastoorswoning (Weerderhuijs) der Valkenswaardse heikerk onder Achel, en na een beschouwing over de Eremieten in de 17e en 18e eeuw, onderwerpt hij hun oorspronkelijke regel te Achel aan een onderzoek en publiceert hij daarvan de volledige tekst met aantekeningen. Wij noteren daarbij dat de opsteller van deze regel behalve in de algemene wetten van de kerk, van het bisdom Luik, van het Aartsdiaconaat Kempenland en het Landdekenaat Beringen, in het bijzonder geput heeft in de regels van St. Franciscus en de statuten van de Recollecten-Minderbroeders en met name van de Derde Orde. Hieruit bestrijdt schrijver de tot nu toe gehuldigde mening als zouden de Achelse kluizenaars der 17e en 18e eeuw Augustijner Eremieten zijn geweest.
Waarom de opsteller van de regel de Franciscaanse Derde Orde gekozen heeft, is niet duidelijk; het is mogelijk dat dit te danken is aan toevallige relaties van de stichter met Minderbroeders, maar hiervan is niets bewezen.
Door deze verwantschap van de regel wordt er in deze publicatie uiteraard nogal eens verwezen naar het Provinciaal Archief van de Minderbroeders te Weert.

In het hartje van oud-Amsterdam aan de Hoogstraat lag eens het Sint-Paulusklooster der Tertianen, Paulianen genoemd. (Zij waren aanvankelijk Bogaarden, maar namen in 1409 de derde regel van Sint Franciscus aan). In 1457 begon dit klooster een stichting buiten de muren van Hoorn. In 1462 werd de bewoners bij de reguliere Kanunniken van de Kruisbroedersorde opgenomen. Van de Hoornse Kruisherenbibliotheek bestaan nog twee bekende handschriften, het eerste: Vitae Sanctorum, het ander: Martyrologium Ordinis S. Crucis Hornae, dat mogelijk via de Minderbroeders te Hoorn in het bezit kwam van het provinciaal archief van de Minderbroeders te Weert. Uit dit handschrift blijkt, dat men ook op de Kruisherenbibliotheek bezat een exemplaar van de Profectus religiosorum, van David van Augsburg O.F.M., een boek, dat ook in de Nederlanden grote invloed heeft uitgeoefend op de ascese en mystiek. Dit, en nog vele andere bijzonderheden deelt L. Heere O.S.C. mede in Clairlieu 9 (1951).

In Amsterdam ontstond in 1397 het Agnietenklooster uit het Claraklooster. De Zusters volgden tot 1458 de regel van de Derde Orde. Men kan dat lezen bij Pater Maximilianus in zijn artikel: Nog enige betrekkingen van Vondel met de Minderbroederskring in Franciscaans Leven 32 (1949) blzz. 112-117. Worden genoemd Jan Brugman, Dirc van Munster, Berthold Schwars.

In Nederbetuwe werkte van 1671-1673 Pater Joannes Lemmens. Archief Aartsbisdom Utrecht 66 (1940) blzz. 294-295.

Over het Tertiarissenklooster te Elst bestaan bij de historici enige moeilijkheden. Veel bijzonderheden over dit Sint Elisabethklooster te Eymeren kan men vinden bij J. L. L. Taminau. Geschiedenis van Elst, zo op blzz. 70-75, 130-131. De zusters zijn na de verwoesting van haar klooster in 1588 naar Huissen vertrokken, waar zij in het daar bestaand klooster liefderijk zijn opgenomen. In het boek van Taminiau wordt nog een ander Tertiarissenklooster vermeld in de buurtschap Rijkerswoerd (blzz. 69-70).

Pater Floris Capucijn heeft in Franciscaans Leven heelwat medegedeeld over de Minderbroeders te Delft.
Zo in de jaargangen 1946 en 1947. In jaargang 33 (1950) behandelt hij op blzz. 72-86 het Observantenklooster te Delft. Wij vernemen hierin ook iets over Pater Aegidius de Monte (blzz. 81-82), Florentius van Oyen Leydanus (blzz. 82-85), over de gardiaan Adrianus Hugarde (Hugaarts) blzz. 84-85 en de diaken Johan, met een geleidebrief (blz. 85). De Clarissen uit Brielle en Veere kwamen in de troebele tijden naar Delft (blz. 84).

De zo bekende en verdienstelijke historicus Pastoor G. C. A. Juten gaf in 1910 een Cartularium van het Begijnhof te Breda uit. Van dit Begijnhof is pastoor geweest Pater Petrus Jeghers. Hij is waarschijnlijk op verzoek van de kerkeraad, die zich uit de voornaamste burgers van Breda gevormd had, daar voor de zielzorg gekomen. Toen François van Enthouts in Juli 1648 uit het Begijnhof vertrok, zal Pater Jeghers het Begijnhof als een veilige schuilplaats genomen hebben. Zeker vertoefde hij er op 1 November 1648. Vanuit dit hof heeft hij met grote ijver gewerkt onder de Katholieken, terwijl ook het Begijnhof onder zijn be-

stuur in bloei toenam: niet minder dan 24 Begijntjes deden onder zijn bestuur haar beloften.
Maar de ijver wordt niet altijd beloond. Pater Jeghers liet „dochters van den derden regel" op het hof toe en „Sondachs ende heylige daghen den tyt employeerde tot gerief ende contentement van die van den derden regel ende andere van de borgerye in de vergaderplaetsen van de stadt", zonder „eerste den dienst te doen op het Begijnhof".
Op 28 Augustus 1659 verliet hij het hof en vestigde zich in de stad zelf, in het huis genaamd „de Graef", dat hij tot een katholiek bedehuis ingericht had. Ter oorzake van geschillen, met de kerkeraad, keerde hij in 1666 naar zijn klooster te Antwerpen terug, waar hij als vicarius stierf op 10 October 1673 (blzz. XVIII, XXXIX).
Het klooster van de grijze Zusters of grauwzusters te Breda, dat voor 1474 gesticht is, wordt ook in genoemd Cartularium vermeld. Zo geeft op 1 September 1558 een zuster uit het klooster van „Valkenberg" een volmacht (blz. 206). Gepubliceerd wordt de uiterste wil van Maria Gevres Hendriksdochter, grauwzuster te Breda van 18 September 1558 (blz. 207-208). Op 7 September 1629 gaf de bisschop van Antwerpen bevel de bescheiden en rekeningen van het klooster der Grauwzusters aan het Begijnhof over te geven (blzz. 229-230).
3 Augustus 1496 maakte Elisabeth Conincx, Begijntje te Breda haar testament. Zij vermaakte een legaat aan de „Mijnderbroederen Tordrecht" en aan het „Observantencloester van Sinte Franciscusordene tAntwerpen". (blz. 130). De Minderbroeders van Dordrecht en die van Herenthals werden ook bedacht in het testament van Anna van Lier, Begijn, op 26 Juli 1513 (blz. 15).

Pater Quirinus van Alphen handelt in Franciscaans Leven 32 (1949) blzz. 100-104 over de Zusters Franciscanessen te Grave.

In het testament van Jan Martinus, baron van Wassenaar, kanunnik van Sint Servaas te Maastricht (1781 Juli 24) staat geschreven: ,ende ook 100 en sestig missen sal moeten laeten leesen bij de eerwaerdige paters Minnebroeders aen eenen schelling

Maestrichter cours eens"...... „versoekende dat mijne doode lichaem mag worden begraven in de kercke van de eerwaarde paters Minnebroeders alhier tot Maestricht" (De Maasgouw 10 (1888) blz. 2).

In het archief te Keulen berust een oorkonde (n. 10, 041) waarin aan de Minderbroeders te Maastricht geschonken wordt „2 1/2 mud gerste malt" jaarlijks voor „byers en drancke" (1424-Februari 8). In de oorkonde, die afgedrukt is in de Maasgouw 12 (1890) blz. 29, worden genoemd: Broeder Henric Prys gardiaen, broeder Johan Eyfelere lesemeyster, broeder Godart van der Capelle vicegardiaen en Broeder Henric Rode.

In het Minderbroedersklooster te Megen hangt een geschilderd portret van een Capucijn. Op een plaatje - in later tijd aangebracht - wordt hij genoemd: Casimirus van Turnhout. Pater Hildebrand O.F.M. Cap meent op goede gronden, dat bedoeld is Pater Philippus van 's Hertogenbosch. Zie Franciscaans Leven 34 (1951) blzz. 59-60.

In het Kanton Weert van 30 November 1951 geeft Len (= W. Lenaers uit Stramproij) „Historische Nalezingen" over „St. Oda" en „posterie" en „Vier gasten". Wij geven hier weder, hetgeen hij schrijft over de twee laatste onderwerpen, zijn vraag open latend tot antwoord door een bevoegde.
En nu het woord „posterie".
In de bekende „Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden", bundel VII, schreef P. Lambertus Kortleven, O.F.M. over het Minderbroedersklooster te Rekem:
„Het terrein, buiten de stadswallen gelegen, waarop het klooster was gebouwd, droeg volgens de stichtingsbrief de naam van „posterie weyde". Houdt deze naam wellicht verband met de postdienst, waarvan te Rekem 'n wisselplaats bestond?" aldus Pater Lambertus, blz. 42.
Volgens mijn mening heeft het woord geen betrekking op de toenmalige posterijen, los van de wisselplaats. Ik veronderstel dat hier

veeleer plaats is voor 'n klinkerverzetting zodat in plaats van posterie moet gelezen worden: pastorie. In oude geschreven stukken in het Weerter land is nl. meermalen sprake van postereij, etc., wanneer pastorie werd bedoeld. „Men" sprak zelfs van posterij en sacristij. De vorige week Vrijdag hebben we nog 'n radio-uitzending uit Neerharen, vlak bij Rekem kunnen beluisteren. Het dialect daar op de linker Maasoever bleek zeer veel overeenkomst te hebben met het taaleigen van Weert en omgeving. Eeuwen geleden was zulks waarschijnlijk idem dito. Wel zal mijn veronderstelling niet gehandhaafd kunnen blijven indien de „posterie weyde" ver van de oudst bekende pastorie lag verwijderd. Wellicht kan de redactie van de „Bijdragen", voor wie deze nalezing mede is bestemd, de aanduiding „posterie weyde" op mogelijkheden ontleden. Tot besluit nog een vraag aan genoemde redactie, voor een der volgende bundels. In het „Lied van de vier gasten", die 't Heilig Land bezochten, worden twee Minderbroeders genoemd. Dat lied werd in de 19e eeuw veel gezongen in het Weerter land. Kan dat lied zijn ontstaan danken aan de arbeid der Franciscanen in Palestina?

Het bekende Rotterdamse klopje en Tertiaris, Christina Osy, die zovele weldaden bewezen heeft aan de Statie van de Minderbroeders in de Leeuwenstraat te Rotterdam, die als weldoenster vermeld staat van het Minderbroedersklooster Megen, alwaar zij ook begraven werd, staat ook in recommendatie boeken van andere kloosters als weldoenster vermeld. Zo lezen wij in het Recommendatie boek van het Minderbroedersklooster te Thienen (Tirlemont) het volgende aangetekend: „Anno Domini 1775 notabilem eleemosijnam misit conventui nostro praenobilis et devota Domicella Christina de Osy ex qua procuratae sunt sex tombae altaribus nostrae ecclesiae, quibus addidit sexdecim mappas et duo Missalia, ratione cujus meruit inscribi libro recommendationis".

In het testament van Henrick Belen, priester te Weert, 1530-Mei 6 wordt aan de Minderbroeders te Weert geschonken „thien horns gulden.... half totter kercke ende halft totter cuecken". (De Maasgouw 12 (1899) blz. 22).

BIOGRAPHICA

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN
P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Indertijd werden vele gegevens verzameld om te komen tot een volledig biographisch woordenboek van Minderbroeders in de Nederlanden.

Onvoorziene omstandigheden hebben de definitieve uitvoering verhinderd van dit plan, dat, tot stand gekomen, onwaardeerbare diensten had kunnen bewijzen in tal van opzichten.

Voor een ondernemend schrijver, die deze taak zou willen overnemen, hebben wij in deze Bijdragen al tal van gegevens verstrekt. Wij willen in deze rubriek daarmede doorgaan en kleinere vondsten, die voor een levensbeschrijving van bepaalde personen dienstbaar kunnen zijn, hier mededelen. Ook deze vernieuwde rubriek bevelen wij in veler belangstelling aan.

**
*

Pater Ludovicus van Berckel werd in 1645 geboren te Oosterhout, geprofest bij de Minderbroeders op 5 September 1666 en Priester gewijd in 1669. Hij overleed te Weert op 11 April 1701. In het handschrift: Liber Recommandationis Werthensis wordt vermeld, dat hij gedurende enige jaren Pastoor was te Maarheeze en van hem getuigd, dat hij was een „vir magni consilii et ob suavem animae indolem intus et foris omnibus charissimus". Zie De Godsdienstvriend 1859 (83) blzz. 182-184. Hij komt als Pastoor te Maarheeze niet voor bij Schutjes, Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch, Vijfde Deel blz. 4.

Pater Justinus van Beugen werd geboren 18 December 1774 te 's-Hertogenbosch, uit het huwelijk van Paulus van Beugen en Maria Kivits. Hij begon zijn noviciaat als Minderbroeder in 1793 te Slavanten bij Maastricht. Door de tijdsomstandigheden vertrok hij eerst naar Megen, dan naar Hasselt, om daarna het noviciaat in Slavanten weder voort te zetten. Op 10 September 1794

legde hij hier met de fraters Petrus Jacobs, Nicolaas Richel, Wynandus van den Reydt, Joannes Thomassen en Petrus Rutten de geloften af. Dan studeerde hij philosophie te Venlo en theologie te Sint Truiden. In 1797 moest hij Sint Truiden verlaten; in hetzelfde jaar werd hij priester gewijd. Na enige tijd te Nijmegen werkzaam te zijn geweest, werd hij vanuit Megen naar Rotterdam als missionaris gezonden. Dat was op 18 December 1798. In 1818 werd hij principalis in Alkmaar, waar hij na een ziekte van enige dagen 27 October 1834 overleed. Hij was „door zijne gemeente geacht en bemind" (De Godsdienstvriend dl. 33 blz. 306).

Godefridus van Muijssen werd in 1632 te Tongeren geboren. Hij legde zijn plechtige geloften als Minderbroeder af op 16 October 1652. Op 17 Juni 1668 kwam hij te Megen en vertrok van hier in 1672 naar Roermond, waar hij in 1678 nog woonde. Hij was een zeer begaafd organist.

Pater Petrus van den Bergh (Berg) werd geboren te Helmond en op 17 Augustus 1729 geprofest bij de Minderbroeders te Erkelenz.

Henricus Beris werd geboren te Tilburg, in 1672, geprofest bij de Minderbroeders op 6 September 1693 en overleed te Arnhem als gast uit het klooster te Halle, na een langdurige ziekte op 5 Juni of 5 Juli 1704. Zie Stephanus Schoutens O.F.M. Antiquitates Franciscanae III, Hoogstraten 1906 blzz. 43 en 48 ad diem.

Petrus Beris werd geboren in 1688 of 1689 te Tilburg, geprofest bij de Minderbroeders te Erkelenz op 30 April 1713 en Priester gewijd in 1714. Hij overleed 13 November 1725 te Halle.

Een andere Petrus Beris werd geboren in 1704 te Breda. Hij werd geprofest bij de Minderbroeders te Boetendaal op 23 Juli of in Augustus 1727, in welk jaar (of in 1728) hij ook de H. Priesterwijding ontving. Hij overleed 14 Augustus 1748 te Sint Truiden.

In het archief van het Groot-Seminarie te Haaren worden de volgende aantekeningen gevonden over Minderbroeders.

Theodorus Johannes Aelders maakte de lagere studies te Gemert, studeerde philosophie te 's Heerenberg en verbleef van 5 October 1811 tot de grote vacantie van 1814 op het Groot-Seminarie te Herlaer.
Wilhelmus van Loo kwam in Herlaer op 3 October 1809, hij vertrok op 24 April 1812, om in 1814 in het noviciaat bij de Minderbroeders te treden.
Justinus Arnoldus Winders studeerde te Megen, alwaar hij ook vanaf October 1810 theologie studeerde. Deze studie vervolgde hij te Herlaer van 8 October 1811-1814.
Godefridus Sanders maakte de humaniora te Helmond. Hij verbleef op het Seminarie van 3 October 1809 tot 13 November 1812. Vervolgens van 8 April 1815 tot 22 Januari 1816.

Pater Franciscus van den Bolck werd in 1689 te Zundert geboren. Hij werd 16 Juni 1709 te Leuven Minderbroeder en in 1713 Priester. Van einde December 1718 was hij een ijverig missionaris in de statie „De Boom" te Amsterdam. Op 25 Februari 1733 werd hij naar Rotterdam verplaatst, waar hij later Principalis werd. Hij overleed 19 Februari 1761.

Joannes van Bogget werd in 1728 te Weert geboren. Hij werd 16 Januari 1749 Minderbroeder en in 1752 Priester. Hij werd in Augustus 1756 benoemd tot lector van de moraal-theologie te Hoogstraten, in welke bediening hij in September 1765 vervangen werd door Pater Gijsbertus Pijselman van Utrecht (± 7 Mei 1798 te Amsterdam). In 1771 werd hij vicarius te Turnhout en in 1782 volgde hij Joannes Baptista Lindemans, die als gardiaan naar Roermond vertrok, te Hoogstraten als overste op. Hij was aldaar ook overste bij zijn overlijden op 6 Augustus 1800.
De lijkrede, die hij te Hoogstraten in het latijn hield op Nicolaus Leopold, prins van Salm-Salm, hertog van Hoogstraten, ridder van het Gulden Vlies, gouverneur van Antwerpen enz., overleden 14 Februari 1770, verscheen te Antwerpen bij P. J. Paris in druk.

Peter en Paulus Pieck, beide Minderbroeders, tweelingen, waren zonen van Cornelis Pieck, broeder van de Gorcumse Martelaar

Nicolaas Pieck. Een Jan Pieck was pastoor te Gouda van 1574-1612. Zie Beschrijving der Stad Gouda door J. W(alvis), Gouda 1714 II blzz. 107, 108, 117, 118. D. van Heel O.F.M. De Minderbroeders te Gouda I blzz. 45-46. Zie ook B. P. M. de Jong, Oude Maria-devoties in eere hersteld, Gouda (1916) blzz. 27-28. Over het bekende rijmpje: Den 1en April verloor Alva zijn bril wordt geschreven in Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde dl. 35 blzz. 70-71.
Over relikwieën van de Martelaren van Gorcum te Hilvarenbeek: zie Foppens, Historia Episcopatus Silvaeducensis en Historia Episcopatus Antverpiensis blz. 87. Zie ook Het Offer 1895 blz. 120. Een artikel over de Martelaren van Gorcum bevat De Godsdienstvriend dl. 101 (1868) blzz. 27-42.

Pater Ludovicus (in de wereld Joannes Hubertus Petrus) van Berkel werd geboren 9 Januari 1843 te Gemert. Hij deed zijn professie bij de Minderbroeders te Maastricht op 19 October 1861 en werd 6 April 1867 te Roermond priester gewijd. Hij was kapelaan te Franeker (16 Maart 1869), Delft H. Joseph (27 Januari 1871), Rotterdam H. Antonius (25 Augustus 1878), Pastoor te Delft H. Joseph (27 September 1886), Kapelaan Rotterdam H. Antonius (22 December 1890-18 September 1892), gardiaan te Wychen-Alverna (1892-1894). Hij overleed te Maastricht 7 November 1904.
Zie Sint-Jozefskerk te Delft. Aanteekeningen door fr. M(odestus) L(ooijaard) Delft 1928 blzz. 49, 69, 72, 74. Een portret geschilderd op doek, in habijt, buste en face, 39 x 29 cm. in de pastorie van de Sint Josephskerk te Delft. Zie verder Sint Franciscus 1888 blz. 29.

Pater Wilhelmus van Berkel werd 27 November 1827 te Gemert geboren. Hij deed zijn professie bij de Minderbroeders te Weert op 4 October 1846 en werd 15 Maart 1851 te Roermond priester gewijd. Hij was kapelaan te Amsterdam „De Boom" (1853-1854), eerste Overste van het nieuw-gebouwde klooster te Maastricht (1855-1856), vervolgens eerste gardiaan (1856-1859) en dan vicarius aldaar (1859-1862).

Pater Mattheus Verjans O.F.M. handelt in Franciscaans Leven 32 (1949) blzz. 67-72 over de nieuwe Heilige, Joanna van Valois. Zij was de stichteres van de Annuntiaten, die ook kloosters hadden te Antwerpen (1608), Maastricht (1614), Venlo (1614), Brussel (1616), Thienen (1627).

Pater Cherubinus (in de wereld Franciscus Wilhelmus) van den Berk werd geboren op 4 Maart 1864 te Geldrop. Hij werd geprofest bij de Minderbroeders te Maastricht op 4 October 1883 en priester gewijd te Roermond op 17 Maart 1888. Hij was kapelaan te Rotterdam H. Antonius van 3 September 1889 tot in 1903, toen hij kapelaan werd te Amsterdam H. Franciscus van Assisi. Daar overleed hij 2 Januari 1907.

Pater Dominicus (in de wereld Wilhelmus) van den Berk werd 13 Februari 1865 te Mierlo (Geldrop) geboren. Hij werd geprofest bij de Minderbroeders te Wychen-Alverna op 4 October 1889 en werd 30 Maart 1895 te Roermond priester gewijd. Hij was achtereenvolgens kapelaan te Zaltbommel (25 September 1895), te Woerden (1902), waar hij vooral ijverde voor het verenigingsleven en speciaal voor het patronaatswezen, te Gorinchem (4 Januari 1916), waar hij veel deed voor de Derde Orde en de militairenvereniging, te Haarlem H. Antonius (11 Juni 1924), waar hij directeur was van het Sint Franciscus-Liefdewerk. Op 22 September 1925 werd hij Pastoor te Lichtenvoorde, waar hij veel deed voor de restauratie en versiering van het Huis Gods. Hij richtte er jeugdafdelingen op van de Derde Orde. Lichamelijk zwak, arbeidde de ernstige, stipte en gedienstige religieus veel voor God. Hij overleed aan de kanker op 15 Augustus 1930 in het Sint Walburgis-Ziekenhuis te Zutphen en werd op 18 Augustus te Lichtenvoorde begraven.

BIBLIOGRAPHICA

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN
P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Op bibliographisch terrein is door enkele Minderbroeders reeds baanbrekend werk gedaan. Wij denken aan Pater Servais Dirks O.F.M. met zijn Histoire littéraire et bibliographique des Frères Mineurs de l'Observance de St. François en Belgique et dans les Pays-Bas, dat in 1885 te Antwerpen verscheen. Dan aan het boek van Pater Dr Wolfgang Schmitz O.F.M., Het aandeel der Minderbroeders in onze Middeleeuwse Literatuur, Nijmegen-Utrecht, 1936. Theologische en Philosophische Theses gedurende de 17e en 18e eeuw verdedigd in verschillende kloosters van de Nederduitsche Minderbroedersprovincie verzameld en met een voorrede uitgegeven door fr. Dalmatius van Heel O.F.M. (Den Haag 1931, Supplement Den Haag 1934), getuigen niet alleen van een bloeiend studieleven bij de Minderbroeders van toen en zijn leerzaam nog voor heden, om personen en leer, zij zijn ook in bibliographisch opzicht zeer belangrijk te noemen. Verder kondigden wij al in deze Bijdragen aan: Bibliographie der Minderbroeders van de Sint-Jozef Provincie in België 1833-1947 door P. Fabianus Bollen O.F.M. en P. Ladislaus Kerkhove O.F.M.

Toch wordt de behoefte aan een zo volledig mogelijke bibliographie van en over Sint Franciscus' zonen en dochters ten onzent dagelijks sterker gevoeld.

Zulk al beraamd werk zou tot stand kunnen komen, als velen een steentje willen bijdragen. Ontegenzeggelijk kunnen losse aantekeningen hier en daar verspreid kostbare aanwijzingen geven. Daarom willen wij onze vondsten tot algemeen belang geregeld in deze rubriek publiceren, vertrouwen, dat anderen ons zullen steunen.

**
*

In: Interesting old Books on various subjects Catalogue 195 van Ludwig Rosenthal's Antiquariaat, Hilversum komen voor:

5.—. Mersmann, Arn., o. Min. Theatrum conversionis gentium totius orbis, sive chronologia de vocatione omnium populorum et propagatae per univers. orbem fidei, christianaeque religionis descriptio. Acc. Lucana paraenesis de fastis triumphalibus evangelii. Antwerp., Chr. Plantin, 1572. With printer's mark on title. 192 pp., 8 lvs. Unbound. *f* 34.—

Hurter, I, p. 14: „Opus valde rarum". A very interesting work for the history of the extension of the Catholic Church in Peru and the Indies.

Zie over de schrijver: S. Dirks, Histoire littéraire et bibliographique (Antwerpen 1885) blzz. 93-95.

327 Guevara, Ant. de. Leeringhe der religieusen ende Godtvruchtighe oeffeninghen van deugdelijcke menschen. Ende nu overgheset in de Nederlandtsche tale door Fr. Amandus, Capucin. T'Antwerpen, Hendr. Aertsen, 1627. 8 lvs., 525 pp., 1 lf. Old vellum. *f* 18.—

511 Castro, Alfonsoa, Zamorensis, o. Min. Adversus omnes haereses Libri XIIII. In quibus recent. & revincuntur omnes haereses, ab. Apostolorum tempore ad hoc seculum. Recogn., ac emendat. Coloniae, Melchior Novesianvs, 1539. With printer's mark and many nice initials, amongst them beautiful large ones. 10, 214, 17 lvs. Fol. Unbound. *f* 45.—

First edition! Van der Haeghen III, p. 12. Palau 49059. Alph. de Castro, theologian and preacher at Salamanca, Bishop of Bruges, Confessor of the Emperor Charles V., died 1558. Work against Wyclif, Weselius, the Waldensers, Huss and the contemp. Reformers. At the end: (last 12 lvs.) Determinatio facvltatis theologiae in schola Parrhisiensi, super quaeplurimis assertionibus D. Erasmi Roterodami. First lvs. slightly water-stained, large copy.

Erasmus, Antiquariaat en Boekhandel te Amsterdam kondigt in Catalogus 164 aan:

10687 Pseudo-Bonaventura. Sermones. Zwolle (P. v. Oss) 1479, in -4, rel. demi-veau. Fragment de 80 ff. d'un livre rarissime, constituant le premier livre imprimé à Zwolle. Mouillure claire sur la marge inférieure des premiers ff., mais très bon ex. grand de marges. *f* 95.—

Hetzelfde Antiquariaat Erasmus biedt in catalogus 165 aan:
6552 Amsterdamse druk u. d. 16e eeuw. Historie van B. Cornelis Adriensen va(n) Dordrecht, Minnebroeder binnen die Stadt van Brugghe.... A'dam, Corn. Claesz. 1592. Oude perk. bd. (6), 229, (1) bl., met curieuse houtsn. op h. titelbl. Vogt, Cat. libr. rar. p. 345: „liber spurcissimus & vel centum obscoenitatibus refertus", kent niet deze druk. Moes—Burger II, nr. 354. v. Doornick II, 274. Als de samensteller wordt Hub. Goltzius genoemd. Zeer zeldzaam. *f* 75.—

In de koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage berust een strook papier, welke tot titel dit opschrift heeft: „Zekere en ware lengte van onze lieven Heere Jesu Christi, gelijk Hij op aarde en aan het Kruis geweest is, en de Lengte is gevonden te Jerusalem bij het H. Graf, wanneer men heeft geteld 1655 gelijk den Paus Clemens den VIII van dien Naam zulks heeft vermeld en alles bevestigd". De kerkelijke goedkeuring komt aan het slot voor als volgt:
Approbatio, vidit M. A. Syben Lib. censor. Actum, Antw. den 2 Julij 1766 en daar onder: Gedrukt bij J. Wendel en Zoon te Amsterdam.
De strook bevat een reeks gebeden „van den heiligen Vader Franciscus der lengte Jesu Christi" en deelt overigens mede „dat elk huis, waarin deze lengte zich zal bevinden, gevrijwaard is voor vuur en water enz." Aldus De Navorscher 24 (1874), blz. 257. In hetzelfde tijdschrift blz. 557 staat vermeld dat „zekere en ware lengte enz. in zijn geheel te vinden is in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede van Augustus 1874, blz. 962 v.v.

Over middelnederlandse Franciscaanse geschriften schrijft Pater Maximilianus O.F.M.Cap in Franciscaans Leven 31 (1948) blzz. 167-176. Hierin over Jan Brugman, Willem van Gouda, Henricus Herp, Matthias Weynssen en ook over verschillende Clarissen- en Tertiarissenkloosters.

In het Florilegium Chronicorum Neerlandicorum, uitgegeven door J. Gessler en J. F. Niermeyer staat op blzz. 204-205 afgedrukt een

gedeelte van de zogenaamde „Annales Gandenses". Deze Annalen zijn vervaardigd door een Gentse Minderbroeder, die heel misschien Fulco Bosluyt is geweest. Zie Archivum Franciscanum Historicum 4 (1911) blzz. 644-655. W. Schmitz O.F.M. Het aandeel der Minderbroeders in onze middeleeuwse Literatuur (1936) blz. 13.
P. Stephanus Axters O.P. gaat de invloed na van het gebed: „Anima Christi" op Frans Vervoort. Zie Album Prof. Dr Frank Baur I (Antwerpen-Leuven 1948) blzz. 57-66.

Pater Juan de Bonilla was een Spaanse Minderbroeder, die leefde tussen 1550 en 1630. Hij schreef een tractaat over de vrede van de ziel, dat Pater Mattheus Verjans in Franciscaans Leven 1950 opnieuw deed verschijnen. Het boekje kwam voor het eerst van de pers te Alcala in 1580 en werd ook in het Nederlands vertaald. Soms verscheen het op naam van de heilige Petrus van Alcantara. Het werd opgenomen in „De geestelijke Strijd" van Pater Scupoli S.J.

In Franciscan Studies, gepubliceerd door The Franciscan Institute St. Bonaventura, New York, 7 (1947) blz. 91 komt een mededeling voor over: Franciscan Printing Houses in pre-reformation times. Daarin lezen wij over het leven van Sint Lidwina, dat Jan Brugman schreef en dat werd herzien door de Minderbroeder Arnold van Ostende. De drukker ervan was - in 1498 - een wereldpriester Otgier Nachtegael. Er zijn bibliographen, die menen, dat het bij de Minderbroeders is gedrukt. „Copies are preserved in the Morgan Library of New York and the Congressional Library at Washington".

Onder de incunabula, die bewaard worden op de bibliotheek van het Franciscan Institute te New York (9, 1949, blzz. 63-70) bevindt zich ook: Pseudo-Bonaventura: David of Augsburg, De exterioris et interioris hominis compositione (Lib. II and III), Deventer: Richardus Pafraet, about 1480.

UIT BOEK EN BLAD

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN
P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Het altijd inhoudrijk tijdschrift: Archivum Franciscanum Historicum, een uitgave van het Sint Bonaventura-College te Brozzi-Quaracchi bij Florence bevat geregeld bijdragen, die ook voor de geschiedenis van de Minderbroeders ten onzent belangrijk zijn. Uit de twee laatste jaargangen delen wij een en ander mede.
P. Lucianus Ceyssens publiceert: L'enquête officielle faite en 1644 dans les diocèses des Pays-Bas sur le scandale causé par l' „Augustinus" de Corneille Jansenius (43, 1950, blzz. 68-160). Hij onderzoekt daarin een reeks documenten, die te Simancas in Spanje bewaard worden. Vele namen van bekende Minderbroeders uit onze streken komen wij hier tegen.
Mons. Angelo Mercati geeft een aanvulling op het „Bullarium Franciscanum" (43, 1950, blzz. 161-180). Onder nr. 36 vermeldt hij de bulle van Paus Bonifacius IX d. 23 Maart 1399, waarin hij aan de Sint Martinuskerk te Groningen jaarlijks de Portiuncula-aflaat verleent op de feestdag van Sint Johannes' geboorte. Reeds eerder - 21 Maart 1397 - was deze gunst verleend aan de Sint Bavokerk te Haarlem op de eerste Zondag na Pinksteren ib. nr. 20. Voor de geschiedenis van de religieuze Derde Orde in Vlaanderen is van belang de Bulle van 26 Augustus 1413 betreffende de statuten. Zie nr. 43.
Besproken wordt: Analecta Franciscana Tomus VIII, waarin o.a. voorkomt: Necrologium Conventuum Brugensium Fratrum Minorum (1247-1807). Zie 43 (1950) blzz. 189-190.
Onder de Miscellanea treffen wij aan: Nota de S. Theodorico. Martyre Gorcomiensi van Dr Willibrord Lampen (43, 1950, blzz. 200-202).
Een bio-bibliographie van P. Marcellino da Civezza schreef P. Ricardo Pratesi (43, 1950, blzz. 243-334).
De werkzame man en vruchtbare schrijver heeft o.m. mede ge-

publiceerd het voor de kerkgeschiedenis ten onzent zo belangrijk boek: Epistolae Missionariorum Ordinis S. Francisci ex Frisia et Hollandia. Ex codice manuscripto regiae bibliothecae Monachii in Bavaria ediderunt Fr. Marcellinus a Civetia en Fr. Theophilus Dominichelli Ord. Min. Ad Claras Aquas 1888.

Na een algemeen overzicht van bekende werken van en over Jan Brugman, wordt de aandacht gewijd aan de publikatiën van A. van Dijk O.F.M., Verspreide Sermoenen van Jan Brugman, Antwerpen 1948 en van P. Grootens S.I. Onuitgegeven Sermoenen van Jan Brugman, Tielt, 1948 (43, 1950, blzz. 443-444).
Wij hopen later eens terug te komen op de interessante studie van P. Hugolin Lippens O.F.M. getiteld: Jean Glapion, défenseur de la Réforme de l'Observance, conseiller de l'empereur Charles-Quint, waarvan het eerste deel staat in jaargang 44 (1951) blzz. 3-70. O.a. heeft hij in intieme relatie gestaan met Erasmus, van wie op blzz. 41-43 een brief van c. 21 April 1522 wordt gepubliceerd.
Uit Chronica (44, 1951, blzz. 231-251) vermelden wij: Hinrichs. H., Missionstätigkeit der Franziskaner in Ostfriesland im 17. und 18. Jahrhundert, dat verscheen in Franziskanische Studien (32, 1950, blzz. 271-289). Verder: Lefèvre, Joseph, Documents relatifs à la jurisdiction des nonces et internonces des Pays-Bas pendant le régime autrichien, dat te vinden is in Analecta Vaticano-Belgica IX, Brussel-Rome, 1950.
P. Sophronius Clasen O.F.M. publiceert het eerste deel van zijn artikel over: Walram von Siegburg O.F.M. und seine Doktorpromotion an der Kölner Universität (1430-1435) op blzz. 257-317 van 44 (1951)
Besproken wordt: Doctor Seraphicus. Vier studiën over de H. Bonaventura, die verschenen in Collectanea Franciscane Neerlandica VII, 3).
Voor de geschiedenis van o.a. de kloosters te Groningen, Dordrecht en Diest en Middelburg is van betekenis: Carta de Enrique VIII a León X en favor de los franciscanos observantes de la provincia de Colonia (12 de Marzo de 1514), op blzz. 476-480 van 44 (1951).

Dr John B. Knipping O.F.M. Rubens, de laatste Communie van Sint Franciscus van Assisië. Leiden, L. Stafleu, (1949).
De Antwerpense Minderbroeders hadden in Jaspar Charles, wiens zoon Petrus in de Orde trad, een grote weldoener. Men kan daarover lezen bij S. Schoutens O.F.M. Geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen. Antwerpen 1908, tweede Druk blzz. 262-263, 379-380. Hij bestelde - vóór 17 Mei 1619 - bij Rubens, die zeer bekend was met de Franciscanen, een altaarstuk voor het Sint Franciscusaltaar (blzz. 5, 37). Het aangrijpend kunststuk stelt de laatste heilige Communie voor van de serafijnse Vader, en het berust thans - na enige omzwervingen - in het museum van schone kunsten te Antwerpen. Het is Rubens' gaafste werk (blz. 40).
In Pater Knipping hebben wij een bekwaam en deskundig leidsman, als hij ons in fraaie stijl, ook door vergelijkingen met gelijksoortige, het geniale stuk tot in de kleinste onderdelen verklaart. Daardoor vooral tevens kunnen wij van de prachtige reproducties genieten, die dit boek sieren en het met de tekst tot een waardevol bezit maken.

P. Cunibertus Sloots O.F.M.

Dr A. L. Heerma van Voss †. Rekeningen en andere stukken betreffende Friesland, afkomstig uit de Hollandsche Rekenkamer (1515-1575). 's-Gravenhage, Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1949.
Voor insiders is het bekend, dat oude rekeningen menigmaal een goed licht werpen over veel zaken, toestanden en personen. Te meer, waar ons over de financiële organisatie van Friesland weinig bekend is, moet deze verhandeling met voldoening begroet worden. In een keurige inleiding vertelt de intussen overleden schrijver ons wat meer daarvan. Dan geeft hij een inventaris en regestenlijst, die volgens de regels van de kunst bewerkt zijn en sluit het boek met een secure Index. C. S.

Een eeuw Hoenderloo 1851-1951. Uitgeverij Hoenderloo 1951.
Op blzz. 134-135 van dit interessante boek lezen wij: „Representatief voor wat de opleiding als typograaf betreft moge de uitvoering van dit boek zijn."
Representatief is dit boek zeker en gewis en dát door formaat, papier in diverse kleuren en de vele mooie fotoreproducties. Hier is met zorg en toewijding een uiterlijk werk verricht. Maar diezelfde eigenschappen moeten wij ook toekennen aan de verschillende schrijvers, die ons - na een inleiding - De Stichters en hun tijd, De eerste vijftig jaren, Mijlpaal Halfweg, Hoenderloo's tweede halve eeuw, In Vogelvlucht, Enkele persoonlijkheden en Terugblik en uitzicht geven. De Stichting gaat hun duidelijk zeer ter harte.

Deze goede kwaliteiten bij het technisch personeel en de auteurs verwondert na de lezing van dit boek niet.
Wij citeren een passage op blz. 155:
„Het doel van de Stichting is volgens de acte van oprichting: de tijdelijke opneming en de aanwending van pogingen tot verbetering, terechtbrenging en opleiding van verwaarloosde jongens. Dit doel wilde men bereiken - zoals het reglement dit uitdrukt - door genoemde jongens die aan haar zorgen worden toevertrouwd, op te nemen, hen geheel te verzorgen en hun een opvoeding te geven op grondslag van Gods woord, aanvankelijk in een van haar inrichtingen en vervolgens in voor hen geschikte gezinnen".
Die taak heeft men honderd jaar voortreffelijk verricht, in welke jaren de grote moeilijkheden - men leze maar eens, wat verteld wordt door Mr E. van Beusekom over de oorlogsjaren - niet ontbroken hebben.
Groot is het Godsvertrouwen geweest van diverse persoonlijkheden, die de kunst van een gezonde aanpassing, vooral na de invoering van de kinderwetten, hebben verstaan en door woord en voorbeeld verblijdende successen hebben mogen boeken. Op blz. 107 wordt vermeld, dat bij een in 1925 gehouden enquête kon worden geconstateerd, dat circa 80 % van de opgenomen jongens maatschappelijk behouden waren. 'n Prachtig succes.
Zorg en toewijding zijn dan ook de eigenschappen geweest, die niet alleen de leidende figuren hebben getoond, maar ook de velen, die een ondergeschikte positie hadden, al worden niet altijd hun namen genoemd.
Voor ons was de kennismaking met deze inrichting op christelijke grondslag een aangename. C. S.

Jos. F. Steussy. Straten schrijven historie. Biografisch en historisch Stratenboek van Amsterdam. Laren, A. G. Schoonderbeek, 1951.
De titel van dit royaal en voortreffelijk verzorgd boek met sprekende verluchting door Peter Spier geeft volledig de inhoud weder. Het boek wil een verklaring geven van de vele - 2500 - straatnamen van Amsterdam. Dat kan dikwijls gebeuren door een korte biografie van degenen, naar wie een straat genoemd wordt. Het valt daarbij op, hoe zeldzaam waarlijk groten, die in sommige oudere gemeenten de straatnamen tot een Allerheiligenlitanie maken, voorkomen. 'n Tip misschien voor nieuwe namen?
De geschiedenis moet menigmaal te hulp worden geroepen, waar het gaat om diverse typerende namen te verklaren. De schrijver heeft dit goed gedaan. Als enkele franciskaanse namen noemen wij: de (verdwenen) Minderbroedersteeg (blz. 277). Sint Claerensteeg (blz. 277), Sint Agnietenstraat (blz. 32), Sint Barberenstraat (blz. 32), Sint Luciënsteeg (blz. 33), Eerste en Derde Klooster, Dwars en Middenklooster, (blz. 23), Monnikendwarsstraat (blz. 26), die herinneren aan vroegere kloosters

van een der drie Orden van Sint Franciscus. Niet juist is ons inziens de verklaring van Bloedstraat. Evenmin als nu zijn de Minderbroeders vroeger zo heel bloedig geweest.
De waarde van dit boek wordt niet weinig verhoogd door de straatnamen systematisch en buurtsgewijze te rangschikken. De indices vergemakkelijken zeer het nazoeken. Deze uitgave kan het doel: het mooie Amsterdam beter te doen kennen, zeker bereiken. C. S.

Dr I. H. van Eeghen. Inventarissen der Archieven van de Gilden en van het Brouwersgilde. Amsterdam, Stadsdrukkerij, 1951.
De gilden hebben in de middeleeuwse historie en ook daarna een grote rol gespeeld. Men weet, dat zij - na enige ontwikkeling - tenslotte sterke organisaties werden, die aanvankelijk op godsdienstige basis stonden. Vandaar, dat zij dikwijls een eigen altaar in de kerken en een eigen patroon hadden. Met de groei van de nijverheid nam haar macht toe en zij verkregen grote voorrechten. Daardoor was haar invloed op het burgerlijk bestuur niet gering, terwijl zij tevens veel deden voor de veredeling van de ambachten.
Het ligt voor de hand, dat het gildewezen in Amsterdam van meer dan gewone betekenis is geweest en deze inventaris is er om ons het te bewijzen, alleen al door het grote aantal. In de inleiding verhaalt ons de samensteller de geschiedenis van de Amsterdamse gilden tot 1798, in welk jaar de afschaffing van de gilden een feit werd. Die opheffing wordt ons geschetst, terwijl daarna ook de geschiedenis van de gildefondsen en die van de archieven verhaald wordt. Dan volgen de inventarissen; in een inleiding op die van elke gilde, heeft de Auteur over de talrijke verschillende gilden geschiedkundige bijzonderheden verteld. Leerzame lectuur! Ofschoon het brouwerscollege nooit een eigenlijk gilde heeft gevormd, toont het met die toch grote overeenkomsten. Daarom werd deze ook behandeld. In een regestenlijst werden de oorkonden opgenomen tot 26 Mei 1578, de dag van de alteratie. Deze alléén heeft een Index. Een lijst van beroepen en patroonheiligen vormen het slot van dit goed verzorgd en uitstekend bewerkt boek, dat voor de historie van het gildewezen belangrijke bronnen aanwijst. C. S.

W. Blomkwist-Lub en J. Lub. Geschiedenis van Amsterdam. Eerste deeltje. Amsterdam, W. Versluys, 1947.
Een eenvoudig, zakelijk, rustig boekje, waarin voor kinderen duidelijk en in grote trekken de historie van Amsterdam verhaald wordt. Op blz. 34 wordt de vernieling van het Minderbroedersklooster medegedeeld. C. S.

Jan J. Ouwendijk. Pius X. Tweede Druk. Bussum, Uitgeverij Paul Brand, 1951.
Paus Pius X, wiens brave moeder Derde-ordeling was (blz. 8) en die gekleed in het kleed van de Tertiarissen zijn subdiakenwijding bijwoonde

(blzz. 27-28), was zelf volgens eigen herhaalde getuigenis trots op zijn lidmaatschap van de Derde Orde. Als bisschop was dan ook zijn franciscaanse Tertiarissenleus: „In his esto", wees in de dingen, waarvoor gij geplaatst zijt (blz. 53). Dat de realiteit van zijn leven beantwoordde aan deze leus, blijkt klaar in zijn verschillende levensperioden, die de Auteur in zijn mooi boek behandelt. Op blz. 116 beperkt zich de samensteller - zeer terecht - tot enkele woorden, als hij de belangstelling aangeeft, die deze Paus als Derde-ordeling - hij was ook protector van de Minderbroedersorde evenals zijn voorganger Leo XIII - voor de Franciscanen vermeldt. Dit boek zal graag door elke Katholiek gelezen worden. C. S.

H. Hijmans. Wijk bij Duurstede. Rotterdam/'s-Gravenhage, Nijgh en van Ditmar, 1951.
Wijk bij Duurstede had onze aandacht, omdat een van de Gorcumse Martelaren, Cornelis, uit deze plaats afkomstig is (blz. 129). De kennismaking met dit fraaie boekje heeft ons voor deze stad in bewondering gebracht. Hoe deskundig heeft de schrijver ons binnengeleid in de op- en neergaande historie - én voorhistorie - van deze merkwaardige gemeente met al haar onderdelen. En allerkeurigst heeft hij zijn uitstekend bewerkte tekst verlucht met illustraties, die met grote zorg gekozen zijn. Met de inleider M. D. Ozinga zijn wij het eens: uit heel de behandeling blijkt de schrijver de aangewezen man geweest te zijn voor de samenstelling van dit werkje, een taak, waarvoor hij over heel wat ontwikkeling op diverse gebieden beschikken moest. En al moest hij een dierbare traditie opgeven, en de befaamde „molen van Ruisdael" niet identiek verklaren met de nog bestaande op de Run-molenpoort, hij zal die toch wel met enig genoegen afgebeeld zien op onze nieuwe muntbiljetten! Dit boekje behoort tot de besten in zijn soort. C. S.

Alfons Ryserhove. Beernem. Een heemkundige studie. Beernem, M. de Prest-Martens, Bloemendaalstraat 153-155, 1949.
Beernem, een plaats in West-Vlaanderen, niet ver van Brugge, nu wel ruim 5000 inwoners tellend, heeft een schrijver gevonden van zijn historie, die zijn taak met buitengewone ernst en ongewone securiteit heeft vervuld. Men kan zich moeilijk indenken, dat iets aan de volledigheid ontbreekt. Geen enkel onderdeel heeft hij in zijn lezenswaardige studie weggelaten en zijn boek staat voor iemand, die van historie houdt, vol kleine en leerzame gegevens. Reeds dadelijk begint hij met een aardrijkskundige schets, waardoor men - mede door een bijgevoegde losse kaart - een goed beeld krijgt over de plaats, waarvan hij verder de geschiedenis zo nauwkeurig verhaalt. Wij maken dan kennis met de kastelen, de geestelijke instellingen, heerlijkheden, terwijl verder heel het burgerlijk apparaat, het sociale en maatschappelijk leven, het onderwijs een goede beurt krijgt. De auteur is bezorgd geweest voor de zekerheid van elk van zijn beweringen. De voetnota's zijn zeer talrijk. Hij voegt

aan zijn boek een overzicht van archief, bibliografie en cartographie toe en sluit het met uitgebreide registers van plaats- en van personen namen. In dit waardevolle boek ontmoeten wij enkele franciscana. Zo lezen wij op blz. 65, dat Mevrouw de Lichtevelde een voorbeeld was van godsvrucht en eenvoud. „Men heeft bevonden, dat zy, onder haer gewoonlyk gewaed, het boetekleed van den H. Franciskus droeg". Joost Hennekins, een minderbroeder uit het klooster van Kortrijk, was in 1609 deservitor van Beernem en Sint-Joris-ten-Distel (blz. 149). Uit het boek van P. Antonellus neemt hij over, hetgeen deze mededeelt over het klooster van die Zusters te Beernem (blzz. 177-179).

Dr R. E. Dinger Hattink. Leiden's nood en verlossing in de Spaanse tijd. Leiden, E. J. Brill, 1947.
Soms ietwat pathetisch, zoals vooral in de inleiding, wordt uit bekende werken een goede en nauwkeurige schets gegeven van Leiden's ontzet, dat voor de geschiedenis van ons vaderland van zoveel betekenis is geweest. Ook in dit boek blijkt weleens, dat godsdienst en politiek niet altijd twee diverse grootheden waren, men zie b.v. blzz. 11, 27, 77. C. S.

Mr J. Linthorst Homan, Geschiedenis van Drenthe. Assen, van Gorcum en Comp., 1947.
De schrijver van dit boek is een knap docent voor ons geweest, die ons veel onbekende zaken over de Provincie Drenthe geleerd heeft. Veel verheldering brengt hij aan over het geheel en de onderdelen en men krijgt respect voor de inwoners met hun eigen levensstijl (blzz. 196-202). De Auteur geeft ons heel didactisch eerst de grote lijnen van de geschiedenis. Dan worden achtereenvolgens nader behandeld: de Dingspillen, de Dorpen, de Kerk, het Recht, het Bestuur, de Landbouw, de Levensstijl, om te eindigen met de negentiende eeuw. Betekenis en invloed van de Kerk geeft de schrijver zeer goed aan en wij vermelden even de naam van de Groninger Bisschop J. Knijff O.F.M., wiens naam op blzz. 112 en 146 voorkomt.
Met dit werk heeft men nog geen volledig afgeronde studie over Drenthe: herhaaldelijk doet de schrijver uitkomen, dat nog veel studie nodig zal zijn en hij noemt talrijke vraagstukken, die nog om oplossing vragen. Als goede leermeester wijst hij daartoe de weg in zijn nuttig hoofdstuk: Enkele Boeken blzz. 219-223. Maar de noodzakelijke onvolledigheid, waarop de schrijver zelf dikwijls attent maakt, mag toch ons inziens niet suggereren, dat zijn arbeid niet het praedikaat van uitstekendheid verdient. Het boek heeft verschillende illustraties en twee uitslaande kaarten. C. S.

L. A. Roessingh. Stad der paleizen. Jeugdherinneringen. Met een woord vooraf van Anne de Vries. Assen, van Gorcum en Comp. N.V., 1951.
In 14 ommegangen voert de schrijver ons door de stad van zijn jeugd Assen, volgens hem (blz. 8) door spotters „de stad der paleizen" genoemd,

omdat er een Paleis van Justitie was en men sprak van het paleis van de Gouverneur. Hij raakt ons in dit keurige boekje dikwijls door zijn scherpe blik, leert ons intussen veel levenswijseid en trekt voortdurend de aandacht door zijn gezonde en dikwijls kostelijke humor. Wij hebben genoeglijk met deze jeugdherinneringen medegeleefd. C. S.

Overijssel. Jaarboek voor Cultuur en Historie. Onder redactie van G. J. Lugerd Jr., W. H. Dingeldein, H. Korteling en H. Th. Timmerman. 1952 (zesde jaargang). Zwolle, N.V. De Erven J. J. Tijl, (1952).

In zijn bijdrage: Onveilig Signaal zegt J. A. Rispens wel rake dingen, maar laat hij zich niet wat gaan, als hij b.v. beweert: te zwijgen - wat hij niet doet! - „van de eeuwig-draaiende film der recensies, waar scribenten van diverse pluimage reputaties maken en breken, al naar 't hun goeddunkt". Ondanks deze uitspraak, waardoor onze objectiviteit wel wat in gedrang komt, menen wij toch heus in dit geval reputatie te moeten maken en aan uitgever en redactie ons compliment te moeten maken voor hun keurige prestatie. Het royale boek met de vele duidelijke en interessante reproducties is fraai uitgevoerd en de inhoud correspondeert aan het uitwendig gewaad. Deze inhoud is gevarieerd, zodat elke lezer zeker een deel naar zijn smaak vindt. Voor specialisten op diverse gebieden biedt het prachtbijdragen. Wij interesseerden ons bijzonder voor de bijdragen: het luxe gerij in Overijssel, De klederdracht in Salland, De IJssel, Enschede, Het stift Weerselo, Boerendansreveil in Twente. Met welke opsomming wij niet willen beweren, dat dit Jaarboek niet in zijn geheel werkelijk de naam verdient van Jaarboek voor Cultuur en Historie. C. S.

Frans Brekelmans. Inventaris van het Gemeente-Archief van Made en Drimmelen. 1569-1936. Breda, 1947. Gestencild.

Uit de brochure: Een blik in de geschiedenis van Made door F. A. Brekelmans weten wij, dat op 12 Mei 1346 de eerste stoot gegeven werd tot het ontstaan van dit dorp. Pas in 1795 verkreeg het haar onafhankelijkheid van Geertruidenberg en in 1811 werd Drimmelen er mede verenigd.

Van het archief van deze gemeente Made-Drimmelen maakte F. Brekelmans een inventaris. In de inleiding geeft hij ons een duidelijk overzicht van de algemene inhoud van het archief. Het oud-archief blijkt zeer beperkt: o. 65 strekkende Meter. Het nieuw-archief vanaf 1811 is rijker. En - uiteraard - vooral daarin wijst de samensteller ons goed de weg. Zijn arbeid kan zoals de zorg van de gemeente Made zelf tot voorbeeld gesteld worden. C. S.

Dr P. Em. Valvekens O.Praem. De Inquisitie in de Nederlanden der zestiende eeuw. Brussel-Amsterdam, De Kinkhoren, Desclée de Brouwer, 1949.

„Pour comprendre l'Inquisition, il faut se faire une âme d'ancêtre". met deze luciede uitspraak van Vacandard besluit de intussen overleden schrijver, wiens biografie dit boek opent, een boek, dat geen definitief karakter kan hebben, omdat er nog te veel detailstudiën moeten voorafgaan. Het is echter een boek van waarde, omdat het met voldoende gegevens de nog zoveel geruchtmakende inquisitie uiteenzet, eerst meer algemeen, dan speciaal in de Nederlanden van de zestiende eeuw. Het boek is zakelijk, leest prettig en geeft - ondanks de onaangename zijde van het geval - een nuchtere kijk en verzekert ons, dat veel overdreven schuilt in beweerde schuld. Vooral is het een goed werk geweest aan geruchtmakende veroordelingen afzonderlijk de aandacht te schenken. En al behoeven de gedragingen van Luther en Calvijn als inquisiteurs geen verdediging in te houden van de eigenlijke inquisitie, het kan voor sommigen geen kwaad daarop eens het licht te laten vallen. Men vindt in dit verband iets over de Martelaren van Gorcum op blzz. 326-327. Al werden de Minderbroeders ook gehaat (blz. 175), zien wij hen in dit boek toch zelden als inquisiteurs genoemd (blzz. 43, 63) en in de Nederlanden nooit, tenzij Jan Glapion, de biechtvader van de keizer, die mede optrad in het proces tegen de eerste Lutheraan van Antwerpen, Jacob Proost (blzz. 169,170), welke Proost in 1521 bij de Minderbroeders van Brussel, hangende het onderzoek, gelogeerd is geweest (blz. 168).
We vernemen iets over de Spirituelen en Beggaarden (blzz. 69-70), over Niclaes Peeters Minderbroeder en gardiaan en zijn boek van 1520 (blz. 165) en over een franciscaan, die preekte bij de terechtstelling van Jan de Bakker (blz. 195, zie deze Bijdragen Bundel II blz. 317-318). Menno Simonsz, werd misschien opgevoed bij de Minderbroeders van Bolsward (blz. 213). Niet duidelijk is, wat de Minderbroeders te Mechelen hebben te maken gehad met het geval van Geerard Mercator (blz. 242). C. S.

Gerrit Maas. Rotterdam, het kloppend hart van 't sterke vaderland. Leiden, L. Staflen, 1947.
Een gevoelig gedicht, waarin de roem van Rotterdam en de ramp, die in de oorlogsjaren over deze nijvere stad kwam, wordt bezongen. C. S.

A. Bartels. 75 Jaar Middelbaar Onderwijs 1863-1938. Groningen, J. B. Wolters, 1947.
Op dit zeer belangrijk werk, dat wij nog juist konden consulteren bij de samenstelling van het boek Haga Mariana, 300 jaar onderwijsgeschiedenis (Roosendaal 1948), mogen wij in deze tijd, nu alles wat de klok slaat, om vernieuwing roept, eens extra wijzen.
Het eerste hoofdstuk van deze doorwrochte studie geeft ons in: historisch-sociale achtergrond wel een somber beeld van de onderwijstoestanden ten onzent voor 1863. Toch - menen wij - was men bij de invoering van het zogenaamd middelbaar onderwijs al over het dieptepunt heen

en mogelijk - zo geloven wij - door invloed vanuit het Zuiden. En werd gewacht op een man als de grote Thorbecke, de eigenlijke ontwerper en stichter van het middelbaar onderwijs. Die term „middelbaar" vormde overigens een kwestie op zich: met dat woord heeft men jarenlang gesold, het blijkt ook in dit boek duidelijk. De schrijver geeft ons een zo volledig mogelijk overzicht van het ontstaan, karakter en ontwikkeling van het middelbaar onderwijs, waarvoor de Katholieken vele jaren huiverig stonden. Hebben zij geheel ten onrechte gevreesd? Behandeld worden: Thorbecke's wetsontwerp in de Staten-Generaal, Scholen en leerlingen, De onderwijsprogramma's, Toelating en Overgang, De einddexamens en studierechten aan de einddiploma's verbonden, Het onderwijzend personeel, Het Toezicht, De Financiën, Het Bijzonder Middelbaar Onderwijs, Pogingen tot algemene herziening der wet. Als Bijlagen volgen nog een tiental leerzame tabellen.
Samen met het bekende boek van G. Bolkestein: De voorgeschiedenis van het Middelbaar Onderwijs 1796-1863 hebben wij met dit boek nu wel een totaal overzicht van dit onderwijs in zijn ontwikkeling.
Al wil de schrijver ons niet vermoeien met talrijke voetnoten, - waar iets voor te voelen is -, missen wij persoonlijk toch ongaarne een uitgebreide literatuurlijst en een register, waarin zeker wij b.v. de inspecteurs e.d. gemakkelijk hadden kunnen vinden.
Het keurig uitgegeven boek verdient niet alleen de volle aandacht van onze onderwijsspecialiteiten, het lijkt ons voor hen onmisbaar, voor allen, die met het middelbaar onderwijs te maken hebben, is het nuttig en interessant. C. S.

F. de Kock. De Katholieke School in het verleden I-II. Tilburg, R.K. Jongensweeshuis, 1948.
Dit werk verscheen in de zo nuttige opvoedkundige brochurenreeks als nr. 134 en nr. 137. Het eerste deeltje heeft als ondertitel: Drie eeuwen zonder vrijheid, het tweede: Van vrijheid naar gelijkheid.
De Heer de Kock schrijft prettig en weet telkens de aandacht te trekken door verrassende mededelingen, die hij smakelijk opdient. Zo leze men in deel I: Illegale activiteit tot redding van de katholieke school in de reformatietijd, waarin men tevens de vraag opgelost ziet, hoe onze katholieke voorouders het katholiek onderwijs voor hun kinderen wisten te waarborgen. En wat zijn onze klopjes toch hoogverdienstelijke mensen geweest! In het tweede deeltje treft ons de hoge eerbied, waarmede de auteur spreekt over de voortreffelijke taak van de religieuzen.
Wij hebben waardering voor deze boekjes. C. S.